3

Sosyalist Birlik

12 EYLÜL'ÜN ÇİFTE YENİLGİSİ

MAYIS 1989 2500 TL.

Birikim

Aylık sosyalist kültür dergisi

4 MAYIS'TA BAYİLERDE

9 yıl sonra yeniden çıkıyor

Değerlerin sığlaştığı, düşünmenin sıkıcı bir lüks haline geldiği, içeriksiz ve "mamul" modaların hayatımıza yön vermeye başladığı bu dönemde, geleceğin "planlanması" sosyalistler için önce toplumsal kimlik, toplumsal ahlâk düzeyinden başlaması gereken bir uğraştır. ***Murat Belge***

Eğer 26 Mart olayı yeni bir kitlesel hareketliliğin gelmekte olduğu anlamına geliyorsa, onun gerçek bir arayış hareketi olabilmesi, bir çözüm umudu taşıyor olması için, bir öncekinden, yani 1970'lerdekinden çok daha yüksek bir eylemlilik hali taşıması gerekecektir. O yükseklikteki bir hareketin oluşumunda maya olabilmek, o arayışı gerçekten yönlendirebilmek için halihazır "devrimci hareket" alanının da bizzat kendisinde bir devrime kesinlikle ihtiyaç vardır. ***Ömer Laçiner***

Kimi adamlar zannettiler ki Kemal Tarih'den başka tarih yoktur. Bunun karşısına biz *Birikim*'le çıktık. *Birikim* Türkiye'nin uluslararası bir bünyede yaşamasına öncülük etme davasına çıktı. Çünkü bu kapalı havuz denilen Türkiye'nin kapalılıktan çıkarılması gerekiyordu... Türkiye kapalı bir havuz değildir. En azından içinde alabalıklar yaşar. ***Can Yücel***

Birikim Yayınları Küçükayasofya Caddesi No.17-19/A Sultanahmet 34400 İstanbul Tel. 512 17 34

Mayıs 1989/3

Sosyalist Birlik

AYLIK DERGİ

Sahibi ve Yazıişleri Müdürü
Atilla Aytemur

Yazı Kurulu
Yavuz Alogan, Kamil Arslantürkoğlu, Atilla Aytemur, Halil Berktay, Oral Çalışlar, Necmi Demir, Hürriyet Karadeniz, Oktay Kutlu, Nurgül Şahin.

Yönetim Yeri
Babıali Caddesi 19/11 Cağaloğlu/İstanbul Tel: 527 03 99

Ankara Temsilcisi
Halil Berktay
P.K. 249 Kavaklıdere/ANKARA

Avrupa Temsilciliği
Mehmet Emin Yıldırım
Frederik Hendrik Str. 64/2
1052 Hx Amsterdam/HOLLANDA
Tel: (20) 88 10 26

Banka Hesap No
Hürriyet Karadeniz
1069304 İş Bankası Türbe Şubesi Cağaloğlu/İstanbul

Yazışma Adresi
P.K: 1164 Sirkeci
(34437)/İSTANBUL

Abone Koşulları
6 Aylık: 12.500 TL.
12 Aylık: 25.000 TL.

Yurtdışı Abone
60 DM

Basıldığı yer
Uygun Basın ve Ticaret Ltd.Şti.

Dağıtım
GAMEDA

Dizgi ve Teknik Hizmetler
Papirüs Basım
Tel: 527 03 99

yaşasın 1 mayıs

1989 1 Mayıs'ının içeriğini, geçmiş 10 yıldan sonra ilk defa Türkiye işçi sınıfı kendisi belirliyor. Geçtiğimiz yıl 1 Mayıs İstanbul'da 1 Mayıs meydanında kutlandı. 12 Eylül'den sonra ilk defa az sayıda ileri işçi ve sendikacı ile sosyalistler, bütün engellemelere rağmen o güzel güne sahip çıktılar. Önemli bir ilk adım attılar. Yasak duvarında gedik açtılar. 1988 1 Mayıs'ının içeriğini sosyalistler olarak belirlediler. Bu yıl sosyalistler yalnız değil! 40 gündür yürüttüğü mücadelesiyle Türkiye işçi sınıfı, kendi gününe sahip çıkıyor. Sınıf "Kırk gün kırk gece", birlikte mücadele etmenin tadına varıyor, anlamlı dayanışma örnekleri sergiliyor. 1 Mayıs'ı yasaklayan yasa, *nesnel* olarak aşılmıştır. *1 Mayıs yasallaşmalıdır!*

Sermayenin en kapsamlı karşı saldırısını gerçekleştiren 12 Eylül generalleri 1 Mayıs'ı da yasakladılar. Bir taşla iki kuş vurmayı amaçlayarak hem de. Bir yandan, işçi sınıfının kendi öz gününü, sınıf olmak bilincinin simgeleştiği öz gününü elinden aldılar, bir yandan da 1 Mayıs'ı "komünistlerin *icat ettiği mahşer günü* diye sunarak devrimcilerle işçiler arasına kalın ideolojik duvarlar ördüler. İşçilere toplumsal bir güç olduklarını, dünya proletaryasının ayrılmaz bir parçası olduklarını unutturmak istediler. Çünkü emeğin azgınca sömürüsüne dayanan yeni bir sermaye birikim modelini yerleştiriyorlardı. Çünkü bu "yeni model", kumanda merkezinde IMF'in oturduğu dünya emperyalist sistemine yeni bir entegrasyonu öngörüyordu. İşçilerin sınıfsal ve enternasyonalist bilincini tazeleyen 1 Mayıslar yasaklanmalıydı. Çünkü sermayenin karşı saldırısının ulusal olduğu kadar uluslararası bir boyutu da vardı. 1989 Baharı, hakim sınıfların yasalarla ve ideolojik tahakkümle ördüğü duvarın yıkılışına tanık oluyor. Bu nesnel bir yıkımdır.

Ücret talebiyle mücadeye atılan 300 bini aşkın kamu işçisi, toplumsal bir güç olduklarını hem kendi öznel bilinçlerinde tazelediler, hem de dosta düşmana gösterdiler. İşçiler tek bir işletmede tek bir işverene başkaldırmadı. İşçiler, istikrar programının kahredici sonuçlarına başkaldırdı. Emperyalist dünya sisteminin kıskacındaki Latin Amerika, Afrika ve Asya halkları ve proletaryası Türkiye işçi sınıfının mesajını almışlardır. Sırtından "mucize" yaratılan Güney Kore işçileri bu mesajı almıştır. "Dünya emperyalist sisteminin dayatmalarına ve onların yerli işbirlikçilerine bir şamar da Türkiyeli kardeşlerimizden" diyorlar. Yürüttüğü kavganın uluslararası boyutları olduğu henüz Türkiye işçi sınıfının öznel bilincinde yankılanmamış olsa da *nesnel* olarak dünya proletaryasına birlik, dayanışma ve mücadele mesajları iletilmektedir. *İşte, toplumsal bir güç olmak bilincinin simgeleştiği 1 Mayıs'ı, dünya proletaryasının bir parçası olmak bilincinin simgeleştiği 1 Mayıs'ı Türkiye işçi sınıfı nesnel olarak yaşatmaya başlamıştır.*

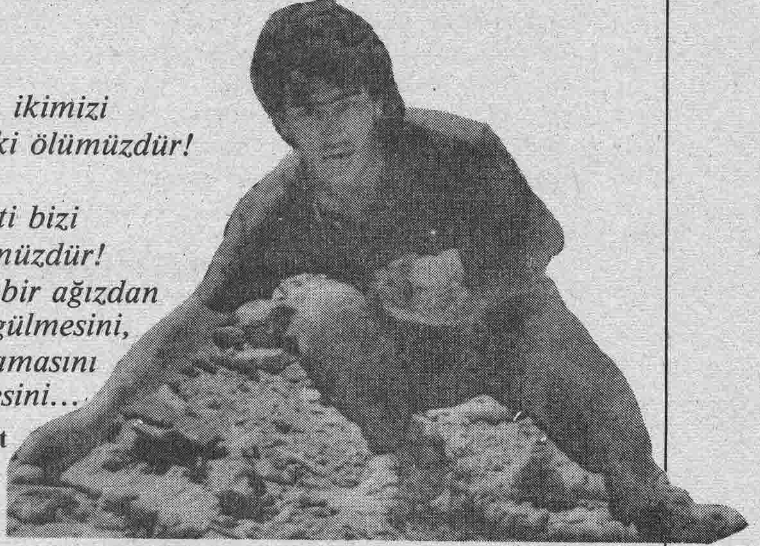
Türkiye işçi sınıfı 1 Mayıs 89'a sınıfsal içeriğini katmıştır. Militan sloganlarla da bezense, 1 Mayıs nostaljilerin demlendiği törensel bir gün

değildir. 1 Mayıs, bir anlamda "dünya vatandaşlarının" günüdür; Dünya proletaryasının birlik, dayanışma ve mücadele günüdür.

İstikrar programına da, onu çevreleyen rejime de hayır!
Yaşasın ekmek-özgürlük- demokrasi mücadelesi!
Yaşasın Sosyalizm!
Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen dünya halkları birleşin!

burjuvazi,
katletti içimizden ikimizi
bu iki ölmeyen iki ölümüzdür!
burjuvazi,
kavgaya davet etti bizi
davetleri kabülümüzdür!
biz nasıl bilirsek bir ağızdan
gülmesini,
biliriz öylece yaşamasını
ölmesini...

Nazım Hikmet

1 mayıs engellenemez!

İktidarın bütün göz korkutmalarına, tehditlerine rağmen, binlerce işçi, öğrenci ve emekçi, 1 Mayıs günü, Şişhane'den Taksim'e, Taksim'den Mecidiyeköy'e kadar alanlardaydı. Alanları dolduranlar, işçi sınıfının iki aydır sürdürdüğü onur verici mücadelenin coşkusunu, kararlılığını taşıyorlardı. İktidarın arkasında ise 12 Eylül'ün yasaları vardı. İşçi sınıfının fiili olarak yırtıp attığı yasalar! İktidarın arkasında, "1 Mayıs geliyor, işçi eylemleri sürüyor, önlem alın" diyen Halit Narin'lerin desteği vardı. İşçi sınıfının yükselen mücadelesiyle korkuya kapılan sermayenin desteği! İşçi sınıfı karşısında korku ve acze kapılan iktidar, 1 Mayıs günü kuvvet gösterisi yapmaya kararlıydı. Yaptı da. Binlerce polis vardı o gün, panzerler vardı, askeri birlikler. Ve İsrail sopaları, joplar ve kurşunlar... Bunların hiçbiri o gün sökmedi. İşçiler, öğrenciler ve emekçiler 1 Mayıs gününe, göğsünü kurşunlara, sopalara ve joplara gererek sahip çıkma kararlılığını gösterdiler. O gün 1 Mayıs İstanbul'un bütün sokaklarında kutlandı. Ülkenin bütün fabrikalarında kutlandı... Ve o gün Mehmet Ali Dalcı'yı şehit verdik. İşçi sınıfının yiğit ve genç evladı, o gün, polisin hedef gözeterek attığı kurşunlarla başından vuruldu. O gün Tarlabaşı'nda, kırmızı karanfillerin sonsuzluk tohumuydu, yere düşen. Ve her 1 Mayıslarda, Mehmet Ali'nin kızıl karanfilleri, işçi sınıfının göğsünde bir onur simgesi olarak taşınacak. İşçi sınıfı yiğit evladını unutmayacak! Ve işçi sınıfı, katil iktidardan, Mehmet Ali'lerin hesabını mutlaka soracak!

Sosyalist Birlik

12 eylül'ün çifte yenilgisi

(1) Genel tablo: Mart ortalarından bu yana Türkiye, iki büyük olayla yüzyüze geldi. Bunlardan birincisi, ANAP'ın 26 Mart yerel seçimlerinde uğradığı yenilgi; ikincisi de, kitlesel ve etkili bir işçi hareketinin yükselişidir. Tek tek ele alındıklarında dahi, ama tabii çok daha fazla, üstüste çakışmaları içinde bu iki olay, ülkemizin aslında 1983'ten itibaren henüz tedrici ve sınırlı ölçüde de olsa tekrar içine girdiği sola kayış sürecine berraklık kazandırıyor. Bu sola kayış, başlangıçta çok göreli bir kavramdı, askerlere sivil sağ güçlerin tercih edilmesinden ibaretti; yani ilk ağızda, bir bütün olarak siyaset yelpazesinin orta noktasının solundaki bazı güçleri değil, ortanın sağındaki bazı güçleri öne çıkarıyor ve dolayısıyla, bir sola kayış şeklinde algılanmıyordu bile. Bugün ise, tamamını sola kayış diye nitelemenin doğruluğunda ısrar ettiğimiz bu süreç, artık doğrudan doğruya ortanın solundaki partilerin güçlenmesinde ve sosyalist güçlerin canlanmasında somutlanıyor, diğer yandan, (1980-83 askeri yönetim aşamasından daha geniş bir kavram olarak) 12 Eylül rejiminden çıkışı zorluyor.

(2) Askeri darbeden çıkış ve 12 Eylül rejiminden çıkış: 12 Mart 1971 müdahalesi, arkasındaki içsel ve dışsal dinamiklerin zayıflığı nedeniyle gerçek bir rejim değişikliği yaratamamıştı. 1971'in muhtıracıları, ülkenin siyasi ortam ve havasında topyekûn bir değişikliği gerçekleştiremediler; parlamentoyu ve siyasi partileri feshedemeyişlerinin uzantısında, 27 Mayıs'tan miras, görece demokratik kurumlar sistemini, bütün unsurlarıyla ortadan kaldıramadılar. Bu yüzden, 1957-58'deki ilk büyük dış ödemeler dengesi krizinin ardından yükselmeye başlayan halk muhalefeti ve kitle hareketlerinden, ta 1970'lerin ikinci yarısına kadar uzanacak ve ancak 1978-79 yıllarındaki CHP iktidarı döneminde tersine dönecek olan 20 yıllık bir sola kayma sürecinin bütünü içinde, 12 Mart, sadece geçici bir kesintiyi oluşturdu. Üstelik, doğurduğu tepkiyle, bazı bakımlardan bu süreci hızandırdığı bile söylenebilir: Tağmaç'ın ve diğer generallerin kurdurduğu hü-

kümetlerin, feshedilmeyen (adeta, feshini düşünmek mümkün olmayan) parlamentoda, Demirel'in elindeki sağ çoğunluğun desteğine yaslanmak zorunda kalması, geniş halk kitlelerinin gözünde Adalet Partisi'ni 12 Mart gericiliğinin suç ortağı haline getirdi ve bu durum, sosyal demokrasinin henüz yıpranmamışlığı ile birleşince, 1973 sonbaharında, miting meydanlarında yüzbinlerin "kahrolsun faşizm!" diye bağırdığı bir seçim kampanyasını, Ecevit'in "yeni CHP"sinin birinci parti durumuna yükselmesi izledi. Başka bir deyişle, 12 Mart'tan sonra, doğrudan doğruya askerlerin siyaset sahnesindeki varlığı, 12 Mart "rejimi" ile aşağı yukarı özdeşti ve her ikisi de 1973 sonbahar seçimleriyle sona ererken, taze bir umut olarak sosyal demokrasi, tepkinin başına geçebilmiş; 1971 darbesinden çıkış, sosyalist güçlerle içiçe geçmiş ortanın solundaki bir gücün etkisi altına, başından itibaren girebilmişti.

1980'den sonra ise, darbe-öncesi süreçlerin farklı yapılanışı, darbenin kendisinin ve darbesonrasının farklı yapılanışına damgasını vurdu. Dünya krizinin asıl büyük şokunun Türkiye'nin dış ödemeler dengesine CHP iktidardayken vurması ve sosyal demokrasinin bu bunalımla başetmede çok başarısız kalması; Marksist Sol'un büyük hataları, dağınıklığı, hatta birbiriyle dövüşür hale gelmesi; Afganistan işgali ile birlikte dünya çapında da sosyalizmin prestij kaybının doruğa çıkması düşünsel planda dahi bir tecride düşmesi ve genel olarak kapitalizmin inisiyatifi ele geçirmesi bütün bunlar, Türkiye'yi daha askeri müdahale öncesinde, 1979 sonbaharı ara seçimlerinde görüldüğü gibi, büyük ölçüde sağa yatırdı ve ABD'ye kendi açısından çok başarılı bir "istikrar" operasyonu fırsatını verdi. 12 Eylül, arkasında çok büyük bir momentum, bir "ilk hız" ile geldi ve ortalığı dümdüz etti: Basit bir "ara dönem" olmadı; parlamento ile birlikte tüm partileri de feshetti, geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantıları ve dolayısıyla sınıflar ile geleneksel siyasi organizmaları arasındaki bağları koparabildiği kadar, koparılabileceği kadar kopardı ve böylece, 27 Mayıs'ın ürünü olan siyasi rejimi, sadece kurumsal ölçüler içinde değil, ekonomik, ideolojik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla da ortadan kaldırdı. Kısacası, 1980 müdahalesi Türkiye'de yeni bir model, yeni bir rejim yarattı. Bu yüzden, 12 Eylül'ün varlığı, dolaysız askeri yönetim dönemi (1980-83) ile özdeş olmadı. 1983 seçimlerinde, peşinen "majestelerinin iktidarı" diye sahneye sürülen MDP'nin uğradığı bozgun ile "hiçbir şeyin değişmediği", "askeri diktatörlüğün aynen sürdüğü", hatta şimdi "üzerine bir şal örtüldüğü için daha da tehlikeli olduğu" şeklindeki görüşler, kuşkusuz çok yanlıştır: Milli Güvenlik Konseyi otoritesinin yenilmesi ve ikincil konuma düşmesi, çok olumlu bir gelişmeydi, önemli bir adımdı. Ancak bu, aynı zamanda bir *ilk* adımdı; çünkü dolaysız askeri yönetimin sona ermesi, 1971-73'ten farklı olarak bu sefer, 12 Eylül'ün önce bütün organik yasalarını çıkartarak, sonra hepsini bir de 1982 Anayasası "sağlam kazığı"na bağlayarak yerli yerine oturttuğu derin kurumsal dönüşümün ve ülke hayatındaki genel dönüşümün sona ermesi demek olmadı.

Onun için Türkiye halkı, 1982 Anayasası'nın kabulünden bu yana, 12 Eylül'den çıkma mücadelesi veriyor. Henüz askeri yönetimin başta olduğu dönemde, sadece yasaklar nedeniyle değil, genel olarak solun itibar kaybı, yenilmişliği, buna karşılık dünyada ve Türkiye'de kapitalizmin inisiyatifi nedeniyle, bu sürecin başına, klasik sağın "yeni" olduğu görüntüsünü verebilen, doğrudan askeri yönetim ile parlamento arasındaki çelişkilerin gerçekliği nedeniyle Milli Güvenlik Konseyi ile özdeşleştirilemeyen bir partisi geçti; böylece çıkış sürecinin ilk aşaması, 1973'ten gene farklı olarak, ortanın sağının sınırları içinde kaldı. Bundan sonra, 12 Eylül'ün yarattığı partiler: MDP (sonda HDP) ve HP, birer birer sahneden çekilmeye başladılar. Ve nihayet bu süreç, geldi, Özal'a dayandı; dalgalar, parlamenter bir parti olarak askeri yönetim ile arasında 1983 ve sonrasında beliren bütün çelişkilere karşın, diğer yönüyle, ekonomik ve ideolojik olarak, *"otoriter kurumlaşmaya yaslanıp buhranın bütün yükünü halka, emek gelirlerine yıkma"* modelinin partisi olduğu pratik içinde somutlanan ANAP'ı dövmeye başladı. Dolayısıyla şimdi, salt askeri yönetiminden kurtulmak anlamında değil, enikonu bir yeni rejim arayışı anlamında, 12 Eylül'ün bütünlüğünden asıl çıkış gündemdedir. Toplum buna gebedir ve bu gündemi, her ne kadar 1980 darbesi ile dolaysız suç ortaklıkları olmasa da sonuç olarak iktidarı 12 Eylül'ün temizlediği bir arazide dev-

ralan ve 12 Eylül'ün ekonomik politikasını güden klasik sağ partiler, kaldıramıyor. Bu noktada, 12 Mart'takinden çok daha uzun bir çıkış süreci, nihayet genel anlamda, sola tanıyor, başı çekme fırsatını, Türkiye yeni bir darbe tehlikesine değil, 1980'in sonuçlarıyla daha derin bir hesaplaşmaya gidiyor; dolaysız askeri yönetime ve MDP gibi kuklalarına karşı, bir önceki alt-aşamanın son tahlilde ANAP'ı da içine alan fiili bloklaşması, şimdi yerini, Cumhurbaşkanlığı, Anayasası, (hayati önemdeki) sendika ve toplu sözleşme yasa(k)ları ve ANAP'ıyla tüm 12 Eylül ürünü kurumlara karşı bir fiili bloklaşmaya; bu zemine oturan daha net bir sağ-sol bloklaşmasına bırakıyor.

Bu durum sosyalistlere, çok genel bir deyimle *savunma görevleri değil taarruz görevleri:* Zihnen, muhafazakâr değil yenilikçi ve örgütsel planda, dar değil alabildiğine geniş olma; burjuvazinin yönetim alternatifleri krizi içine girmesinden azami ölçüde yararlanma; zamanı çok iyi değerlendirme; demokrasi mücadelesini yayma ve derinleştirme; kitle inisiyatiflerini cesurca geliştirme; bütün bunların hepsi için de, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu, *bizim çağımıza ve koşullarımıza uygun bir Marksist Parti* sorununu kararlılıkla çözme görevleri yüklemekte.

(3) *Sol büyürken, sağ bölünüyor:* Anavatan Partisi, 26 Mart 1989 yerel seçimlerini, boyutlarını tam olarak kimsenin kestiremediği bir *protesto oyu patlaması* sonucu kaybetti. İki yönde oy kaybetti ANAP: Daha önce kendi şemsiyesi altında tutabildiği seçmenlerin, görece *daha modern, Avrupa - yönelimli liberallerin oluşturduğu vitrin sayesinde ANAP'ta kalan oyları,* sola, SHP'si ve DSP'siyle sosyal demokrasiye doğru aktı - böylece, oyunu 400.000 küsur arttıran SHP, yüzde 28'in üzerinde, DSP'de yüzde 9'un üzerinde bir orana kavuştu. Diğer yandan, eski ANAP seçmenlerinin görece *sağ kanadı* ("Kutsal İttifak"ın sosyal temelini simgeleyen oylar), *geleneksel sağa, DYP'ye RP'ye doğru yer değiştirdi* - bu sayede de, DYP 900.000'in üzerinde oy artışıyla yüzde 25 küsura çıkarken, RP, MSP'nin eski yüzde 9-10'luk mirasına yeniden oturdu.

Bir bütün olarak sol oylar büyürken, sağ geriledi ve bölündü; her zaman olduğu gibi, yıpranan kamptaki bölünme, toplumsal hareketlenmenin esas olarak diğer kutba doğru akmasının türevini meydana getirdi. Soldaki oy büyümesi, DSP'nin bir parti, bir örgüt olarak kendisini değil ama, DSP'ye oy veren toplumsal temeli, dinamik bir güç olarak sahneye çıkardı. Örgütsel varlığı sıfır olan DSP, özellikle İstanbul'un bazı işçi semtlerinde, yüzde 15 - 20'lere varan oy alıyor. "ANAP gitsin, oyumuz bu uğurda bir işe yarasın" mantığının kuvvetle işlediği ve SHP'de toplaşmaya hizmet ettiği koşullarda, bu şaşırtıcı performans, işçi hareketinin yükselişine denk düştü; işçilerin küçümsenmeyecek bir kesiminin "SHP'den daha solda bir şeyi" özlemelerini yansıttı. Yine ilginçtir ki, soldaki bu toplumsal dinamizmin sağda karşılığı yok- ANAP'ın sağından DYP ve RP'ye oy akışı, "Kutsal İttifak"ın bir süredir hayli belirgin zayıflayışını izledi; yani özellikle uç-sağda, yeni ve daha canlı bir gücün yükselmesi değil, hep aynı sıvının (hattâ birazı buharlaşarak) şişe değiştirmesi sözkonusu oldu.

Evet, DYP de, SHP de, kendi programlarının, çizgilerinin pozitif çekiciliğiyle oy toplamadılar; ANAP'a duyulan negatif tepkiden beslendiler sadece. Tıpkı, 17 Nisan Pazartesi günü yapılan TRT açık oturumunda, İnönü ile Demirel'in Türkiye'nin sorunları ve çözümleri hakkında hiçbir net fikir, hattâ hiçbir fikir söylemeyip, Özal politikalarının yoksullaştırıcı sonuçlarını tekrarlamakla yetinmeleri gibi. Ama sırf bu tepki dahi bugün sağı bölüyor, sol oyları arttırıyor. Sola kaymayı sürdürecek bir Türkiye'de, tutuk, bürokratik, hayalgücünden yoksun bir *SHP'nin solundaki boşlukta, birleşik, yaratıcı; mücadeleci, yenilikçi, somut talepleri geleceğe dönük büyük projelerle birleştiren bir Parti* ile, neler yapılamaz ki!

(4) Türkiye'nin değişen sosyal yapısı: 1973 sonbahar seçimlerinde ilk defa sahneye çıkan bir gerçek, bu sefer iyice açıklık kazandı: Ülkenin kaderini, çeşitli anlamlarda, şehirler ve özellikle de büyük şehirler belirliyor. Bu belirleyicilik, elbette Türkiye'nin doğusundaki, geleneksel düşünce ve davranış biçimlerini kırarak gelişen milli hareketin dönüştürücü dinamiği ile bir arada ele alındığı ve düşünüldüğü zaman bir anlam kazanır.

[a] Yelpazenin sağında olsun, solunda olsun, ya da sağ-sol mücadelesi bağlamında olsun, yeni ve kendi karşıtına oranla daha ileriye dönük güçler öncelikle büyük şehirlerde beliriyor,

tutunuyor, zor dönemlerinde yokolmayıp yaşıyor, sonra yeniden canlanıyor ve büyüyor.

[b] Siyasi hayatta, ister sağdan sola kaymalar, ister soldan sağa tersyüz oluşlar gibi önemli değişikliklerin ilk sinyalleri, daima büyük şehirlerde alınıyor; başka bir deyişle, toplumsal gelişmenin mekânsal yansıması bağlamında, metropoller "öncü" rolü oynuyor.

[c] Metropoller, aynı zamanda "trend-saptayıcı" rol de oynuyor: Büyük şehirlerin çok belirgin bir eğilimi varsa, ülkenin kalanı, bu trendi belki biraz yumuşatabiliyor, yoksa tamamen aksi yöne çeviremiyor. Tersten söyleyecek olursak, herhangi bir tutum veya davranış açısından, ülke ortalamasının uç ifadesi, büyük şehirlerde netleşiyor. Tipik olarak bu seçimlerde görüldüğü gibi, SHP + DSP'nin sol/sosyal demokrat oyu, metropollerde yüzde 50'yi buluyor ve aşıyor; ülke çapında ise yüzde 38 ediyor; nihaî sonuç, kamuoyunda yer eden izlenim, "SHP'nin kazandığı bir seçim" oluyor.

[d] Nihayet, bu işleyiş tarzının 1973'ten bu yana parlamenter platforma giderek yerleşmesinin ötesinde, kitle hareketleri, esas itibariyle bir kentsellik karakteri taşıyor.

(5) *Seçmen kitlesinin olgunluğu:* Gelişen, ilerleyen, sadece kentlerin ağırlık kazandığı bir toplumsal yapı da değil; bununla paralellik içinde, halkın oy kullanma tarzı gitgide daha sofistike hal alıyor. *1973'te* bu seçmen, bu yazının 2. maddesinde de işaret ettiğimiz gibi, 12 Mart cuntası ile suç ortaklığından ötürü AP'yi cezalandırdı ve CHP'yi birinci parti durumuna yükseltti. *1977'de* bu sefer MC hükümetlerini cezalandırdı ve CHP'nin Meclis'te tek başına çoğunluğu almasına ramak kaldı. Ancak sosyal demokrasinin ekonomik ve siyasal buhran karşısındaki aczi üzerine, özellikle yelpazenin ortasındaki kesim hızla sağa kaydı ve *1979 sonbahar ara seçimlerinde* beceriksizliği protesto edilen, bu sefer CHP oldu. 1982 Anayasasına "istikrar" uğruna ve biraz da "istediklerini yapalım, bir an önce başımızdan gitsinler" zihniyetiyle yüzde 91.5 "evet" denmesinden topu topu bir yıl sonra, aynı seçmen, "siyasetin serbest bırakılacağı" yolundaki vaatlerin BTP, DYP ve SODEP'e uygulanan kapatma veya vetolarla ayaklar altına alınmasının iyice sertleştirdiği bir tepkiyle, *1983 seçimlerinde,* "iktidara mahkûmuz" böbürlenmesi içindeki MDP'ye ağzının payını verdi; en azından, sivil parlamenter sağı, askerlere tercih etti. *1987 referandumunda* halk, az farkla da olsa siyasi yasakları kaldırttı ve hemen onu izleyen *1987 Kasım erken seçimlerinde,* oyunu yüzde 46'lardan yüzde 35'lere düşürttüğü ANAP'a, bugün anlaşılıyor ki aslında son şansını tanıdı. Nitekim, yerel seçimlerin tarihinin öne alınmasına ilişkin *1988 referandumunda,* Özal'ın muhtemelen kendisini öne sürmek suretiyle son anda önlediği çok ağır bir yenilgi, olanca birikmiş hışmıyla, *26 Mart 1989 yerel seçimlerinde* gerçekleşti.

Denilebilir ki: "Ne var bunda? Halk, her defasında hâkim sınıf partilerine oy veriyor, alt tarafı." Orası öyle; ama bunun kabahati halkta değil, bizde: Sosyalistler, geniş kitlelerin kendilerini ciddiye almalarını gerektirecek esaslı şeyler yapabilmiş değiller henüz. En basiti, sosyalistlerin büyük kısmı, halkın ciddiye aldığı temel siyaset biçimi olan partili mücadeleyi benimseyerek halkı, halkın kendilerine fiilî uyarısını ciddiye aldıklarını göstermiş değiller ki, halkın onları ciddiye almasını bekleyebilsinler. Bunun ötesinde, görünen şu: Geniş ve kitlesel bir emek ve sosyalizm partisinin yer almadığı bir sahnede, (artık çok fazla 141.-142. maddeler yüzünden değil, Marksistlerin sezgi, kavrayış ve cesaret zaafı yüzünden) burjuvazinin şu veya bu kesimi arasındaki tercihlere mahkûm edilen seçmen, bu sınırlı tercih hakkını, nerdeyse olabilecek azami duyarlılıkla kullanmakta. Birkaç seçim üstüste, kalıplaşmış tarzda hep aynı partiye oy verilen günler, Türkiye toplumunun daha geri aşamalarına ait, artık; halkın önemli kesimleri alışkanlıklarının kölesi değil,performansa göre değiştiriyor, oy kullanma tarzını. Öte yandan, tam da o, hakim sınıf partileri arasına sıkışmışlık yüzünden, halkın hiçbir partiye/ programa tam anlamıyla severek, pozitif biçimde bağlanmadığı koşullarda, bu oy değişkenliği çoğunlukla *protesto* oyları biçimini, yani ödüllendirme değil cezalandırma biçimini alıyor.

Ne demek, bütün bunlar? Bir yönüyle, şu demek, biz istesek de, istemesek de, parlamenter sistem belli bir gelişme içinde Türkiye'de yerleşiyor. Halk, oyuna değer veriyor; birşeyleri, biraz da olsa değiştirebileceğini düşünüyor -ve değiştiriyor da- oyuyla. Seçimler aracılığıyla hakim sınıf partilerini kısmen etkili-,

yor, sınırlıyor, kendini hesaba katmaya zorluyor. Halka, bunun "tümüyle değersiz, boş, uydurma, aldatmaca" olduğunu anlatamayız; gerçek de olmaz, zaten. Bunun bir boyutu daha var: Toplumsal yapıdaki diğer gelişmelerle ve dünya durumunun iyileşmesiyle birlikte, askeri darbelerin zemini giderek zayıflıyor. Çünkü seçmen kitlesinin oynaklığı, değişkenliği karşısında, belli bir seçimde başarısız olan siyasi partiler (ve temsil ettikleri toplumsal güçler), gelecek sefere şanslarını daha iyi kullanma umudunu taşıyabilecek, "ilelebet kaybetmişlik" hissine kapılmayacak; dolayısıyla hep "değişim yolu açıktır" denebilecek ve "işler tıkandı"ya, "başka çare kalmadı"ya kamuoyunu inandırmak gitgide zorlaşacak; bu da iç ve dış darbe güçleri üzerinde frenleyici bir rol oynayacaktır.

Onun için *sosyalistler, bir kere, Türkiye'de onar yıl arayla üç darbe oldu diye bunun değişmez bir kaderi ifade ettiğine kendilerini fazla inandırmamalıdırlar:* Her dış ödemeler dengesi bunalımı mutlaka müdahale ile sonuçlanmaz; önümüzdeki genel seçimlerde, faraza sosyal demokrasi iktidara gelirse, bundan, 1979-80 olaylarının aynen tekrarlanacağı sonucu kolay kolay çıkmaz. Evet, gelişmiş kapitalist ülkelere kıyasla bizde, sınıf mücadelesi çok daha sert ve badirelidir; doğru. Ama bunu habire darbe bekleme psikozuna dönüştürmek son derece gereksizdir ve böyle bir aşırı ihtiyat, aşırı ürkeklik, daha önce sözünü ettiğimiz taarruz görevlerinin, açılma ve genişleme görevlerinin yerine, savunma görevlerinin geçirilmesini, dolayısıyla zamanın heder edilmesini beraberinde getirir. *İkincisi, sosyalistler, eğer halkla beraber birşeyler yapacaklarsa, seçimleri ve parlamentoyu içeren bir partili siyasi mücadeleyi, en az halkın ciddiye aldığı kadar ciddiye almak zorundadırlar.* Halkın şimdi her seçim dönemi başka bir hakim sınıf partisine nişanladığı protesto oylarının ifade ettiği fırsatı, ancak bu takdirde, gerçek olumlu oylara, bu düzenin ötesine uzanan bir partiye/programa sevgiyle, bağlanarak verilmiş oylara dönüştürebilirler.

(6) Seçim mücadelesi ile işçi mücadelesi: Bu iki mücadele birbirini destekliyor ve güçlendiriyor. Bırakalım, burjuvazi seçimleri kitle hareketinin karşısına dikmeye, herşeyi parlamento sınırları içine hapsetmeye çalışsın. Biz bu hatayı tersinden de yüzünden de tekrarlamayalım. Türkiye elbette esas olarak kitle mücadelesiyle değişecek. Ama kitle mücadelesi seçimleri de etkileyecek ve kendi gücünü oralara da yansıtacaktır. ANAP iktidarının buhranın bütün yükünü emekçilere bindiren politikalarına karşı halkın protestosu, kitlesel bir mücadele biçiminde gelişirken, bu kitlesellik, sonuçta seçim sandıklarına da yansıdı. İşçi mücadelesinin yükselişi, ANAP'ın sandıklarda alaşağı olması ile çakıştı. Sandıktaki başarı, parlamenter güçlerin desteği ya da hayırhah tutumu, parlamenter güçlerle içiçe olan sendikal hareketin cesaret kazanması, bütün bunlar, yani bu barışçı ve parlamenter olanaklar, işçi hareketinin gücünü arttırdı, kitleselliğine güç verdi.

(7) Burjuvazinin yönetim alternatifleri krizi ve 12 Eylül rejiminin sallantısı: 26 Mart seçimleri burjuvaziyi bir yönetim alternatifleri krizi içine soktu; yeni arayışların alanını ise, işçi hareketi habire daraltıyor. Daha 1970'lerin sonlarından başlayarak, Turgut Özal'ın etrafındaki dar bir kadro, gerek uluslararası finans çevrelerine, gerekse Türkiye burjuvazisine tam güven vermiş; 1983'te ANAP bu çekirdek etrafında örgütlenmiş, egemen sınıfların genel çıkarlarını çok iyi sistemleştirmiş ve iş âlemi ile iktidar arasında eşi görülmedik bir yakınlık kurulmuştu. Bugün ise, halkın henüz işçi sınıfı partisi dışındaki örgütlerle sınırlı bir çerçeve içinde kulandığı oylarla dahi, bu bağlantı belli ölçülerde kopmuştur. Türkiye'nin bugünkü parlamenter sistemi öyledir ki, burjuvazinin "öz örgüt"ünün hangisi olacağı, zaman içindeki her noktada önceden belli değildir; kitleleri inandırma kapasitesi -tersten bakacak olursak, halkın oyu- düzeni, kapitalizmi savunan partilerden hangisine burjuvazinin "kilitleneceği" üzerinde etkili olabiliyor. Dahası, halkın tercihleri de dahil siyasi konjonktürdeki değişiklikler yüzünden, mevcut kilitlenmeler çözülüp yerlerine yenileri kurulabiliyor. Milliyetçi Cephe hükümetlerinin sonlarına doğru, örneğin, halkın tepkisi ve kamuoyunun ağırlığı sonucu, Türkiye hakim sınıflarının önemli kesimleri de AP'den CHP'ye dönmeye başlamışlardı; ne var ki, çeşitli nedenlerle, sosyal demokrasi ile bu flört çok kısa sürdü ve özellikle Ecevit'in IMF ile uzlaşmaya yanaşmamasından itibaren, büyük burjuvazi hemen tamamen saf değiştirdi, 11'ler

destekli CHP hükümetine karşı tavır aldı. Yukarıda değindiğimiz gibi, o günlerden itibaren de, bir Turgut Özal ekibi, henüz AP'nin şemsiyesi altında, daha sonra askeri yönetimin şemsiyesi altında, nihayet ANAP yönetimi olarak, burjuvazi-iktidar ilişkisinin sinir merkezini oluşturdu. Kanımızca bu devamlılık, 12 Eylül *rejiminin* dokunduğu görünmez ipliklerden çok önemli birini meydana getirmektedir.

İşte şimdi, halkın seçim mücadelesi ve işçi mücadelesi kanallarından yüklenişi, bu ipliği gerip gerip bıraktığı, zorladığı, laçkalaştırdığı gibi, ağın bütününü de sarsıyor, orasında burasında delikler açıyor. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinin çok önemli bir özelliği, *burjuva karakterli üç büyük partiden her birinin yüzde 30'un altında oy alması gibi, çok ender bir durum* yaratmasıdır. Bu yüzden, burjuvazinin yeniden esas partisini aramaya çıktığı bir dönem açılıyor ve bu, halkın mücadelesi açısından, nesnel olarak habire genişleyen olanaklar vaat ediyor. Çünkü, bütün yukarıdaki tahlil çerçevesinde, burjuvazinin "Öz örgüt"ü olabilmek, hakim sınıflarla ve dolayısıyla iktidar ile kilitlenebilmek, sadece düzene/kapitalizme güven vermeye değil, aynı zamanda "yeterince büyük", diğer alternatif burjuva partilerinden hissedilir derecede "daha büyük" olmaya bağlıdır ki, bu, bir yandan da halkın desteğini almayı gerektiriyor. Kitlelerin tepkisinin seçimlerde ve fabrikalarda yükseldiği bir dönemde, hem burjuvaziye ve hem de halka güven vererek büyümek ise, iktidara aday partiler için çok zor bir cambazlıktır -demokrasi ve bölüşüm açısından emekçilere fazla taviz vermek, hakim sınıfları ürkütmek tehlikesini; Düzeni teskin etmenin esas alınması, halkı soğutmak ve kitlesel itici güçlerden yoksun kalmak tehlikesini doğuruyor. Zıt yönlerde uzanan bu iki kulvarda, *üç partinin birden* yarışıyor, birbirini kolluyor ve marke ediyor olması, ölçü tutturmayı iyice zorlaştırıyor (zaten bu da, hakim sınıfların bu tür parlamenter işleyişlerde niçin rekabeti asgariye indirmek, mümkünse iki ana parti ile sınırlamaktan yana olduklarını sergiliyor). Önümüzdeki bir-iki yılda, siyasi hayatımızda bu arayış, bu çelişmeler yumağı, üç büyük partiden her birinin (burjuvaziden kopmaksızın) halkın desteğini alarak sivrilme ve sonra bu sayede burjuvazi ile tayin edici bağlantıyı gerçekleştirme çabalarının açmazları, sahneyi dolduracağa benziyor.

Şimdiden, kumar içinde kumar, manevra içinde manevra, ortalığı kaplamıştır ve bu karmaşık oyunda, üç büyük partiden her biri, burjuvazi cephesinde ve halk cephesinde, sayısız güçlüklerle yüzyüze bulunuyor. SHP ve DYP, ANAP'a farklı açılardan, farklı taktiklerle bindiriyorlar. Özal'ın sağdaki rakibi olarak Demirel'in meselesi, ANAP'ı bir an evvel çözmek ve yutmaktır; bu yüzden DYP, yenilgiyi derhal bozguna dönüştürecek "derhal seçim" formülünün en hararetli savunucusu oldu. Özal da buna karşı ağırlığı, saflarındaki paniği önlemeye verdi; eski "Kutsal İttifak"ın MSP-kökenlilerini dışlarken, MHP-kökenli "ıslah olmuş"larına dağıttığı bakanlıkları, bu kanattan DYP'ye doğru transferleri önlemenin barikatı olarak gördü; zaman kazanıp enflasyonu bir miktar düşürerek ve Cumhurbaşkanlığı'nı aradan çıkararak genel seçimlere gitmek istiyor. 26 Mart seçim sonuçlarının ilginç bir özelliği var: Anavatan'ın, üçüncü parti durumuna düşmesine karşın, oy dağılımı ülke çapında diğerlerinden daha dengeli; seçim bölgelerinin en az yüzde 80'inde, ANAP'ın oy oranı, yüzde 5'lik bir marj içinde kalıyor. Dolayısıyla ANAP, biraz imaj tazelemesi halinde, bütün ülkede, hemen her yerde oyunun birkaç puan artacağını umuyor; Özal, bu hesapla, inatla partisini toparlamaya oynuyor.

Önemli nokta: Özal'a bu şansı, SHP tanıyor. 26 Mart'tan hemen sonra, SHP, büyük bir "erken seçim" tantanası yaptı gerçi; ama İnönü-Baykal ekibinin içten içe bunu istedikleri şüphelidir, çünkü SHP'nin iktidara gelmesi, sağ oyların aşağı yukarı bu şekilde bölünmeye devam etmesine bağlıdır ki, somut durumda bu, DYP'nin çullanışına karşı ANAP'a bir derlenme payı bırakılmasını gerektiriyor. ANAP ile birlikte 12 Eylül dokusunun da paramparça olmasını yavaşlattığı için halkın asli çıkarlarına karşı olan bu ince oyunu, SHP, iktidarı parlamento dışında sıkıştırabileceği kadar sıkıştırmamakla sürdürecektir; bunun somut ifadesi işçi mücadelesine ve başgösterebilecek diğer kitle hareketlerine adam gibi sahip çıkmamak, kitle mücadelesini 12 Eylül rejimini yerle bir etmenin balyozuna dönüştürecek her türlü tutumdan dikkatle geri durmak, oluyor. Açıktır ki, *bugün, son derece çarpık bileşimli, son derece işlevsiz bir parlamento karşısın-*

da, toplumsal muhalefetin ağırlığı parlamento dışındadır, bu, Meclis bileşiminin düzeltilmesi göreviyle ANAP'ın defedilmesi ve 12 Eylül rejiminin sona erdirilmesi görevlerinin üstüste binmesi; hepsinin yolunun ise, Özal'ın inadına karşı, ancak kitlesel bir seferberlikle açılabileceği anlamına geliyor. SHP ise, dikkat çekerken de belirttiğimiz gibi işte bunu: Parlamentonun kilidinin, somut durumda, parlamento dışında açılabileceğini göremiyor veya görmek istemiyor; burjuvaziye güven verme ihtiyacı, SHP'nin, kendi bindiği dalı kesmesine yol açıyor.

Sırf bu noktada değil, daha birçok açıdan, Deniz Baykal'ın stratejik planı önümüzdeki aylarda çok zorlanacaktır. Bu stratejik plan, başından beri, büyük bir krizin püskürteceği kitle dinamiklerinin başına geçip radikal çözümler sunarak halkçı bir tarzda iktidara yürümek hesabı üzerine değil; krizin çok derinleşmediği bir ortamda, ANAP'ın tedrici erozyonunun meydana getirdiği yumuşak bayırdan aşağı, iktidarın SHP'ye yuvarlanarak geleceği hesabı üzerine kuruluydu. Başlıca yapıtaşları da şunlardı: Nasılsa eriyip yokolacağı düşünülen Ecevit'in tamamen dışlanması; SHP'nin solunda hiç rakip olmamasının rahatlığı içinde, partinin mümkün olduğu kadar sağa, merkez noktanın sadece bir adım soluna çekilmesi; bu arada, zaten gidecek yeri olmayan sol kanadın da hiçe sayılması ve azami ölçüde köşeye sıkıştırılması; "önce büyüme, sonra demokrasi" sloganıyla sanayi burjuvazisine esaslı bir sesleniş yapılması; kitle hareketlerinin ise, birdenbire fazla demokrasi istemeyecek, bölüşümcü taleplerle muhtemel bir SHP iktidarına fazla baskı yapmayacak şekilde, kontrol altında tutulması ve ANAP'a karşı tepkilerinin sosyal demokrat oylara çevrilmesiyle yetinilmesi. Ama Mart-Nisan aylarında ortaya çıkan durum, bu yapıtaşlarının her birini yerinden oynatıyor. İşçi sınıfının kaynaşması, hem, bölüşüm taleplerinin ertelenmesini imkansız kılıyor ve SHP'yi kendisi ile sanayi burjuvazisi arasında net bir tercih yapmak problemiyle yüzyüze getiriyor, hem de, silinip gideceği varsayılan DSP'yi tekrar siyaset sahnesine çıkartıyor (ve böylece, her iki açıdan, SHP'nin solundaki boşluğun o kadar da mutlak bir boşluk olmaması ihtimali beliriyor). Bülent Ecevit'in siyasi kaderinin tamamen belirsizliğe gömüldüğü bir dönemin ardından, hem de böyle bir yerel seçimde, DSP yüzde 9.5 oy alabildiyse, önümüzdeki genel seçimlerde yüzde 10 barajını mutlaka aşacağını, Türkiye'nin genel sollama sürecinin DSP'yi de büyütmeye devam edeceğini hesaba katmak kaçınılmaz oluyor. Bu da çok tatsız, çünkü SHP'nin iktidar için DSP ile koalisyona muhtaç kalması ihtimalini ve dolayısıyla İnönü-Baykal ekibine (özellikle Baykal'a) karşı Ecevit'in eline büyük bir pazarlık kozu geçmesi ihtimalini beraberinde getiriyor. Buna, daha şimdiden, bütün Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin liderlerinin peşpeşe Türkiye'ye gelip, SHP yönetimine, "Ecevit ile birleşin" diye baskı yapmaya başlamaları eklenmektedir. SHP için, uluslararası kapitalizmden ve yerli burjuvaziden iktidar olmak için gerekli onayı daha almadığı koşullarda, işçi hareketinin fiili baskısının yanısıra bir de Ecevit faktörünün tekrar kapıya dayanması, ister dışlamakta ısrar etsin (halka rağmen, pek mümkün değil; ayrıca, iktidar fırsatının kaçırılması anlamına da gelebilir), ister koalisyon yapsın (Ecevit, "anahtar bendedir" diyebilecek), ister parti içine alsın ek problemler arzediyor.

SHP'nin, solda olduğu için uzun uzadıya incelediğimiz çelişkilerinin çok daha fazlası, kuşkusuz ANAP ve DYP için geçerlidir. Alt tarafı, defalarca belirttiğimiz gibi Türkiye sola kayıyor ve SHP bunun rantını esas olarak topluyor. Oysa sağdaki iki büyük parti, az da olsa küçülen bir alanı şimdilik eşitçe bölüşüyorlar ve kitle mücadeleleri yükselirken halka yekdiğerini silecek, böylece büyük bir hamle yapacak kadar güven vermeleri, sınıfsal tabiatları icabı pek mümkün gözükmüyor.

Cumhuriyet gazetesinde Hasan Cemal, 24 Nisan 1989 tarihli "Bu, böyle gidemez..." başyazısına, "Siyasal açıdan bir belirsizlik ortamı giderek derinleşiyor" diye başlamış. Bir yönüyle: Evet, gidemez. Diğer yönüyle: Gitmeye mecbur, çünkü kolay çözüm yok. Burjuvazinin çözümü, biraz, halkın çözümüne bağlı, onu bekler hale geldi. Bu da, başta söylediğimiz gibi, halka geniş inisiyatif olanakları sunuyor; 12 Eylül rejimini "kitle mücadelesine karşı, yumuşak karnı açık" diye tarif edilebilecek bir konuma itiyor.

(8) Kriz, fırsat, birlik: Nesnel koşullar, sos-

yalistler için çok elverişli. Ne ki, öznel koşullar açısından en kötü durumda olan da, yine sosyalistler. 26 Mart'ta hemen bütün diğer siyasi güçler, en azından 12 Eylül öncesi tabanlarına yeniden oturdular. Refah Partisi, MSP'nin emanetini; Milliyetçi Çalışma Partisi, bir ölçüde MHP'nin emanetini geri aldı. Bir tek sosyalizm sahnede yok. Seçimler deseniz: Sosyalistler bu arenada yok. Kitle mücadelesi deseniz: İşçi hareketi her yanı sarmış; ortada "işçi sınıfının örgütlü öncüsü" yok. Bazı çevreler "içindeyiz, başındayız" diyorlar. Ayıp olacak kadar gerçek dışı. Tekke içine moral vermek için söylenen bu tür şeyler, sınıf içinde tepkiyle karşılanıyor. Dahası, bir kısım sosyalistlere durumlarından hoşnutluk telkin ediyor; gerçek durumu, problemin boyutlarını görmelerini önlüyor; dolayısıyla, çıkış aramayı, çözüm yolunu bulmayı engelliyor.

Evet, kriz, bir fırsat getirdi halkın önüne. 12 Eylül rejimini yerle bir etme fırsatı. Burjuvazinin saflarında yaşanan şaşkınlığı sonuna kadar değerlendirme fırsatı. Sosyalistlerin parçalanmışlığı bu fırsatın yakalanmasında önemli bir dezavantaj oluşturuyor.

Krizi gören bazı çevreler, gelecek "fırsatı"ın sosyalistlerin geniş birliği ile değil, "küçük, dar ve sıkı" bir kadro partisiyle yakalanabileceğini öne sürmekle, kritik hatayı yaptılar geçmişte. Her ülkenin öncüsü, kendi tarihsel dönemine ve halkının işçi sınıfının gelişme düzeyine göre olur. Türkiye, koyu karanlıklar içinde bir toplum değil. Büyük ve kültürlü bir işçi sınıfı var. Yüzbinlerce işçi, belirgin bir parti önderliği olmaksızın, kendi saflarındaki isimsiz, çehresiz devrimci işçilerin oluşturdukları taban önderlikleri sayesinde harekete geçebiliyor. Demek ki, sınıfın kendi ileri kesimi, kendi öncü kesimi, çok geniş. Birkaç bin değil; onbinlerle, belki yüzbinlerle sayılıyor. Bir dar kadro örgütünün küçücük fişini, bu kocaman prize takamazsınız. Birleşmez. Mesele, sadece işçiler de değil. Türkiye'de, Sol'un fikri etkisi ile sosyalistlerin örgütlü varlığının olmayışı arasındaki çelişkinin gerçek boyutları, daha da korkunç. Bu ülkenin sendikaları solcu. Basını (çalışanları itibariyle) büyük ölçüde solcu. Baroları solcu. Aydınları solcu. Sanatçıları solcu. Kadın ve gençlik hareketleri solcu. Meslek odaları önemli ölçüde solcu. Üstelik, bu solcuların büyük kısmı da, kendini sosyal demokrat saymıyor. Ama Türkiye'de, geniş ve kitlesel bir emek ve sosyalizm partisinin fiili tabanı bu kadar hazırken, kendisi yok. Oysa ihtiyaç duyduğumuz, bize uygun Marksist Parti'nin formülü, çok basit. Kitaplarda değil, bu formül; kitaplardaki *yöntemi* uygularsak, hayatın içinde. İşçi hareketinin ulaştığı kitleselliği kucaklayabilecek bir parti. Sendika, baro ve meslek odalarındaki; basın, sanat ve kültür hayatındaki; işçi, kadın ve gençlik hareketlerindeki bütün sosyalist insanları toplayacak bir parti. Bu kadar basit. Böyle bir parti olmadan, böyle bir partiyi hazırlayacak birleşiklik adımı atılmadan, sınıfa güven verilemez. Böyle bir projeye imkan verecek bir genişliği ruhumuzda ve zihnimizde taşımadan kitlelere gidince, kitleler bunu hissediyor ve bizi almıyorlar içlerine. Çünkü işçi sınıfı ve diğer kitleler, kesimler, yeni darlıklar peşinde değil. Kendi doğal çoğulluk ve renkliliklerini söndürmeyecek genişlikler peşinde. Marifet, işçi sınıfının ve diğer kitlelerin, bugün sayıları sosyalist kadrolardan çok, çok daha fazla olan doğal öncülerini, o renklilik ve çoğulluğu koruyup geliştirerek örgütlemekte. Bunu da, öncelikle birbirimizle bu şekilde birleşebilecek kadar geniş olduğumuz ve sosyalizm-içi renkliliğimizi koruyabildiğimiz takdirde yapabiliriz.

Muhafazakârlık, "birleşmenin motorunun, Devrimcilik-Reformculuk mücadelesi olacağı" teorisini ortaya atmakla, işçi sınıfına ve Türkiye Soluna kötülük etti. Geçmişten türetilmiş tanımlarla girişilecek böyle bir ayrıştırma, sadece ve sadece bölünmeye hizmet eder. Bunun tarihsel sorumluluğunu taşıyacaklardır. Ama hareket, onları aşarak ilerleyecek. Çünkü bugün Birlik, bizatihi devrimci. Birlik, marjinallikten çıkmak demek; sınıfla, işçi hareketiyle birleşmek demek. Birlik, yeni dönemin yeni tanımlarının sağlıklı bir şekilde oluşturulmasının biricik zeminini meydana getiren kitlesel pratiklerin kapısının açılması demek. Birlik, aynı zamanda, çağımıza yakışır biricik Sosyalizm projesinin, olanca demokrasisi, çoğulluğu, renkliliğiyle, şimdiden, Geniş Bir Birleşiklik içinde, giderek Geniş ve Kitlesel Bir Emek ve Sosyalizm Partisi içinde yeşertilmesi demek. Birlik, reformculuğun gerçekten, pratikde yenilmesi demek.

Herşey, dönüp dolaşıp, Sosyalistlerin Birliği'ne geliyor.

Mehmet Gündüz

12 eylül rejimi ve kitle hareketi

ANAP'ın önlenemeyen düşüşü, 12 Eylül rejiminin, sonu yıkımla noktalanacak bunalımının göstergesidir. Gelecek, bir iktidar değişikliğinden daha önemli olarak bir rejim değişikliğine işaret ediyor.

Türkiye Cumhuriyeti, üç ana rejim yaşadı bugüne kadar. Birincisi, 1930'ların ortalarına kadar süren kemalist atılım; 1950'lere kadar süren kemalist donma; ve 1960'a kadar süren Demokrat Parti dönemlerini kapsayan, tek parti ve çift parti süreçlerinin birbirine eklemlenmesinden oluşan 1924 Anayasası rejimidir. İkincisi, parlamento yoluyla iktidara gelen gerici blokların; askeri müdahale yoluyla etkili olan gerici reaksiyon iktidarlarının bütün kısıtlama, darbeleme, yozlaştırma ve kadük etme çabalarına rağmen 1980 yılına kadar ayakta kalabilen 27 Mayıs Anayasası rejimidir. Üçüncüsü, 12 Eylül darbesiyle başlayan ve 1982 Anayasasıyla çerçevesini oturtan, bugüne kadar da gerilemelerle, yumuşamalarla ve ödünlerle de olsa devam eden 12 Eylül rejimidir. Yazılı anayasaların canlı yapılar olan rejimleri belirlediği gibi hukuksal bir önyargıya sahip değiliz ama, belki de bizim devlet geleneklerimizin bir ürünüdür: Her üç ana rejim de kendi yazılı anayasalarına sahip olmuşlardır ve Türkiye'nin üç anayasası, üç değişik rejime tekabül etmektedir.

12 Eylül'ü salt askeri müdahaleyle özdeşleştiren ve askerin kışlaya dönmesiyle, sivil hükümetlerin kurulmasıyla bu rejimin sona erdiğini ileri süren görüş, 12 Eylül'ün çapını ve derinliğini anlayamadığı için önemli bir hata içindedir ve sonuçları itibariyle 12 Eylül rejiminin sivil görünümleriyle uzlaşmayı ifade etmektedir.

Herşeyden önce, 12 Eylül rejimi, bir olağa-

nüstü dönem değildir. Gerici restorasyondan yana olan devletin ve hakim sınıfların devlet müdahalesinden, otoriter kurumlaşmadan yana olan kesimlerinin kurdukları bir rejimdir. On yıldır, birçok gerileme ve deformasyona rağmen esas olarak yaşamaktadır ve emekçi sınıfların önünde öncelikle bu rejime son vermek görevi duruyor.

Askeri müdahale, bu rejimin kurulmasında yalnızca bir başlangıç operasyonuydu; rejimin kurulabilmesi için gerekli olan olağanüstü zor faktörünün gereğiydi. Askerler kışlaya döndüler ama, bir kere bu, denetimlerinin de ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu, daha da önemlisi, onların kışlaya dönüşü, rejimin kurulamadığının değil, tam istendiği gibi olmasa da kurulabildiğinin göstergesiydi. Yetkili bir cumhurbaşkanlığını oluşturdular ve kendi temsilcilerini oraya oturttular; asker denetimi için gerekli siyasi ve kurumsal güvenceleri yasallaştırdılar; emekçileri ve aydınları cendere içine alan bir otoriter kurumlaşma yarattılar; parlamenter yapıyı güdükleştirip rejimin içine monte ettiler ve parlamentoyu kendileri açısından güvenli ellere teslim ettiler; halk hareketini zora dayanarak bastırdılar, sonra da kışlalarına çekildiler. Çekildiler ama gerilerinde kocaman bir siyasal yapılanma bıraktılar.

Askerlerin kışlaya dönmesi elbette olumludur, ama buna gereğinden fazla olumluluklar izafe etmek, asker müdahalesiyle rejimi özdeşleştirmek, sivil yönetimle demokrasiyi bir saymak, sonuçta rejimin çerçevesini tanımak, onun yapılanmalarını olağan kabul etmek ve halkta bir demokrasi yanılsaması yaratmak anlamına gelmektedir ki, rejimin istediği de zaten buydu, yaratılmak istenen ideolojik illüzyon buydu.

Diğer bir hatalı görüş de, parlamenter sistemin kurulmasıyla 12 Eylül rejiminin sona erdiği görüşüdür. Bu, 12 Eylül'le doğrudan asker yönetimini karıştıran ve ikilemi asker yönetimi - parlamenter yönetim üzerine kuran liberal bakışın doğal sonucudur.

Her rejimin kendine uygun bir parlamentosu vardır. Belirleyici olan parlamento değil, parlamentonun da niteliğini belirleyen rejimin kurumları ve yasalarıdır. Türkiye Cumhuriyeti' nin üç ana rejiminin kuruluşunda da parlamentodaki değişiklikler belirleyici olmamış, rejim değişiklikleri fiili güçlerin dayatmaları ile gerçekleşmiş ve parlamenter sistem de bu değişikliklere ayak uydurmuş, ona göre bir şekil almıştır.

1924 rejimi, zaten koca bir Osmanlı İmparatorluğu düzeninin yıkıntıları üzerinde kurulan Cumhuriyetle birlikte oluşmuştur. Bu değişiklik parlamenter yoldan değil, doğrudan bir Anadolu İhtilaliyle olmuştur. 27 Mayıs rejimi, yine parlamenter yolla değil, esas olarak bir kitlesel başkaldırıya dayanan askeri müdahale yoluyla kurulmuştur. Keza, 12 Eylül rejimi de, karşı-devrimci bir askeri darbenin ürünüdür. 27 Mayıs rejimine, parlamenter yoldan son vermeyi deneyen Demirel, bu girişiminin altında kalmıştır. 12 Eylül öncesinde demokratik güçlerin parlamentoyu koruma çabası, salt bir parlamentarizm aşkından ileri gelmez; bu parlamentonun, bütün kurumsal yapısıyla birlikte 27 Mayıs rejiminin bir parçası olmasından ileri gelir.

27 Mayıs rejimi yirmi yıl sürmüştür. Bu rejim içinde çeşitli ara aşamalar yaşanmış, ama rejimin sürekliliği temelde yok olmamıştır. 12 Mart dönemi, 12 Eylül gibi ayrı bir rejim değil, 27 Mayıs rejimi içinde ona karşıt bir ara dönemdir; ikisi birbirine karıştırılmamalıdır. 12 Mart'ta, 27 Mayıs rejimi kısıtlanmış, darbelenmiş, ancak temel yapısı itibariyle ortadan kaldırılamamıştır ve böyle olduğu içindir ki, 12 Mart ara dönemi, 27 Mayıs Anayasası'nın kurumsal çerçevesi ve parlamentosu aracılığıyla sona erdirilebilmiştir.

Bugüne gelecek olursak, bugün de 12 Eylül rejiminin oluşturduğu kurumsal çerçeve içinde oluşan parlamenter düzenin evrimi, en azından şu ana kadar, bu rejime son vermemiştir.

Askerler, güdükleştirdikleri ve yeniden yapılaştırdıkları kurumsal çerçeve içinde parlamentoyu, devlet mekanizmasına nerdeyse doğrudan bağımlı MDP gibi sivil güçlere devretmeyi hedeflediler, ama hayat onların projesine olanak tanımadı. Bunu bir yandan halk, diğer yandan emperyalist sistem ve hakim sınıflar kabul etmedi. Bu durumda parlamento, varlığını 12 Eylül rejimine borçlu olan ve bu rejimin dayanağı olmaya gönüllü, aynı zamanda hakim sınıfların sağ kesimlerinin desteğini alan 12 Eylülcü bir başka sivil gücün, devlet mekanizmasıyla, büyük burjuvazinin yönetimini kaynaştırmayı amaçlayan ANAP'ın eline geçti.

ANAP'ın iktidara gelmesi 12 Eylül rejiminin sonu değil, büyük burjuvazinin ekonomik iktidar mevzilerinin yöneticisi teknokrat kadroların, 12 Eylül'ün siyaset arenasını temizlediği koşullardan yararlanarak siyasi yönetimi de ellerine geçirmeleri ve bu rejimin kurduğu çerçeve içinde hakim sınıfların ekonomik buhranını böyle tekelleşmiş bir yönetimle giderme girişiminin ürünüydü. Zaten askerler de kendi operasyonları sırasında bile ekonomiyi yöneten ABD destekli bu kadroyu, siyasi yönetimden uzak tutmak için fazla çaba göstermediler.

Bütün bunlarla, parlamento içindeki olumlu gelişmelerin 12 Eylül'ün geriletilmesine katkıda bulunmayacağını söylemek istemiyoruz; böyle kaba bir mantığa sahip değiliz. Nasıl, 27 Mayıs Anayasası'nın çizdiği kurumsal çerçeve içinde oluşan parlamentoda, bu rejimi ortadan kaldırmak isteyen güçlerin ilerlemesi ya da hakimiyeti, bizatihi 27 Mayıs rejimini geriletmiş ve yıpratmışsa, aynı şekilde, 12 Eylül' ün çizdiği çerçeve içinde oluşan parlamentoda 12 Eylül'e karşı olan güçlerin ilerlemesi ya da hakimiyeti 12 Eylül rejimini geriletecektir, yıpratacaktır. Ancak, bu yine de rejimin sonu demek değildir. Bugünkü parlamentoda SHP'nin ya da DYP'nin veya her ikisinin hakimiyeti rejimi geriletmek açısından olumlu olacaktır, ama bu tek başına, 12 Eylül'e son vermeyecektir.

Türkiye halkı son on yılda oyunu oldukça bilinçli kullandığını kanıtladı. Kendisine yönelen esas tehlikeyi sezen halk, sabırla beklemekte, ama zamanı gelince de düşmanına darbeyi oylarıyla indirmektedir. 12 Eylül'ün sivil desteği MDP'nin yenilgisi, muvazaa partilerinin teker teker sahneden silinmesi ve son olarak da ANAP'ın yediği darbe bu bilinçli oy kullanımının ürünüdür. Halk barışçı yöntemlerle ve yumuşakça sözünü söylemesini bilmektedir. Seçimlerin ve parlamenter olanakların değerini bilmektedir.

Kitleler 12 Eylül rejimini görmüşler ve yönlerini ona doğru dönmüşlerdir. Otoriter kurumlaşma rejimi, Türkiye'nin gelişmişliği ve kitlelerin yumuşak da olsa direnci karşısında gerilemiş ve deforme olmuştur. Ama bu meselenin bir yönüdür. Meselenin diğer yönü de şudur ki, otoriter kurumlaşma rejimi esas olarak devam etmektedir. Siyasi mücadele alanı yasaklarla doludur, kısıtlıdır. Parlamenter mücadele, gerici yasakların kıskacı altındadır. Polis rejimi devam etmektedir, insan hakları askıdadır, işkence devam etmektedir. Sendikalar baskı altındadır. İşçi hareketi baskı altındadır. Gençlik baskı altındadır. Fikir özgürlüğü bastırılmıştır. Kürtler baskı altındadır. Doğu bölgesinde adı konmamış bir sıkıyönetim sürmektedir. Örgütlenme özgürlüğü baskı altındadır. Hapishaneler siyasi tutuklularla doludur. Basın özgürlüğü baskı altındadır.

Bu koşullarda, otoriter kurumlaşma rejimi, salt parlamentoda kazanılan başarılarla, salt 12 Eylül'ün sınırları dışındaki partilerin parlamentoda çoğunluğu kazanmasıyla yıkılabilir mi? Önce DYP'nin iktidara geldiğini düşünelim. Herşeyden önce DYP'ye destek veren seçmen kitlesi, baskı rejiminden ne kadar zarar görürse görsün, bu rejimin ana temellerine köklü bir şekilde karşı değildir, bu bilinçte değildir. Bu kitlenin kendi partisine özgürlükler konusunda güçlü bir baskı yapması beklenemez. Kaldı ki, DYP'nin kendisi de özgürlüğü salt parlamenter çerçevede ele almakta, militarizmin kendisi üzerindeki baskısına karşı mücadeleyle kısıtlamakta ve bu alanın sola açılmasına karşı çıkmaktadır. DYP, AP'nin devamı olan partidir ve AP'nin 1960-80 arasında hep özgürlüklere ve halk hareketine karşı bir tutum içinde olduğu bilinmektedir. AP, bizzat kendisi 27 Mayıs Anayasası'na karşı yürüttüğü mücadeleyle ve 24 Ocak kararlarıyla 12 Eylül'ün yolunu açmıştır. Bu koşullarda iktidara gelen bir DYP, militarizme karşı bazı düzenlemeler yapabilecektir, ancak 12 Eylül' ün getirdiği otoriter kurumların üzerine de pekala oturacaktır. Böyle bir iktidar bu rejime temelden son veremez.

SHP iktidarını düşünelim. SHP, genel olarak ilerici bir partidir ve özgürlüklerden yana olduğunu beyan etmektedir. SHP'nin seçmen kitlesi de özgürlüklerden yanadır ve 12 Eylül rejiminden rahatsız olan bir kitledir. Ne var ki, bugüne kadar SHP'nin 12 Eylül rejimini kökten sorgulaması söz konusu olmamıştır. Militarizme karşı tutumu DYP'den de geridir. SHP, bir yandan solu arkasına almaya çalışırken, diğer yandan 12 Eylülcülere güven vermeyi amaçlayan devletçi bir söylemi hiçbir zaman elden bırakmamıştır. 24 Ocak modeline karşı SHP'nin ciddi bir alternatif programı ol-

madığı açıktır. Son olarak parti içinde Baykalcıların hakimiyeti bu partiyi bir miktar daha sağa çekmiştir. Bu durumda, parlamentoda çoğunluğu sağlayan bir SHP'nin, eğer arkasında kendisini güçlü bir şekilde zorlayan bir halk hareketi olmazsa rejimi kökten sorgulaması mümkün olmayacaktır. Elbette değişiklikler olacaktır, ama sonuçta rejimin çerçevesi içinde kalan, o çerçeveyi belli ölçüde gevşetmeyi hesaplayan değişiklikler olacaktır bunlar. Nasıl 27 Mayıs rejimi içinde iktidara gelen AP, belli kurallarla bağlı olduğu için istediği gibi hareket edemediyse ve kendi tabanının taleplerini yeterince yerine getiremediyse, bu kez aynı şey SHP için olacaktır.

12 Eylül rejimini sona erdirecek esas etken tabandan yükselmeye başlayan kitle hareketi olacaktır. Kitle hareketinin büyük rüzgarı ortalığı temizlemedikçe, rejim gerileyebilir, deforme olabilir, hatta çürüyerek her tarafa kendi leş kokusunu yayabilir, ama toplumun üzerinden kalkmaz. Parlamentodaki başarıların anlamlanması ve fiili bir güç haline gelmesi bile kitle hareketinin rejimin direklerini sarsmasına bağlıdır. İşte bu noktada, ileri sürülen kriz ve darbe tahlilleri, sonuçta kitle hareketine karşı bir içerik taşıdığı için sağa hizmet etmiştir, bu tahliller 12 Eylül'le uzlaşmanın yeni biçimlerini oluşturmuştur. Bu konunun üzerinde biraz durmamız gerekiyor.

12 Eylül öncesi sağ hatalar, Aydınlık hareketini 12 Eylül'le uzlaşmaya sürükledi. 1981 yılında Aydınlık hareketi içinde bu konuda bir mücadele cereyan etti. İç çelişmenin esas alınması ve 12 Eylül'e karşı mücadeleci bir tutuma girilmesi üzerinde ısrar eden görüş sonunda etkili oldu ve rota sola doğru kırılabildi. Ancak ordu ve devletle uzlaşma hatası o kadar derinlere işlemişti ki, eski sağ hat mahkeme sorgu ve savunmalarına yansıyarak etkisini sürdürdü.

Rejimin, kitle hareketiyle değişeceğini ve bu hareketin ipuçlarını göremeyen aynı sağ bakış, hakim sınıflar arası konsensüsleri kollamak, onların arasından görece olumlu ya da liberal bulunanları desteklemek ve solu legal planda rejime eklemlemek şeklinde bir yöneliş içine girdi. Nitekim ANAP'ın ara güç olarak görülmesi, "olumlu" yanlarının desteklenmesi ve bir "milli uzlaşma anayasası" önerisinin ortaya atılması, yeni koşullarda 12 Eylül rejimi ile uzlaşmanın ve kitle hareketine sırt çevirmenin ürünüydü. Milli uzlaşma anayasası önerisi, hakim sınıflar blokuna eklemlenme teorisinden başka bir şey değildi.

Bu yönelişlerin doğal uzantısı ANAP'ın AP mirasının esasını alarak hakim sınıfların kalıcı partisi olduğu ve bununla bağlantılı olarak gelen kriz ve darbe tahlilleriydi.

Bizim ileri sürdüğümüz, ANAP'ın 12 Eylül modelinin partisi olduğu ve DP-AP mirasını massedemediği, 12 Eylül rejiminin sonuyla birlikte bu partinin de dağılacağı yönündeki öngörülere karşı şöyle yazılıyordu: "AP mirasının büyük kesimi ANAP'ta toplanmış bulunuyor. Üstelik DP-AP'nin dayandığı hakim sınıf kesimi, yeniden bölüşüm mekanizmalarının uzağında durmaya tahammüllü değildir ve bu nedenle ANAP büyük avantaj sağlamış bulunuyor."[1]; "Mehmet Gündüz, DYP'yi AP'nin biricik mirasçısı olarak görmekle bu partiye çok fazla şans tanıyor... Aslında ANAP, Özal'ın deyişiyle 'malı götürmüş'tür. DYP'ye de DP-AP'nin dayandığı hakim sınıf kesimi açısından oldukça radikal bir alan bırakmıştır."[2]

Öngörülerdeki bu yanılgı salt bir yanılgı olarak kalsaydı, önemli değildi. Ancak ANAP'a böylesine pirim veren, onun malı alıp götürdüğünü ileri süren bu görüşün ardında, esasen 12 Eylül'e sırt dayamış ANAP düzeninin uzunca bir süre devam edeceği bakış açısı vardı ve esas tehlikeyi bu bakış açısı meydana getiriyordu. Bu bakış, eski sınıf uzlaşmacısı çizginin reelpolitik yönelişiyle birleştiği zaman, ortaya doğal olarak, ANAP'ı ara güç olarak görme, ANAP'ı kollama, soldan bu partiye gelecek saldırılara karşı onu savunma, bu uzlaşmanın ürünlerini legal alanda toplama, ANAP'lı düzenin sol kesimini oluşturma, dolayısıyla ve sonuç olarak yeni koşullarda 12 Eylül rejiminin yürütücüleriyle ittifak yapma, tutumları çıkıyordu.

İşte bundan iki yıl önce ortaya pek "sol" havalarda atılan *kriz ve darbe* tahlilleri de, gelişecek kitle hareketine karşı ANAP iktidarını payandalamaya hizmet ettiği için bu sağ politikaların gerekçelerini oluşturmaya hizmet etmekten başka bir sonuç vermemişlerdir.

1. D.Perinçek, "Türk Anayasaları 27 Mayıs ve DP-AP çizgisi", *Saçak*, sayı: 26, Mart 1986, s. 59
2. agy, s. 60

Türkiye 12 Eylül rejimi altında yaşarken, tersine bir kanı uyandırılacak tahliller yapılıyordu: "12 Mart ve 12 Eylül usulü çözümler, bir kez daha yürürlüğe girebilecek midir? Türkiye'nin önündeki dönemin soru işareti budur."[3] Oysa Türkiye'nin önündeki soru işareti bu değildi, 12 Eylül rejiminden kurtulup kurtulmamaktı. Türkiye'nin önündeki soru işaretini yeni bir 12 Eylül darbesi tehlikesi olarak koymak, kitleleri bugünkü rejimle uzlaşmaya, daha kötüsü gelmesin diye ANAP iktidarına razı olmaya itmek sonucunu verirdi.

Türkiye, 12 Eylül rejiminden çıkmanın sancılarını yaşarken ve bugünkü rejimin barajlarına yüklenmek zamanıyken şöyle yazılıyordu: "Bugün Türkiye'de iktidar sahipleri bile 'askeri müdahalelerden' söz ediyorsa, bunun tek nedeni vardır. Ülke çalkantılı bir döneme girmiştir ve önümüzdeki yılların dalgalanmalarını belirleyecek en önemli olay da budur."[4] Böylesine karamsar bir tahlil, kitlelerin cesaretini kırar, ileri atılma yerine, gereksiz bir savunma stratejisini getirirdi.

Başlangıçta, kriz tahlilleri tamamen yeni bir darbenin geldiğini kanıtlamak için ortaya atılıyordu: "Kriz, iktidarın daha dar bir sınıfsal temele dayanmasını ve parlamenter güçlerin yeniden paylaşım mekanizmalarının kenarlarına itilmesini gerekli kılar. Bu gereğin siyasal rejim planındaki ifadesi askeri yönetimdir."[5]

Bu kriz korkusunun ve darbe geliyor öngörülerinin doğal sonucu ANAP'ın şemsiyesi altına girmek ve onunla ittifak yapmaktı: "ANAP'la askeri hiyerarşiyi özdeş görmek için gerçekleri zorlarsak, 1983 Kasım'ından beri yaşanan ve yaşanacak süreci açıklayamayız. ANAP önümüzdeki dönemde bir askeri darbenin örgütleyicisi olmayacak, ama böyle bir tehdit gündeme gelirse, hedefleri arasında bulunacaktır. Özal'ın 'sivilleşme programı' da, bu tahlillerle anlam kazanır."[6]; "1946 anlaşmasının bozulması yeniden gündeme gelecekse, buna ANAP dahil, parlamento zemininde kurulan partiler değil, açıkçası askeri cuntalar kalkışabilecektir... Önümüzdeki yıllarda, emekçi insiyatifini temel alarak, fakat bununla birlikte en geniş parlamenter ittifaklarla militarist girişimleri göğüslemek ve bunun ötesinde halk için geniş olanaklar kazanmak, kritik sorundur."[7]; "Ya da yeni bir militarist girişim. Bunu da engellemenin yolu ANAP da dahil bütün parlamentarist güçlerin birliğidir... Geçmişte ortaya atılan milli birleşik cephe siyasetinin günümüz şartlarına uygun bir şekli bence hâlâ geçerliliğini korumaktadır."[8]

ANAP'la ittifak siyasetinin doğal ürünü kriz korkusu, dolayısıyla kitlelerin rejimi ve ANAP'ın barajlarını dövmesinin sakıncalı, görülmesiydi. İlginçtir ki, bu, aşağıdaki satırlardaki gibi açıkca dile getirildi: "Krizin yoğunlaşmasından kim zarar görür? Fatura yoksul halkın sırtına çıkacaktır."[9]

Bu 12 Eylül ve ANAP uzlaşmacısı görüşlere o zaman tarafımızdan yanıt verilmişti. Bu yanıtların bir kısmı *2000'e Doğru* dergisinin okuyucu sütunlarında yayınlanırken, bir kısmına da ambargo kondu. Bu yanıtların en kritik bölümlerini topluca buraya alıyoruz:

"Şu anda sivil bir yönetimin işbaşında bulunması, parlamentonun varlığı vb. içinde yaşadığımız rejimin niteliğini değiştirmiyor. ANAP'ın sivil bir parti olması onun 12 Eylül'le kurulan rejimin dayanağı olmasını önlemiyor. Çünkü belirleyici olan askerlik, sivillik değil, halka ve burjuvazinin konsensüs dışına sürülen kesimlerine karşı uygulanan tekelci siyasi rejimin niteliğidir."[10]

"Siyasi ve ekonomik açmazlardan çıkarak, önümüzdeki kritik sorunu 'militarist girişimleri önlemek' şeklinde belirlemek, herşeyi başaşağı çevirmeye ve solun önüne koyacağı perspektifi daraltmaya neden olabilir. Çünkü günümüzün kritik sorunu darbenin önlenmesi ve darbenin ertelenmesi için zaman kazanılması değildir. Böyle bir bakış açısı, önümüzdeki hamlenin karşı taraftan geleceği gibi bir kuşku ve tespiti gerektirir."[11]

"Parlamenter kuvvetlerle bugün ve önümüzdeki süreç içinde, askeri darbeye karşı bir hat oluşturmak mı, yoksa onların demokrasi yönündeki geri eğilimleriyle mücadele etmek

3. D.Perinçek, 'Zaman İhtiyacı'', *2000'e Doğru*, sayı: 41, 4 Ekim 1987, s. 7
4. D.Perinçek, ''Krize İki Cevap'', *2000'e Doğru*, sayı: 2/14, 27 Mart 1988, s. 7
5. agy, s. 7
6. D.Perinçek, ''Sivil ANAP'', *2000'e Doğru*, sayı: 44, 25 Ekim 1987, s. 7
7. D.Perinçek, ''Zaman İhtiyacı'', *2000'e Doğru*, sayı: 41, s. 7
8. N.Eyingen, ,''Darbe Eğilimi Ağır Basacak'', *2000'e Doğru*, sayı: 2/3, 10 Ocak 1988, s. 5
9. agy, s. 5
10. M.Gündüz, ''ANAP, 12 Eylül'ün Dayanağıdır'', *2000'e Doğru*, sayı: 51, 13 Aralık 1987, s. 5
11. O.Çalışlar, ''Askeri Darbe Tehdidi ve Statüko'', *Sosyalist Birlik*, sayı: 2, Nisan 1989, s. 46

mi daha önemlidir?"[12]

"Bugün devrimci görev en geniş parlamenter ittifaklarla militarist girişimleri göğüslemek değil, rejimin ve düzenin krizini derinleştirmek ve halk demokrasisi güçlerini geliştirmektir. Bugünkü rejimden de daha gerici bir askeri darbe endişesiyle ve halk güçlerinin dağınıklığı nedeniyle krizi körüklemekten, statükonun barajına yüklenmekten kaçınan bir tutum almak hata olur."[13]

"Türkiye 12 Eylül rejiminden çıkmış değildir. Hâlâ bu çıkışın sancılarını yaşamaktadır. Ve bu çıkışın önündeki en büyük engellerden biri de askerlerle birlikte ANAP'tır."[14]

"Bugün statükoyu korumak militarizmin görevi. Demokrasi güçleri ise, parlamenter statükoyu korumak değil, demokrasi yönündeki yürüyüşü ilerletmek ve potansiyel olarak var olan büyüme ve gelişme imkanını kullanmak ihtiyacı ile yüzyüzedir. Böyle bir yönelişin eşiğindeyken ters bir savunma pozisyonu almayı doğrusu kavrayamıyorum ve çok zararlı görüyorum."[15]

"ANAP'la muhayyel bir gerici darbeye karşı parlamenter bir güç olduğu gerekçesiyle ittifak yapmayı düşünmek, halktan kopmak anlamına gelir. Hele halkın her zamankinden daha fazla ekonomik cendere içine sokulduğu şu koşullarda."[16]

"Bugün kriz, emperyalizmin, büyük burjuvazinin ve 12 Eylül oligarşik rejiminin krizidir. Bu yüzden krizin yoğunlaşmasından halkın da, parlamentarist güçlerin de kaybedeceği bir şey yok. Krizin yoğunlaşması, oligarşik, askeri denetimli rejimin sonunu yaklaştıracaktır. Bu yüzden 12 Eylül öncesinde olduğu gibi bir savunma stratejisi izlemek bugün tutucu sağcı sonuçlara yol açar."[17]

12. agy, s. 47
13. "Beş Perspektif", *Sosyalist Birlik*, sayı: 1, Mart 1989, s. 14
14. M.Gündüz, "ANAP Askeri Rejimin İçinde", *2000'e Doğru*, sayı: 42, 11 Ekim 1987, s. 4
15. O.Çalışlar, "Askeri Darbe Tehdidi ve Statüko", *Sosyalist Birlik*, sayı: 2, s. 47
16. "Beş Perspektif", *Sosyalist Birlik*, sayı: 1, s. 15
17. M.Gündüz, "ANAP 12 Eylül'ün Dayanağıdır", *2000'e Doğru*, sayı: 51, s. 5

"Bu geçiş döneminin sonunda, bütün kesimler, kendilerinden ödünç alınanları geri isteyecekler, dolayısıyla ANAP'ın parçalanması ve dağılması kaçınılmaz olacaktır. Bugün ANAP içinde asimile olmuş görüntüsü veren eski partilerin kadroları, ANAP'ın işinin bittiğini gördükleri an, eskiye doğru bir parçalanma sürecine gireceklerdir."[18]; "Ama daha makul olanı seçimleri kaybeden ANAP'ın MDP gibi dağılması ve milletvekillerinin büyük ölçüde DYP'ye transfer edilmesidir."[19]

Bugünün sorunu, ne "milli uzlaşma" ne "milli mutabakat" değildir. Bunlar, soldan rejime eklemlenme çabalarıdır ve dolayısıyla çözümü kitle hareketinin düzleyici etkisinde değil, hakim sınıflarla uzlaşma arayışlarında gören reformcu önerilerdir.

Çözüm ANAP iktidarına, 12 Eylül rejimine, bu rejimin yasal temeli olan 1982 Anayasası'na, otoriter kurumlaşmasına ve yasaklarına son vermek üzere, aşağıdan halk hareketinin geliştirilmesi ve kitle fırtınasının, çürümüş rejimin temellerini silip süpürmesidir. Parlamento içindeki 12 Eylül'e karşı güçlerin de daha radikal bir tutum alabilmesi buna bağlıdır.

Kitle hareketinin ana çekirdeğinin işçi hareketi olacağı bugünden anlaşılmıştır. Şimdi görev bu hareketi siyasi hedeflere yöneltmek, örgütlü hale getirmek ve diğer sınıf ve tabakalarla ittifak halinde milli çapta bir harekete dönüştürmektir.

Bu durumda sosyalist hareketin bir an önce toparlanması ve birleşik bir harekete dönüşmesi, daha da acil bir hal almış oluyor.

12 Eylül rejimine karşı sürekli, soluklu, örgütlü ve siyasi hedeflere yönelen büyük bir kitle hareketi.

Böyle bir hareketinin örgütlenmesi ve politikleşmesi için bugünden eylemde ve örgütlenmede birleşik bir sosyalist hareket.

18. M.Gündüz, "Bonapartizm, Parlamentarizm, Partiler", *Saçak*, sayı: 24, Ocak 1986, s. 37
19. M.Gündüz, "Seçimi DYP Kazanacak", *2000'e Doğru*, sayı: 48, 22 Kasım 1987, s. 5

Metin Özuğurlu

birinci bahar dalgası

Mart'ın son 10 gününden başlayarak bütün bir Nisan ayı boyunca, kamu işçileri, Türkiye işçi sınıfı mücadelesinde yepyeni bir sayfa açarak önemli mücadeleler verdiler. Sakal bırakma, yemek yememe, servis araçlarına binmeme eylemleriyle başlayarak, adım adım toplu vizite eylemine yöneldiler. Toplu viziteler, toplu sokak gösterilerine dönüştü, sloganlar atıldı, ana yollar trafiğe kapatıldı. Son olarak Şeker işçilerinin yaptığı gibi şalterin koluna yapışıp üretimi de durdurdular. Mücadele, sakaldan şaltere uzandı. Tarih bu eylemlere bir ad koyacaktır. Ben şimdilik *Birinci Bahar Dalgası* diyorum. Öyle görülmektedir ki, kamuda toplu sözleşmelerin üst üste gelmesiyle toplu mücadele fırsatı yakalayan işçi sınıfı inişli, çıkışlı bir mücadele süreci yaşayacaktır. İstikrar programının kahredici sonuçlarına bu başkaldırı,düz bir süreç izlemeyecektir.Birinci Bahar Dalgası, yeni içerik ve biçimlerle ikilenecek, üçlenecek, beşlenecektir...

300 bin kadar kamu işçisi, 15'i aşkın işkolunda ve yaklaşık 30 kadar ilde, 40 gündür grev dışı mücadeleler yürütüyorlar. Bu mücadele genel laflar ve kuru ajitasyonlarla geçiştirilemeyecek kadar önemlidir. Somut bilgiler temelinde somut tahliller yapmak, yükselen işçi sınıfı hareketinin karakteristiklerini, dinamiklerini anlamaya çalışmak ve bunları dikkate alarak politikalar geliştirmek ihtiyacı her zamankinden daha fazla önümüzde durmaktadır.

Daha şimdiden sosyalist çevrelerde, hatalı eğilimlerin uç verdiği gözlenmektedir. Örgütsel yapılarıyla, işçi mücadelesi dışında kalması, söz konusu hataların filizlenmesine temel teşkil etmektedir. Sonuçta, ya, kendisini işçi hareketini yönlendiren bir güç gibi sunarak, dı-

şındaki solu "sınıf-dışı sol" diye küçümseyen anlaşılmaz komiklikte eğilimler belirlemekte; ya da, mevcut işçi hareketini, sırf kendi dışında olduğu için küçümseyen ve bir an önce "işin başına" geçerek ekonomik mücadeleye politik içerik katmak gibi hedefler belirleyen, anlaşılabilir trajiklikte eğilimler belirmektedir.

Bu yazıda, işçi eylemlerine ilişkin genel bir değerlendirme yaparak, eylemlerin nesnel kapsamlarını ve bundan sonra izleyeçekleri muhtemel süreçleri tartışacağım.

eylemlerin analizi

Bütün sıcaklığıyla süren eylemleri analiz etmek ve hele muhtemel gelişme süreçleri hakkında tahlil geliştirmek, sırf akademik kaygılarımız olsaydı hiç kalkışmayacağımız bir çaba olurdu. Çünkü, süren bir eylem hakkında söz söylemek her zaman yanılgılara düşmek tehlikesini de içerir. Öte yandan, ortada bir "tehlike" değil, bir "ihtiyaç" durmaktadır.

(i) *Eylemler nasıl başladı?* Böyle bir soruya verilecek derin bir yanıt, kuşkusuz, 1989 Mart'ından çok daha öncelere uzanmayı gerektirmektedir. Grev dışı mücadele biçimi adım adım nasıl gelişti, hangi etkenler bu gelişmede rol oynadı, gibi soruları yanıtlamayı gerektirmektedir. Bu açıdan 1988'in önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Geçen yıl 350 bin kamu işçisi toplu sözleşme masasına oturmuş ve kamu işveren sendikalarının dayatmaları karşısında, özellikle petrol ve maden işkolunda işçiler üretimi hayli sarsan grev dışı mücadeleler vermişti. Bir anlamda, sistem açısından stratejik önemdeki işkollarına konan grev yasaklarına ilk ciddi tepki geçtiğimiz yıl gelişmişti. Böylece: 600 bin kamu işçisinin toplu sözleşme masasına oturacağı; sendika genel kurullarının yapılacağı; yerel seçim ve cumhurbaşkanlığı gibi iki önemli seçimin gerçekleşeceği 1989 yılında, işçi hareketinde genel bir sıçramanın yaşanacağı görülebiliyordu. [1]

Nitekim eylemler yaygınlık kazanıp gazetelerin ilk sayfalarını işgal etmeden önce, daha mart ayı başlarında grev yasağı bulunan Petrol ve Milli Savunma işkolundaki işçiler, yemek yememe, sakal bırakma ve servis araçlarına binmeme eylemlerine başlamıştı. Bir anlamda, 1989 Bahar eylemlerinde grev yasağı bulunan işçilerin geliştirdikleri eylem biçimlerinin, grev hakkı bulunan işçilerce de benimsenmesi olgusu yaşandı. Grev dışı eylemler, genel mücadele biçimleri olarak şekillendi. Bu önemli bir gelişmedir. Öyle ki, son eylemler dizisi içinde, ilk toplu vizite eylemini, grev yasağı bulunmayan tersane işçileri gerçekleştirdi. Sendika genel merkeziyle bağları son derece gergin olan ve işyeri temsilcileri etrafında kendi öz örgütlülüklerini belli ölçülerde kurmayı başaran, tersane işçileri, 20 Mart günü toplu vizite ve yemek yememe eylemi yaptılar. Aynı şekilde grev yasağı kapsamında bulunmayan Karayolu işçileri de İstanbul'da 21 Mart günü toplu viziteye çıkmak istediler, polis engel olunca, oturma eylemi yaparak üretimi durdurdular.

Eylemler İstanbul, İzmit ve İzmir ekseninde başladı. Hatta, Petrol-İş'i dışarda tutarsak, Harb-İş, Dokgemi-İş, Tekgıda-İş ve Yol-İş üyesi işçiler ilk eylemlerini İstanbul'dan başlattılar. Bu kuşkusuz bir tesadüf değildir. İşçi yoğunluğunun, mücadele birikiminin, eğitim ve kültür düzeyinin en gelişkin olduğu yer olması, hemen akla gelen ilk nedenler olmaktadır. Petrol-İş dışında diğer dört sendikaya üye işçiler, eylemlere sendika genel merkezlerinin inisiyatifleri dışında başladılar. Böylece, sendika genel merkez inisiyatifi dışında eyleme başlama kapasitesinin, İstanbul'daki işçi birikimi çerçevesinde mevcut olduğu da ortaya çıktı. [2]

Eylemlerin başlamasında Türk-İş'in rolüne gelince, bu da son 9 yıldan kopuk tartışılacak bir konu değildir. [3] İşçilerin mücadele isteği ile iktidarın gücü arasında uygun manevralar yapmak şeklinde belirlenen Türk-İş politikası, önemli çıkmazlar içindedir. Son üç yıldan beri Türk-İş, her bahara yeni eylem kararları alarak giriyor. 1989 Baharına da "toplu sözleşmeleri eşleştirerek, uyuşmazlıklara gidilmesi halinde toplu grevler gerçekleştirmek" kararıyla girdi. Kamu işveren sendikaları karşısında tek tek yakalandıklarında sonucun ne olduğu geçmiş tecrübelerle sabitti. Önce konfe-

1 Seçkin Kır, "İşçi Hareketinin Karakteristiği", *İşçi Dünyası* 18 Nisan 1989.

2 Yanlış anlamlara yol açmaması açısından, genel merkez inisiyatifi dışında davranmak ile sendika-dışı davranmak arasındaki ayrımı hatırlatmakta yarar var.

3 Türk-İş'in 1980 sonrası izlediği seyir için bkz. Y. Koç, *Türk-İş Neden Böyle, Nasıl Değişecek?*, 1986, Alan Yayıncılık. Ayrıca M. Özuğurlu, "işçi sınıfı Hareketinin Günümüzdeki Temel Özellikleri", *Sosyalist Birlik*, Nisan 1989, Sayı 2.

derasyon bünyesinde, toplu sözleşmelerin koordinesi için bir Koordinasyon Komitesi oluşturuldu. Komite, 18 Mart tarihinde, "toplu sözleşmelerin tıkandığını açıkladı ve "Hazır ol işçi kardeş" diye bir duyuru yayınladı. Gerçi, daha öncede belirttiğim gibi, Petrol ve Milli Savunma işkolundaki işçiler mart başından itibaren eylemlerini sürdürüyorlardı ama, Türk-İş'in toplu sözleşmelerin tıkanmasını deklare etmesi, eylem alanının genişlemesinde etkili oldu. Fakat, enteresandır, işçiler "hazır ol"a geçmediler de doğrudan doğruya eyleme geçtiler. Özetle şu söylenebilir; eylemlerin başlaması Türk-İş'in kararıyla olmamıştır. Eylemlerin yayılması ise Türk-İş'i "hiçe sayarak" değil "Türk-ış'i aşarak" gerçekleşmiştir.

Eylemlerde, gözle görülür bir sıçrama 26 Mart yerel seçimlerinden sonra yaşanmıştır. Seçim öncesinde eylemlere başlayanlar; Petrol-İş, Harb-iş, Dokgemi-İş, Tekgıda-İş ve Yol-İş üyesi işçilerdir. Petrol-İş dışındaki diğer sendika genel merkezlerinin bu eylemlerde hiçbir yönlendiriciliği söz konusu olmamıştır. Eylemler İstanbul ağırlıklı başlamıştır. Seçim sonrasında esas eylem biçimini oluşturacak olan toplu vizite uygulamasını Dokgemi-İş, Petrol-İş ve Yol-İş üyesi işçiler gerçekleştirmiştir. Burada, tersane ve karayolu işçilerinin, seçimlere iki gün kala yaptıkları bir açıklamaya da değinmekte yarar var. İşçiler, "eylemlere ara verdiklerini, sendikalarından tutum almasını beklediklerini ve eğer sendika eylemlere sahip çıkmazsa, yeniden eylemlere başlayacaklarını" açıkladılar[4] Aslında tersane ve karayolu işçilerinin bu tavrı, bütün eylemler boyunca 16 sendikaya üye işçilerin ortak tutumunu yansıtmaktadır. Eylemler, sendika genel merkezlerinin inisiyatifleri dışında başlamış; eylemlerde, ücret talebinin yanı sıra sendika ve Türk-İş de protesto edilmiştir. Öte yandan, işçiler "iki adım sonra" dönüp sendikalarına bakmışlar, onlardan kendi eylemlerine sahip çıkmalarını istemişlerdir. Yani, sendikaları dışlayan değil sendikaları aşan bir mücadele çizgisi tutturmuşlardır. İşçiler sendikaların geri tutumlarıyla birleşmemişler ve sendikalardan kendi ileri tutumlarına sahip çıkmalarını istemişlerdir.

(ii) *Eylemlerin yerel seçim sonrasındaki seyri:* 26 Mart yerel seçiminden sonra, işçi eylemleri hızla yaygınlaştı. Seçimden önce 5 sendika üyesi işçilerin eylemleri varken, seçimden sonraki ilk hafta içinde 6 sendika üyesi işçiler de eylemlere başladılar. Eylemler, İstanbul, İzmit ve İzmir ekseninden taşarak adeta bütün yurda yayıldı. 5 Nisan'a gelindiğinde eylemlere katılan işçi sayısı 100 bini aşmıştı. Seçimden sonra işçi eylemlerinde görülen sıçramada: ANAP'ın, beklentilerin de ötesindeki muazzam yenilgisi; üç büyük partinin de yüzde 30'un altında kalmasıyla hakim sınıflar açısından politik temsil sorununun doğması ve yenilgiye rağmen Özal'ın "hemen gitmeyeceğinin" anlaşılması, büyük rol oynadı.

6 Nisan günü toplanan Türk-İş Başkanlar Kurulu, "toplu eylemlerin 10 Nisan'da başlayacağını" ilan etti.[5] Bu tavrıyla, aslında Türk-İş, "eylemleri başlatmayı" değil, başlayıp gelişen eylemleri bir ucundan yakalamayı amaçladı. İşçi eylemlerini kontrolü altına almayı en azından kontrolü altındaymış gibi sunmayı amaçladı. Türk-İş, maçın hakemi olabilmeliydi ki düdüğü iki kere öttürdüğünde oyun bitebilsin! Nitekim Türk-İş Başkanı Şevket Yılmaz, Tercüman Gazetesi köşe yazarlarından Yavuz Donat'a "işçiler zıvanadan çıktı" diyordu.[6] İşçi eylemlerinin yaygınlaşması karşısında Özal, hakim sınıfların 12 Eylül'de başarılı bir şekilde kullandığı "masum talepler ve bunu kullanan kökü dışarda sapıklar" söylemini, bu kez, kendi terminolojisi çerçevesinde yeniledi ve işçilerin "dürtüldüğü"nü söyledi. Yanıtı, bordrolarını sallayarak "Bizi bu dürtüyor" diyen binlerce işçi verdi. Nisan'ın ikinci haftasıyla birlikte Hükümet-Türk-İş görüşmeleri başladı. Hükümet yüzde 125 oranında bir artış vereceğini söylerken Türk-İş, yüzde 170 istediğini açıkladı. Zirvede pazarlıklar hızlı bir şekilde sürerken, eylemlerde yeni bir sıçrayışın ilk önemli belirtileri gözlendi.

Bunlardan en önemlisi, Şeker-İş'e üye işçilerin, 20 Nisan tarihinde, 5 ilde gerçekleştirdikleri bir saatlik şalter indirme eylemi oldu. Eylemler sakaldan şaltere uzanmıştı. İkinci önemli gelişme, Gelibolu ve İstanbul'da, farklı işkolundaki işçilerin ortak eylem düzenlemesi şeklinde gerçekleşti. Gene aynı tarihte İstan-

4 25 Mart 1989 tarihli *Cumhuriyet*.

5 7 Nisan 1989 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi.

6 *İşçi Dünyası*, 18 Nisan 1989.

bul Üniversitesi'nde 500'e yakın öğrenci yemek boykotu ve form düzenleyerek "işçi eylemlerini" desteklediklerini açıkladı. 50 kadar sendikacı ve işçi Ankara'ya Türk-İş Genel Merkezi'ne gelerek, pazarlık görüşmelerini sürdüren Türk-İş yöneticileri üzerinde denetleyici bir tutum aldılar. "İşçileri satmayın, geri adım atmayın" talebi, eylemlerin ortak sloganı haline dönüştü. Ücret talebi konusunda işçilerdeki genel eğilimin "1980'den bu yana bütün kayıplarımız karşılansın" noktasına doğru geliştiği gözlendi. Öte yandan "açız" feryatlarının yanı sıra, "hükümet istifa", "genel grev" gibi sloganlar daha yaygın ve gür ifade edildi.

(iii) *Eylemlerin karakteristikleri:* Eylem biçimleri "basitten", "karmaşığa" doğru bir gelişme seyri izledi. Özetle: Sakaldan, şaltere doğru bir süreç izledi. Grev dışı eylem biçimleri, işçi hareketinin genel eylem biçimine dönüştü. Önceki yıllarda, grev-dışı eylemlerin esas olarak grev yasağı olan işyerlerinde uygulanması söz konusuyken, grev hakkı olan işyerlerinde de bir mücadele biçimi olarak benimsendiği görüldü. Eylemlerin en önemli özelliklerinden biri "mücadelenin fabrika duvarlarını aşması oldu."[7] Ayrıca, ilk defa, grev-dışı eylemlerle işçiler, bu yaygınlakta üretimi tamamen ya da kısmen durdurdular.

Eylemler, daha önce hiçbir ciddi mücadele tecrübesi bulunmayan kamu işyerlerinde ve iş kollarında gerçekleşti. Bilindiği gibi DİSK, esas olarak özel işyerlerinde örgütlüydü ve işçi sınıfı tarihinde de, metalurji işçilerinin özel bir yeri vardı. Bu eylemler sırasında eski Maden-İş'li işçilerin toplandığı Otomobil-İş sendikasının destek eylemlerine başvurmaması dikkat çekiciydi. Yani, eylemler Kamu'da toplu sözleşmesi gelen işyerlerinde gerçekleşti. Toplu sözleşmesi bulunmayan diğer kamu ve özel işyerlerinden eylemlere katılım yok denecek kadar az oldu.

Eylem kararlarının alınması ve uygulanmasında geniş bir iç demokrasinin olduğu gözlendi. Bizzat bu durum, sendikaların, işçiler üzerindeki denetimini zayıflatırken, işçilerin, sendikalar üzerinde denetleyici tutum almalarını güçlendirdi. Sendika genel merkez inisiyatifi dışında eylem kararı almak, sendika dışı örgütler oluşturmak eğilimine (henüz) dönüşmedi.[8] Sendikaları, daha fazla denetlemek eğilimine dönüştü. Öte yandan, denetimin işyeri bazında örgütlü hale gelmesi de henüz gerçekleşmedi.[9]

(iv) *İşçi hareketi ve iktidarın tutumu:* Dar anayasa, "işverenleri güldüren" iş yasaları ve devletin "polis tipi" örgütlenişi, bunların tümü, başta işçi sınıfının olmak üzere, toplumsal muhalefet kanallarının tıkaçları olarak hazırlandı. Toplumsal muhalefetin tepesinde sallanan giyotinler olarak kurumsallaştırıldı. Ancak işçi mücadelesinin 40 günlük seyri boyunca, iktidar bu üst yapı kurumlarına *esas* olarak başvuramadı. *Başvurmadı değil, başvuramadı.* Çünkü 12 Eylül rejiminin kendi iç mantığı, sınıfsal refleksi, bu giyotine hemen ve acilen başvurmayı gerektirirdi. Fakat, sınıf mücadelesinde, her sınıf kendi politikalarını sadece kendi öznel niyetleri çerçevesinde belirleyemiyor. Bundandır ki sınıf mücadeleleri tarihi, niyetlerin tarihinden öte anlamlar içeriyor. Peki bu giyotin, yazının kaleme alındığı şu ana kadar neden çalıştırılamadı? "Efendim, Avrupa Topluluğu'na katılmaya hazırlandığımız şu günlerde, bunu göze almaları beklenemezdi" gibi, salon kibarı tahlilicilerimiz hâlâ kaldı mı, bilemiyorum ama sorunun yanıtı, esas olarak iç sınıfsal dinamiklerle ilgilidir. Bir kere işçi hareketi, ANAP iktidarını, zaaf içindeyken yakalamıştır. Daha önemlisi, yerel seçim sonuçlarından sonra, hakim sınıflar açısından bir politik temsil sorunu doğmuştur. İşçi sınıfı cephesinden bakıldığında ise, işçilerin kararlılığı, eylem çizgilerinin meşruluğu, eylemlerin kitleselliği ve yaygınlığı ile kamuoyundan topladığı destek, iktidarı geri adım atmak zorunda bırakmıştır. Öte yandan, 12 Eylül'ün üst yapı kurumları, tarlanın ortasına, korkuluk niyetine de dikilmedi. Şimdilik şu söylenebilir; 12 Eylül'le yerleşen sermaye birikim modelinden ve üst yapı kurumlarından temizlenme süreci, yumuşak olmayacaktır.

7 Seçkin Kır. a.g.e.

8 Sendika, işçilerin öz örgütü değil. İşçilerin iradelerini teslim alan ve bürokratik yapısıyla, işçi denetimine olanak tanımayan bir kurum. Dolayısıyla, konsey tipi, Sovyet tipi örgütler, belli bir tarihsel ana ait, tekrarlanamaz örgütler değil, sınıfın öz-örgütleridir.

9 Eğer sendikalar işçileri tatminden uzak sözleşme imzalarsa sendika basma, sendikacı dövme vb. eğilimler gözlenebilir. Çünkü, henüz, sendikaları denetleme, eylem anı ile sınırlıdır, örgütlü değildir ve öz-örgütlere dönüşme, belirgin bir eğilim halini almamıştır.

mücadelenin kapsamı

300 bin kadar işçinin, 15'i aşkın işkolunda ve yaklaşık 30 kadar ilde, Mart'ın son 10 gününden başlayarak sürdürdüğü mücadele, ücret talebi etrafında gelişti. Yani talepleri ekonomikti. Öte yandan bunu söylemek başlı başına açıklayıcı değildir. Birçok sosyalist çevre, ekonomik talep-politik talep ayrımı çerçevesinde farklı niteliklerine bakmaksızın her türlü ücret talebini, aynı kalıba; ekonomik talep kalıbına sokmakta tereddüt göstermiyor. Yani, ekonomik talep diye her türlü ücret talebini aynılaştıran homojen bir kalıbın varlığı veri alınıyor. Böylece, talebin dinamiğini eksik kavradığı içindir ki eksik sonuçlara ulaşılıyor. Ya, ekonomik taleplerle sınırlı denilerek, bugünkü işçi hareketine var olanın çok altında değer biçiliyor ya da kuru bir ekonomizm yapılarak doğrudan doğruya "işçiler politikaya hoşgeldiniz" naraları atılıyor. Ben, öncelikle, Marx'ın "Ücret, Fiyat ve Kâr" adlı çalışmasında çok açık bir şekilde belirttiği mutlak yoksullaşma ile nisbi yoksullaşma arasındaki ayrıma değinmek istiyorum. Marx, emeğin fiyatı (yani ücret), emeğin değerinin (yani zorunlu ihtiyaç maddelerinin değerinin) altına düştüğünde, işçilerin yaşam standardının mutlak anlamda kötüleşeceğini söyler. Ardından da "değişiklik karşıt yönde gerçekleşebilir" der ve nisbi yoksullaşmayı açıklar. Nisbi yoksullaşma ise emek verimliliğinin artışı sonunda işçinin mutlak yaşam standartının aynı düzeyde kalmasına karşılık kapitaliste göre, nisbi ücretinin, nisbi toplumsal konumunun kötüleşmesi durumudur. Demek ki kapitalizm koşulları altında, yoksullaşmanın üretim süreci içinde tanımlanan tek bir biçimi yoktur. Buradan hareketle her türlü ücret talebinin de tek bir kalıba dökülemeyeceği sonucunu çıkartabiliriz. Türkiye'de işçilerin yükselttikleri ücret talebi için şu değerlendirme yapılabilir; *Ücret talebi, işçilerin, yaşam standartları ve toplumsal koşullarının mutlak olarak kötüleşmesine bir tepki şeklinde yükselmektedir.* Önce bu saptamayı yapalım.

Sorunun bir de ikinci bir boyutu vardır ki, bugünkü "ekonomik mücadelenin" dinamiğini kavramak açısından son derece önemlidir. Bir kere herkesin de katılacağı gibi ücret talebi, ne tek bir işyeri ne de tek bir işkolu ile sınırlı değildir. Çünkü, yaşanan mutlak yoksullaşma, hakim sınıfların 1980'le birlikte oturtturmaya çalıştıkları belli bir sermaye birikim modelinin sonucu olarak yaşanmaktadır. Ekonomi-politika düzleminde, "istikrar politikası" veya "24 Ocak Kararları" diye ifade olunan politikaların sonucu olarak yaşanmaktadır. Ve bu yönüyle, "ücret talebi", sadece bugün mücadele eden 300 bin kamu işçisinin değil, 10 milyonu aşkın ücretlinin ortak talebidir. Ücretlilerin dışında, diğer kent emekçilerini, yoksul ve küçük köylülüğü de sarmalayan boyutları vardır. Esasen, bugün işçi eylemlerine duyulan sempati, eylem biçimlerinin olgunluğunun yanı sıra böyle bir maddi temelden de kaynaklanmaktadır. *Dolayısıyla, bu öyle bir "ekonomik mücadeledir ki", doğrudan doğruya hakim sınıfların yerleştirdiği yeni sermaye birikim modelini nişanlamaktadır.*

Hakim sınıflar, 12 Eylül'den bu yana üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenmesi üzerine oturan yeni bir sermaye birikim modelini yerleştirmeye çalışıyorlar. Bu aynı zamanda, dünya kapitalist sistemine, ana sömürü mekanizmasını dış borçların oluşturduğu yeni bir entegrasyon süreci anlamına da gelmektedir. Liman, baraj ve yol yapımları, serbest bölgeler, KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmaları, kamu harcamalarının ve yatırımlarının kısılması, milli gelirin ihraç edilebilecek bölümünün halkın yaşam standartları pahasına arttırılması, işçi ve emekçi gelirlerinin büyük ölçüde düşürülmesi ve iç talebin kısılması, işte bütün bunlar, özetle 12 Eylül'ün ve ANAP'ın icraatları, üretim ilişkilerinin yeniden örgütlenmesi ve dünya emperyalist sistemine yeni tip bir entegrasyonun parçaları olarak yaşanmaktadır.[10] Öte yandan, 1982 Anayasası, iş yasaları ve devletin polis tipi örgütlenişi, bütün bu üst yapı kurumları, sözü edilen sermaye birikim modelinin "huzuru, güvenliği ve bekâsı" için yerleştirilmiştir. Dolayısıyla, kamu işçilerinin başlattıkları ekonomik mücadele öyle bir ekonomik mücadeledir ki, *nesnel* olarak, 12 Eylül'ün üst yapı kurumlarını ve sermaye birikim modelini, özetle bugünkü rejimi nişanlamaktadır. *Somut duruma bakıldığında ise, mücadele eden işçilerin öznel bilinç düzeyleri ile yürüttükleri mücadelenin nesnel kapsamlarının*

10 H. Berktay, "Dış Borçlar", *Sosyalist Birlik, Nisan 1989, Sayı. 2.*

örtüşmediği görülmektedir. Taleplerle, nesnel olarak talep edilmesi gerekenler arasında henüz bir açıklık vardır. Ve bu açıklık, aynı zamanda, bugünkü sınıf mücadelesinin de özel alanını teşkil etmektedir. Yani işçi sınıfı, "boşluğu", mücadelesiyle kendi lehine kapatmaya, hakim sınıflar ise bu "boşluğu" muhafaza ederek kendi sınıf çıkaları doğrultusunda kalıcılaştırmaya çalışmaktadır. Şimdi, bu açıdan somut duruma bakalım:

(i) Toplu sözleşme döneminde bulunan kamu işçileri "ücret" talebi etrafında mücadeleye atıldı. Ücret talebinin nesnel kapsamı "12 Eylül'den bu yana yaşanılan bütün ücret ve sosyal hak kayıpları karşılansın" talebiyle somutlaşmaktadır. Örneğin Karabük ve İskenderun Demir-Çelik işçilerinin "1 ton demir parası istiyoruz" şeklinde formüle ettikleri talep, ücret talebinin nesnel kapsamını ifade etmektedir. Türk-İş, nesnel kapsamın çok gerisinde yüzde 170 gibi bir ücret talebi ortaya attı. İşçiler buna tepki gösterdiler. İktidar partisi, yüzde 120'lik bir zam verebileceğini, daha fazlasını verirse 'milli ekonominin zedeleneceğini" söyleyerek, ücret talebinin nesnel kapsamına ulaşmasına set çekti. Ne DYP, ne de SHP, ücret talebinin nesnel kapsamını savunamadı. Öte yandan, işçilerin, ücret talebi süreç içinde nesnel kapsamına doğru gelişme göstermiştir. Ücret, mücadelesinde henüz, toplu sözleşmesi gelen kamu işçileri yer aldı. Bu ise, ücret mücadelesinin kapsaması gereken nicel boyuttan, henüz çok geride olduğunu gözler önüne sermektedir. Fakat, bu bir ilk dalgadır.

(ii) İşçiler ücret talebinin yanı sıra hükümeti ve sendikaları protesto eden sloganlara da sık, sık başvurmaktadır. Eylemleriyle, işçiler, her gün 12 Eylül yasalarını ihlal ettiler. Öte yandan, 12 Eylül'ün bütün üst yapı kurumlarının lağvedilmesi ve 12 Eylül'den hesap sorulması (ki bu kendiliğinden işçi mücadelesinin ve kitle mücadelesinin nesnel kapsamıdır) henüz talepler şeklinde formüle edilerek somut mücadele halklarına dönüşmedi. Öte yandan, bu taleplerin formüle edilerek somut mücadele halkaları haline getirilme potansiyeline, işçi sınıfının sahip olduğu da gözlenmektedir. İşçi sınıfı artık ekmekle demokrasi arasındaki bağı kurmaktadır. Ekmek mücadelesi ile politik tercihler arasında bağ kurulurken hem bir netlik hem de bir belirsizlik gözlenmektedir. İşçi sınıfının öznel bilinci, "ekmek" mücadelesi ile ANAP'a karşı mücadele arasındaki bağı kurmuştur. Bunu, kuşkusuz tecrübe ederek, sınayarak kurmuştur. İşçi sınıfı arasında 1982 Anayasa'sına oy verenlerin oranı, 1983'te ANAP'a oy verenlerin oranı hiç de azımsanmayacak boyutlardaydı. 6-7 yıl boyunca kende pratiklerinde yaşayarak bugünkü sonuca ulaştılar. Öte yandan, işçi sınıfının nesnel taleplerini ne DYP'nin ne de SHP'nin karşılaması mümkün değilken, henüz, bu nesnel gerçeğin işçi sınıfının öznel bilincinde yer bulduğunu söylemek hayalcilik olur. Sosyalistlerin ve sosyalis işçi önderlerinin bugünden gördüğü bu gerçeği, işçi sınıfı, anlaşılan tecrübe ederek görecektir. Tecrübe için gerekli zaman diliminin, ANAP'ta olduğu gibi "uzun" olmayacağı da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bugün işyerlerinde DYP'li, SHP'li, DSP'li, RP'li ve sosyalist işçilerin, birlikte yürüttükleri bir mücadele vardır.

(iii) Yeni sermaye birikimi, ana sömürü mekanizmasını dış borçların oluşturduğu bir bağımlılığı içermektedir. "İstikrar programının" sonuçlarına ve belli bir ölçüye kadar kendisine karşı mücadele eden işçi sınıfı, nesnel olarak emperyalist dünya sistemine karşı da mücadele etmektedir. Öte yandan, işçiler, henüz "bütün dış borçlar iptal edilsin" "NATO'dan çıkılsın" gibi mücadele talepleriyle ortaya atılmıyorlar. Böylesi bir sınıf temelinde, anti-emperyalist bilinç tazelenmesi, mücadelenin seyri içinde ortaya çıkacaktır. Gene iktidar partisi, borçlu olmaktan ve borçları ödeyebilmekten adeta gurur duymaktadır. Hakim sınıf partileri arasındaki yarış "kim en iyi borç öder" noktasında yaşanmaktadır. Bu ise, işçilerin öznel bilincinde, anti-emperyalist bilincin hızla gelişmesini frenleyici bir etki yapmaktadır.

(iv) İşçilerin mücadelesi, nesnel olarak 10 milyonu aşkın ücretlinin de mücadelesidir. Ayrıca, bugünkü rejimle demokratik nitelikte çelişkileri bulunan bütün toplumsal kesimleri; yoksul köy ve kent emekçilerini sarmalayan bir mücadeledir. Yani, işçilerin başlattıkları mücadelenin nicel kapsamı hayli geniştir. Ancak, bu eylemlerde, sadece toplu sözleşmesi gelen kamu işçilerinin mücadeleye aktif katılımları yaşanmaktadır. Toplu sözleşmesi gelmeyen işçi

kesimi, bugünkü mücadelenin esas olarak dışında kalmaktadır. Öte yandan, işçi eylemleri her kesim arasında konuşulmakta, tartışılmakta ve geniş bir sempati ağı doğmaktadır. Sempati, mücadelenin gelişme seyri içinde aktif katılıma dönüşecektir.

Kabaca, dört madde altında, mücadelenin nesnel kapsamı ile bugün mücadele edenlerin öznel bilinç düzeylerini ve hakim sınıf partilerinin yaklaşımlarını somutlamaya çalıştım. Sosyalistler açısından bu tablonun anlamı nedir? *Öncelikle, işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesi, dört maddede özetlediğim şekliyle nesnel kapsamlarına ulaşma dinamiklerine sahiptir.* Nesnel kapsamlar uğruna mücadele, 12 Eylül'ü ve bu modelin yapılarını ve birikim tarzını sorgulayan radikal bir mücadeledir. Ama, bu, yine de, ufku düzenle sınırlı bir mücadeledir. Öte yandan, bu kapsamda bir mücadelenin adayı olacak hiçbir hakim sınıf partisinin bugün olmadığı da bir gerçektir. Dolayısıyla, 12 Eylül modelini sorgulayan bir mücadelenin, toplumsal devrim mücadelesine dönüşmesinin düzen içi sübapları bulunmamaktadır. Bu da mücadelenin kapsamına yeni bir muhteva kazandırabilmektedir. Ama sosyalistler açısından, ufkunu salt böyle bir misyonla sınırlamanın da vahim bir hata olacağı bir gerçektir. Ufkunu reformlarla sınırlamanın Marksist litaratürdeki adı sosyal reformizmdir. Öte yandan, kapsamlı reformlar uğruna mücadelenin ilk ve görece zayıf dalgasına, 89 Bahar Dalgasına, "ekonomik talepli" diyerek, küçümseyerek bakmak da yanlıştır. Evet, ilk işçi dalgası henüz kapsamlı reform taleplerini formüle etmedi. Zaten, mücadele edenlerin öznel bilinçleriyle, mücadelenin nesnel kapsamı arasındaki boşluk derken bu durum kastedilmektedir. Ama, bu "boşluk" işçilere dışardan taşınacak bilinç alanı değildir. İşçilerin kendiliğinden mücadelesi bu "boşluğu" kapatma dinamiklerine sahiptir. Eğer, böyle ele alınmazsa, bugünkü işçi dalgası **küçümsenir** ve **ikamecilik** eğilimi hızla belirir. Öte yandan, işçiler henüz kapsamlı reformlar formüle etmemişken bile, "yarın devrim olacak" havası yayarak, işçi eylemlerini aşırı *abartanlar* hızla *tapınmacılığa* yönelebilir.

Bütün bu tartışmalar ışığında, işçi sınıfı hareketinin hangi muhtemel süreçleri izleyeceği noktasında, şu çıkarsamalar yapılabilir.

(i) Mücadelenin nesnel kapsamı, hakim sınıfların göstermek istediği gibi basitçe bir ücret artışı ile sınırlı değildir. Dolayısıyla işçilerin 89 Bahar Dalgası, geçici ve tekrarlanamaz değil, kalıcı ve tekrarlanabilir.

(ii) Mücadele edenlerin öznel bilinç düzeyleri ile mücadelenin nesnel kapsamları arasındaki açıklık ve bizzatihi bu açıklığın sınıflar mücadelesinin özel alanını oluşturuyor olması, işçi hareketinin hep aynı ivmede gitmeyeceğinin, inişli çıkışlı bir süreç izleyeceğinin göstergesidir.

(iii) Mücadelenin nesnel kapsamları, hakim sınıfların kolay, kolay karşılayamayacakları kadar geniştir. Dolayısıyla, işçi sınıfının öznel bilinç düzeyi ve mücadelesi, kolay kolay gerçekleştirilemeyecek reformların talep edilmesi noktasına doğru geliştikçe, bu sistemin yapısal sınırlarına ilişkin bir bilincin işçi sınıfında gelişmesine de hizmet edecektir. Bu, işçi sınıfının kendiliğinden sosyalizme gelme sürecidir. Ancak gene bu kısa vadede gerçekleşebilecek bir süreç olmaktan uzak gözükmektedir.

(iv) Hakim sınıflar ise, eylemler boyunca esas olarak içine düştükleri edilgen durumdan bir an önce sıyrılmaya çalışacaklardır. 12 Eylül'ün üst yapı kurumlarını bostan korkuluğu olsun diye benimsedikleri için, (kâğıt üzerinde olup olmaması o kadar önemli değil) fiili olarak onlardan kolay kolay vazgeçmeyeceklerdir. 12 Eylül'ün üst yapı kurumlarının, hakim sınıflarca "geri alınması" değil, kitle mücadeleleriyle "sökülüp atılması" söz konusu olabilecektir.

karabük "ve çeliğe su verildi..."

"Eskiden Karabük işçisi dendi mi ilçede bir ağırlığı olurdu. Sümerbank'a girdik mi 'Karabük işçisi gelmiş'' denirdi, esnaf defter açmaya can atardı." Karabük Demir-Çelik işçisi için her gelen gün bir öncekinden kötü olmuştu.

Karabük işçisi, 1980 öncesinde Türkiye ortalamasının üzerinde ücret alıyordu. Ayrıca ikramiyeleri de hayli dolgundu. İlçe ekonomisi içinde, 8 bin işçilik çalışanıyla Karabük Demir-Çelik fabrikası, büyük bir ağırlık oluşturuyordu. İşçilerin "ağırlığı" ise *üretici konumdan* değil, *tüketici konumdan* kaynaklanıyordu. 12 Eylül'le başlayan mutlak yoksullaşma, Karabük işçisinin sadece yaşam standardını değil toplumsal statüsünü de aşağılara çekti. Şimdi Karabük işçileri toplumsal statülerinin yeniden yükselişini yaşıyorlar. Mart'ın 20'sinden başlayarak yürüttükleri servis araçlarına binmeme, yemek yememe, sakal bırakma eylemleriyle sadece ilçenin değil Türkiye'nin ilgi alanı oldular. Bu kez üretici konumlarından kaynaklanan bir statü yükselişi var.

Karabük işçisinin tarihinde, sürekliliği olan bir mücadele tecrübesi bulunmuyor. Ancak, 12 Eylül'ün en civcivli zamanlarında, iki ay süreyli ücretlerini alamadıkları için yemek yememe eylemi gerçekleştirmişler. Bölgenin sıkıyönetim komutanı gelmiş ve ücretleri acilen dağıttırmak zorunda kalmış. Bunun dışında Karabük işçisinin kayda değer bir mücadelesi hiç olmamış. Karabük, aynı zamanda bölgeciliğin de hayli yoğun yaşandığı bir ilçe. Zonguldak, Kastamonu ve Çankırı'dan etkileniyor. Toprakla bağı olan işçi sayısında son 20 yıl içinde hissedilir bir azalma yaşanmış. Bağımsız Çelik-İş sendikasının bir şube yöneticisi; "babası, dedesi Karabük'te işçilik yapmış arkadaşlarımızın sayısı az değildir" diyor.

katılım ve kararlılık

Karabük işçileri, yıllardan sonra ilk defa toplu sözleşme sürecine etkin sayılabilecek bir katılım göstermişler. Bu süreç sendikadan kopuk yaşanmamış. Sendika bünyesinde oluşturulan 10 kişilik bir komisyon işçilerden gelen anketleri değerlendirip bir taslak hazırlamış. Sonra 120 işçiden oluşan Temsilciler Meclisi'ne sunmuşlar. Temsilciler Meclisi'nde enine boyuna tartışılan taslak, onaylanarak Sendika Genel Merkezi'ne gönderilmiş. Sendika, Temsilciler Meclisince son şekli verilen sözleşme maddeleri üzerinde üç değişiklik gerçekleştirdikten sonra MESS'in karşısına oturabilmiş. Sendika genel merkezinin yaptığı değişiklikten, ikisi parasal, biri ise "toplu sözleşme en son Temsilciler Meclisi'nin onayından geçtikten sonra imzalanır" şeklindeki bir maddeymiş. Sendika, MESS'le yapacağı pazarlıkta son sözü, işçilerin Temsilciler Meclisi'ne bırakmak istememiş. İşçiler bu değişikliği öğrenir öğrenmez söz konusu üç maddenin yeniden toplu sözleşme metnine girmesi için bir imza kampanyası başlatmışlar. 5 bin imza toplamışlar. Sendika merkezine isteklerini kabul ettirmişler. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında, toplu sözleşme sürecine olan bu katılım, işçilerin, grev kararı alınmasında; grev ertelenince eylemlerin başlatılmasında ve sürdürülmesinde etkili olmuş. Sendikacı "işçiye büyük güven geldi" diye özetliyor olanları.

MESS, tek tek, işçilerin evlerine mektuplar yolluyor; Özal, "250 bin lira avans" verilmesini emrediyor fakat işçiler ne MESS'in mektuplu propagandasına kapılmışlar ne de Özal'ın 250 bin lirasını almaya yanaşmışlardı. İşçiler, eylemlere katılımı kontrol eden iç mekanizmalar da geliştirdiler. Eyleme katılmayanların bir şekilde dışlanması en güçlü sosyal kontrol mekanizmasını oluşturuyordu. Eylemler sırasında bölge farklılıkları ve politik görüş ayrıkları etkisini yitirmişti. Özellikle ileri işçilerin varolan birliği sürdürmek için ne kadar dikkatli davrandıkları görülebiliyordu. Öte yandan "bu ekmek meselesi, bölgeciliğin, particiliğin yeri yok" şeklindeki anlayış, Karabük

işçisinin genel bilinç durumunu yansıtıyordu. Aslında Türkiye'deki genel durumu da yansıtan bu anlayış, üzerinde düşünmevi gerektirecek boyutlar içermektedir. Şu söylenebilir; "ekmek kavgası ile, savundukları partileri ilişkilendirme" eğilimi ve çabası henüz bulunmamaktadır. Bu tez, kuşkusuz ANAP dışındaki partiler açısından geçerlidir. Örneğin Karabük'te 1. parti olan ANAP son seçimlerde muazzam bir yenilgi alarak 5. parti olmuştur ama işçilerin yoğun olduğu semtlerde en çok oyu da DYP almıştır. Öte yandan, bir sendikacının da dediği gibi, işçi eylemleri genel olarak Karabük'deki "depolitizasyonu kırıp atmıştır."

1 ton demir parası

Kahvede otururken, bir esnaftan alış veriş yaparken ya da yolda yürürken, Demir- Çelik'ten her söz açılışında "1 ton demir parası" cümlesini mutlaka duyarsınız. Demir-Çelik işçisi, ekonomik talebini işte herhangi bir yüzdeli rakamla değil, 1 ton demir parasıyla ifade etmiştir. İşçiler, 1980'in başındaki ücretleriyle 1 ton demir alabiliyorlarmış, şimdi de onu istiyorlar: Böylece 12 Eylül'den bu yana yaşanan kayıpların geri verilmesi talep ediliyor. Bu ise, şu anda 120-130 bin lira civarında olan ücretlerinin 600 bin lirayı aşması anlamına gelecek. İşçiler "1 ton demir parası" almakta ısrarlı.

Karabük'de 1.5 ayı aşan grev dışı mücadele dalgası geri çekildiğinde geriye ne kalacak? "İzci marşını" "işçi marşına" çevirip söyleyen işçi çocuklarının sesleri kalacak öncelikle... Ötesini de hep birlikte göreceğiz...

istanbul, fırtına merkezi

Kamu işyerlerinde süren işçi eylemlerinde en çok merak edilen konu, özel işyerlerinin neden bu eylemleri desteklemediğiydi. Özellikle, metal işkolunda örgütlü ve geniş mücadele tecrübesi olan Otomobil-İş sendikasına bağlı işyerlerinden destek eylemleri bekleniyordu. Otomobil-İşli işçilere aynı soruyu, İstanbul'da tersane işçileri de sormuş: "Tersaneden arkadaşlar 'bize neden destek vermiyorsunuz' diye soruyorlar. Henüz, arkadaşlar olarak başka sendikaların eylemlerine destek verecek durumda değiliz. Bunun riski çok büyük. Eylemleri aramızda konuşuyoruz ama destek çalışması olmuyor.." Otomobil-İş'e üye bir işçi bunları söylüyor. Özel işyerlerinde, toplu vizite gibi eylem biçimini uygulamak, kamudaki gibi "rahat" olmuyor. Destek eylemleri, bu çerçevede, daha çok kamu işyerlerinden geliyor. İstanbul'da destek eylemleri, daha çok belediye işçilerinden geldi. Kartal Belediyesi'nden Yasin Serin adlı işçi "vizite eylemiyle kamudaki arkadaşları destekledik. Katılım yüzde yüze yakındı. Herkes gönüllü katıldı" dedi.

Eylemlerde karayolu işçileri de örnek mücadele biçimleri sergilediler. Daha önce kayda değer hiçbir mücadele tecrübesi olmayan karayolu işçilerinin gösterdikleri performans gerçekten dikkat çekiciydi. Karayolları İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'nde çalışan Haydar Çam'la son eylemler hakkında görüştük.

12 Eylül'de kapatılan İstanbul Yol-İş'de sendika yöneticiliği yapan Çam, şunları söyledi; "Eylemin baş sebebi ekonomiktir. 24 yıllık işçiyim ve 164 bin lira ücret alıyorum. 10 yıllık arkadaşım ise 105 bin lira alıyor. Siyasetle ekonominin bağı olduğunu da gördük. Eylemlere katılmayan arkadaşımız olmadı. Hakkımızı olanı alıp, insan onuruna yakışır bir yaşam düzeyine ulaşıncaya kadar mücadele etmenin gerekliliğine inanıyoruz. Ancak şimdilik, mesele sadece kamunun meselesi gibi kaldı. Seneye de özel sektör sözleşme imzalayacak. İşçi sınıfının birbiriyle kaynaşması amacımıza ulaşmak için şarttır. Biz, yüzdeli rakamları konuşmak da istemiyoruz. Enflasyon dizginlerinden boşanmış koşarken bizim bunu alt edecek durumumuz yoktur. Yüzde 200 zam verirler, bir yıl sonra erir gider. Bu olay aslında rejim ve düzen meselesi."

"Bizim işyerinde işçi demokrasisi gayet iyi

gelişti. Tecrübesiz olmamıza rağmen, sendika demokrasisini olduğu kadar işçi demokrasisini de gayet rahat bir şekilde uyguladık. Kararları, temsilci arkadaşların önderliğinde ama hepimizin katılımıyla aldık. Eylem yöntemleri konusunda uzun uzun tartıştık. Sendikamızın ilk başta bir yönlendirmesi olmadı. Türk-İş'in sendikamız üzerinde denetleyici etkisi vardı, taban 'dialogla çözüm çıkmayacağını' bildiği için harekete geçti."

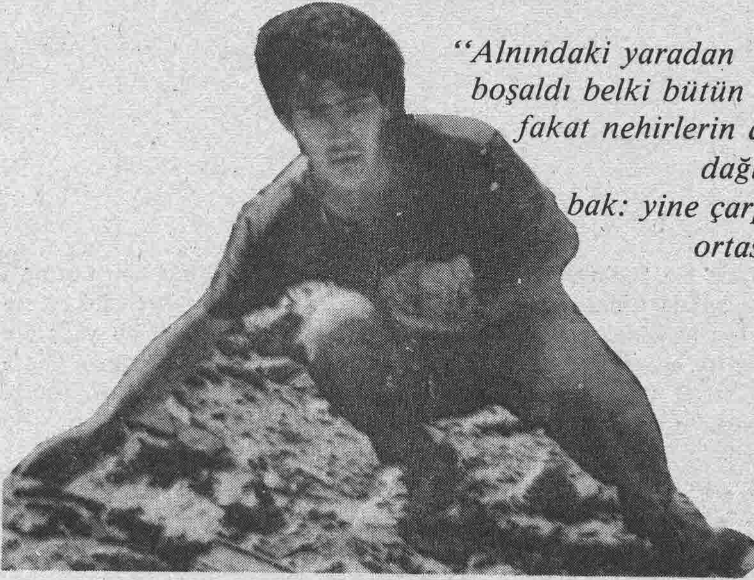
"İşçi sınıfı birlikte hareket etmenin ilk şansını yakaladı. Biz viziteye çıktığımız zaman Kartal'da, Tekel'den 7 bin arkadaşla birleştik. O zaman, gücümüzün etkisini bir kez daha anladım, gördüm."

Eylemlerde, polisle karşı karşıya gelen işçiler ne tür davranışlarda bulundular? Polis korkusunun, azaldığı anlaşılıyordu. İşçiler eylemlerinin haklılığına güveniyorlardı. Polisin laf atmaları, fotoğraf ve video çekimi yapmaları karşısında işçiler yürüyüş disiplinini bozmuyorlardı. İşçiler gözaltına alınan arkadaşlarının bırakılması için direniş yaptılar. Hatta Karayolları 1. Bölge'de olduğu gibi, şantiye şefi yardımcısı bir mühendisin karakola götürülmesi ve şantiye şefinin buna göz yummasının ardından işçiler, "Mühendis arkadaşa şantiye şefi sahip çıkmadı, biz sahip çıkalım" dediler ve karakola giderek, mühendisi çıkarttılar.

Rosa Luxemburg, "Kitleleri faaliyetin kendisi eğitir" diyordu. Fazla söze gerek yok, İstanbul'da, İrfan Kurtuluş adlı bir işçi de şunları söylüyor; *"Bu eylemler bizlere birçok gerçeği gösterdi. İşçilerin sadece ezilen bir sınıf değil, yaşayan bir sınıf olduğunu da kanıtladı."*

SOSYALİST BİRLİK

MEHMET ALİ DALCI

"Alnındaki yaradan
boşaldı belki bütün kanın
fakat nehirlerin akıyor,
dağların rüzgârlıdır.
bak: yine çarpıyor kalbin
ortasında kavganın"

UNUTMAYACAĞIZ...

1 Mayıs Engellenemez!

Bir Grup Matbaa İşçisi

Salih Ural

kemalizm tarih olurken MDD tezi ve yeni bir gelecek

1980'lerin sonuna gelmiş bir Türkiye'nin Milli Demokratik Devrim (MDD) tezinin klasik çerçevesine sığdırılamayacak kadar *ileri* ve *gelişmiş* bir ülke olduğu, artık, apaçık ortadadır. Başka bir deyişle MDD tezinin yarı sömürge-yarı feodal patronla biçilmiş elbisesi Türkiye'ye dar gelir. Aslında bu süreç uzun bir zamandır, kafalarda soru işaretleri bırakarak yaşanmaktadır ve tartışılmayı beklemektedir.

Tartışılmayı beklemektedir, çünkü, bu tez üzerine bir devrim ve bir gelecek perspektifi inşa edilmişti. Yirmi yıl önce Türkiye Işçi Partisi (TİP) içinde başlayan bir dizi tartışma ve pratikler sonucu -o günün dünya solundaki tartışmalardan da etkilenerek- ilk ifadesini bulan MDD tezi, Türkiye solunun ana ideolojik kaynağı haline gelmiş, aradan geçen süre içinde çeşitli versiyonlarını da türeterek arkasında farklı teorik yaklaşımları, ideolojik çerçeveleri, siyasi çizgileri, örgütleri ve kültürleri biriktirmişti.

Türkiye solunun son yirmibeş yıllık en zengin tarihinin değerlendirilmesi bir yana dört başı mamur bir tartışmasının yapılması bile bir yazının sınırlarının çok ötesindedir. Bu nedenle bu yazı bazı kritik noktalarda bir ilk irdeleme olarak değerlendirilmelidir.

Dün açıklayıcı olduğuna inandığımız görüşler, perspektifler bugün de açıklayıcı mıdır? Yaşanan süreç kafalardaki programları doğrulamış mıdır?

Bugünü daha iyi anlayacak, *yeni* bir gelecek perspektifi kazandıracak anlamlı tartışmalar bu noktalardan hareketle yapılabilir. Eğer dün savunulan ve açıklayıcı olduğuna inanılan tezler bugünü kapsayacak bir tutarlılık gösteremiyorsa, yaşanmış olgularla örtüşemiyorsa ortada yeniden anlaşılması ve anlatılması gereken bir durum var demektir. Bu durum tez-

lerin o günün dünyasını ne ölçüde açıkladığını irdelemeyi de zorunlu kılar.

Bu tartışmanın, bir boyutu da tarihi "Milli Demokratik Devrim-Sosyalist Devrim (SD)" ya da "Aşamalı Devrim-Aşamasız Devrim" tartışmasını bugün yeniden anlamlandırmak olabilir.

MDD tezinin bugün açısından kritik noktalarını vazetmeden önce, hatırlayanlar ve bilenler için tekrar yapma pahasına, tartışmanın bütünlüğünü koruyabilmek için, ana tezi kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

mdd ya da aşamalı devrim tezi

MDD tezi *yarı sömürge-yarı feodal* bir toplumsal ve ekonomik yapı temelinde ifade edilmişti. Aslında kapitalist ve sosyalist ülkeler dışında dünyanın büyük çoğunluğu için geçerli olduğuna inanılan bir açıklamaydı.

Emperyalizm, yeni sömürgecilik çağında ülkelerin doğrudan bağımsızlıklarını yoketmek yerine, yani klasik anlamda sömürgecilikten farklı olarak sermaye ihracı yoluyla ülkelerin ekonomisini kendisine bağlıyor, sömürü ile birlikte siyasi hegemonya kuruyordu. Böylece siyasi bakımdan görünüşte bağımsız ancak ekonomik bakımdan bağımlı bir ilişki ortaya çıkıyordu. Bu ilişki *yarı sömürgelik* olarak tanımlanıyordu.

Emperyalizme bağımlılık içinde ülkelerde işbirlikçi burjuvazi oluşuyordu. Emperyalizm, ülke üzerindeki hegemonyasını sürdürübilmek için, aynı zamanda, toplumdaki en geri üretim ilişkilerini ve sınıfları -feodalizm ve feodalleri- besliyor, varlıklarını sürdürmelerini sağlıyordu. Emperyalizm, işbirlikçi burjuvazi ve feodaller ittifakı ülkenin ilerlemesini, kapitalizme doğru gelişmesini engelliyordu. Kapitalizm, egemen bir üretim ilişkisi haline gelemeyeceği, kapitalizm öncesi ve feodal ilişkilerle içiçe yaşamak zorunda kalacağı için bu yapıya da *yarı-feodal* deniyordu.

Ülkelerin önündeki en büyük engel emperyalizmdi. Nihai olarak emperyalizme bağımlılığın kırılmasını gerekiyordu; bu, devrimin *milli* yanını oluşturuyordu. Bununla birlikte ülke içinde işbirlikçi burjuvazi-feodaller ittifakının yıkılması ve bu sınıfların tasfiyesi zorunluydu; bu da devrimin *demokratik* karakterini belirliyordu. Emperyalizmin ve feodalizmin baskısı altındaki *köylülüğü özgürleştirmek* demokratik devrimin *sınıfsal özünü* oluşturuyordu. Demokratik devrim bir *köylü devrimi* idi. Milli ekonominin kurulması ve toprak reformu bu ülkelerin önündeki hedeflerdi.

Milli burjuvazi bu devrime öncülük edemezdi. Emperyalizmle ekonomik planda çelişmeleri olmasına rağmen bağımlılık ilişkileri içinde kaypak olmak zorundaydı; ancak bir müttefik olabilirdi. Bu durumda öncülük işçi sınıfına kalıyordu. Ancak işçi sınıfı da ülkenin önündeki engelleri ortadan kaldırmadan daha ileri hedeflere yürüyemezdi. Bu yüzden burjuvazinin yapması gereken, fakat *yapamadığı* ve *yapamayacağı* bir devrime onların yerine önderlik etmek işçi sınıfına kalıyordu.

Sosyalistler işçileri öncü bir güç olarak örgütleyip yoksul köylülere dayanarak milli ve demokratik bir devrim yapabilirler ve durmaksızın devrimi sosyalizm yolunda ilerletebilirlerdi. Böylece süreç iki ana aşamaya ayrılıyordu; birinci aşama milli ve demokratik devrim görevlerinin yerine getirildiği, ikinci aşama sosyalizmin kuruluşu süreçlerini kapsıyordu. Bu yüzden MDD tezine "Aşamalı Devrim" tezi de deniyordu.

Devrimin anti feodal sınıfsal karakteri dolayısıyla yeni toplumsal değişimin dinamiği *kırlarda* aranıyor, köylülük devrimin *temel gücü* olarak kabul ediliyordu. Buna bağlı olarak, yoksul köylülerin toprak talebi etrafında feodalizme karşı mücadeleye sevkedilmesi ve giderek köylük bölgelerde yoksul köylülere dayanan iktidarlar oluşturulması öngörülüyordu. Daha ileri aşamalarda yoksul köylü iktidarları "kurtarılmış bölge"ler oluşturabilecekti. Bu sürece de "Toprak Devrimi" deniyordu.

En sistemli ifadesini Mao Zedung'da bulan ve kökleri Komintern'e uzanan MDD tezi, Çin'in tarihinin, toplumsal ve ekonomik yapısının tahliliyle birlikte, arkasına başarılmış büyük bir devrimi de alarak inandırıcılık kazanıyordu. 1960'lı yıllarda Üçüncü Dünya Ülkelerinde yükselen anti-empenyalist mücadeleler ve milli kurtuluş savaşları, bu teorik açıklamanın pratikleri olarak, tezi evrensel boyutlara taşıyordu.

MDD tezi, bu muhtevasıyla yarı sömürge-yarı feodal yapıyı mutlaklaştırıcı bir izlenim veriyordu. Yani devrime kadar bu yapının değişmesi esas olarak mümkün görülmüyordu. Ger-

çi emperyalizmin sömürü ilişkileri içinde kapitazilmi nisbi olarak geliştirdiğinden, feodalizmi nisbi olarak çözdüğünden sözediliyordu, ancak, esas olanın milli ve demokratik yönde bir evrimin yolunu kapaması olduğu ağırlıkla vurgulanıyordu. Sorunun bir devrim sorunu olarak vazedilmesi ve işçi sınıfının öncülük zorunluluğu bu olanaksızlığa bağlanıyordu.

MDD tezi, aşağıda Türkiye özelinde tartışacağımız, bazı açıklama zaafları taşısa, esas olarak Çin tecrübesini çok ağırlıklı olarak yansıtsa da, kanımca, emperyalizmle ezilen ülkeler arasındaki ilişkinin çağımızdaki muhtevasını ve biçimlenişini ana çizgileri ile ifade ediyordu. Bu gerçekliği yakalayabildiği ve o güne göre en kapsamlı açıklamasını yapabildiği içindir ki, 1960'ların sonlarına doğru Çin'den gelen MDD ve Kültür Devrimi, Hindiçini'den gelen milli demokratik devrim rüzgarları, Üçüncü Dünya'da yükselen Kurtuluş Savaşları ve bağımsızlık istekleriyle birleşebilmiş, yalnız dünyanın kırlarında değil, metropollerinde de on yıl etkileri sürecek bir ideolojik fırtınayı koparabilmiştir. Birçok üçüncü dünya ülkesi açısından "Milli Kurtuluş ve Devrimler Çağı"nı, yüzyılın sonuna doğru, devrimleriyle değil, ama milli kurtuluşlarıyla emperyalizm karşısında parlak bir finale taşıyan büyük ivmeyi verebilmiştir.

mdd tezinin öncesi

MDD tezi, 1960 sonrasında serpilip büyüyen Türkiye solunda da taraftar buldu. Bir kere bu tezin Türkiye'de ilk ifade edilişi Şefik Hüsnü'nün TKP'ne kadar uzanıyordu. TKP, komintern içindeki gelişmelere de bağlı olarak özünde milli ve demokratik bir devrim öngören programını sürdürmüştü. Yani MDD tezinin Türkiye'de bir geçmişi, temeli vardır. Eksik olan 1960 sonrasında eski kuşakla bağların sürmüyor oluşuydu. 1950'den sonra TKP darbe yemiş, önemli kadroları ile yurt dışına çıkmış ve Türkiye ile bağları kopmuştu. Bu arada programında da esasından değişmeler yapmıştı. İkinci olarak, 1960 sonrasının genç Türkiye solu, gelişim içinde, MDD tezine ilgi duyacak bir noktaya gelmişti.

1960'ların başında Demokrat Parti'nin Amerikancılığına karşı tepkiler, dünya çapında açık bir eğilim haline gelmeye başlayan anti-emperyalizm, yakınımızdaki Arap ülkelerinde ve Mısır'da patlayan milliyetçi, anti-emperyalist mücadeleler, 27 Mayıs'ın genel olarak solculaştırdığı Türkiye'de ilk solcu biçimlenmeyi yarattı. *Yön* dergisi çevresinde toplanan aydınlar, emperyalizme bağımlılığı öne çıkarıyor, siyasi devrimi -içerde yeni yapılmış parlak 27 Mayıs'ın, dışarda Kruşçev'in meşhur "kapitalist olmayan kalkınma yolu" tenzinin etkisiyle- asker ve aydınların darbesi olarak basitleştiriyor, buna karşılık esas ağırlığı ekonomik yöne, "kalkınmacılık"a veriyordu. Buna göre, asker ve şivil aydınlar darbe yaparak iktidarı ele geçirecekler, emperyalizmle ilişkileri koparacaklar, Sovyetler Birliği'nin yardımıyla -Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın yaptığı gibi- ülkeyi sosyalist değil, ama kapitalist de olmayan diye ifade edilen, ancak sınıfsal muhtevasıyla hiç kuşkuya yer bırakmayacak kadar burjuva ve dolayısıyla esasen kapitalist bir yola sokacaklar, devletçi ağırlıklı milli bir ekonomi kurarak hızla ülkeyi kalkındıracaklardı.

Yön çevresi, o sıralarda kapitalizme karşı bir örnek olarak sunmak istediği Mısır'a bütün gücüyle arka çıkan Sovyetler'e sıcak bakıyor, böylece Amerika'ya karşı mücadele için içerde aranmayan bir destek (halk desteği) dışarda bulunuyordu. Aynı şekilde bu darbeci-milliyetçi çizgi, kendi tarihi kökenini ve toplumsal meşruluğunu Kemalizmde arıyor ve buna bağlı olarak Kemalizm, özellikle Kurtuluş Savaşındaki önderliği ile sol kamuoyunun önüne konuluyordu. 27 Mayıs'la birlikte tekrar hatırlanan Atatürk, *Yön* tarafından "Kemalizm" yönüyle etkili bir biçimde sol düşünceye bir kere daha sokuluyordu.

Yön, 27 Mayıs'ın genel solcu ortamı içinde darbe yapabilecek bir gücü yaratamasa bile, özellikle anti-amerikan fikirleriyle aydınlar arasında önemli bir etki yarattı. Darbeci yapısı bu hareketin kitlelere yönelmesini önlüyordu. TİP, tam da bu noktada, solcu fikirlerin kitlelere ulaşmaya başladığı, halkın içinde kıpırdanmaların işaretlerinin görüldüğü bir ortamda, *sosyalist* bir siyasi örgüt olarak gelişmeye başladı.

Mehmet Ali Aybar yönetimindeki TİP'in temel sloganı *"Bağımsızlık, Devrim Sosyalizm"* di. Programı, en genel hatlarıyla milli ve demokratik karakterdeydi. Aybar, Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığını özellikle vurguluyor ve hatta "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı"nı

başlattıklarını söylüyordu. TİP içinde Kemalizme karşı yine de köklü bir eleştiri geliştirilemiyor, Atatürk "Birinci Milli Kurtuluş Savaşı"nın saygın önderi olarak sunuluyordu. TİP'in bu dönemdeki programı da esas olarak devletçi bir kalkınmayı öngörüyordu. Bu yönüyle de, Kemalizmin altı okundaki devletçilik ilkesi Sovyetlerden gelen "Kapitalist olmayan kalkınma yolu" tezinin Kalkınmacı-devletçi söylemi ile birleşerek sosyalizm ile Kemalizm arasındaki sınırları bulandırıyordu.

TİP, *Yön* çizgisinin darbeci anlayışına karşı parlamentarist bir çizginin savunucusu oldu. Bu dönemin tartışmaları, en özet biçimiyle "yukardan aşağı mı- aşağıdan yukarı mı" soruları etrafında örülüyordu. TİP aşağıdanın savunucusuydu. Parlamentarizmi de asas aldığı için özünde popülist bir söylem geliştirdi ve sosyalizmi de oldukça pembe renkliydi.

TİP, halkın içinde giderek yaygınlaşan ve kitleselleşen demokrasi ve hak arama mücadelesinin içine anti-amerikan ve popülist bir söylemle girdi, büyük bir etki yarattı. 1964 seçiminde, "Milli Bakiye" diye bilinen seçim sisteminin de sağladığı olanakla, Meclis'e 15 milletvekili soktu. Sosyalistlerin bugüne kadar bir daha yakalayamadıkları bir oy yüzdesi tutturdu.

Bu başarı, TİP'te giderek parlamentarist ve legalist bir anlayışın egemen olmasına neden oldu. O sıralarda halkın mücadelesi giderek daha radikalleşir, kitleselliğin yarattığı bir toplumsal meşruluk ve haklılık zemininde yasal sınırları zorlar, Ecevit'e "toprak işleyenin, su kullananın" dedirttirecek kadar etkinlik kazandırırken, TİP parlamento kürsüsünü tek meşru platform olarak görüyor, Parti'nin kapatılacağı gerekçesiyle kitlelerin mücadelesine uzak duruyordu. TİP, bu yönüyle kitlelerin gelişen mücadelesinin dışına düşüyor ve esas olarak dü*zenci* bir zemine kayıyordu. Doğal olarak bu gelişme sosyalistler arasında tartışmalara ve giderek TİP'in siyasi çizgisine yönelen eleştirilere yol açıyordu. TİP yönetiminin bastırıcı tutumu tepkilerin daha da yaygınlaşmasından ve çelişmenin kesinleşmesinden başka bir sonuca yol açmıyordu. Sosyalistler içinde, özellikle gençlikde yeni ideolojik arayışlar ortaya çıkıyordu. TİP yönetiminin bu arayışlara cevabı yasakçılık oluyordu.

mdd-sd ayrılığı

Aybar yönetimi hızla yıpranır ve TİP kitleler üzerinde yarattığı etkiyi yitirirken sosyalistler arasında iki ana eğilim de uç vermişti. Birinci çevre, TİP'in parlamentarist ve legalist çizgisini benimseyen, buna karşılık anti-emperyalist mücadeleyi önemsemeyen Behice Boran çevresiydi. Bunlara göre Türkiye kapitalistti, önündeki aşama sosyalist devrimdi. Kapitalizme karşı mücadele emperyalizme karşı mücadeleyi zaten içerdiği için ayrıca bir mücadele hedefi olamazdı. İkinci çevre, kitlelerle beraber mücadeleyi isteyen, bu yüzden TİP'in legalist siyasi anlayışını reddeden, devrimi savunan, anti-emperyalizmi çok kuvvetle sürdüren Parti'nin özellikle gençlik kesimleri ve bazı aydınlardı.

İşte Türkiye devrimcileri MDD tezini bu sıralarda tanıdılar. TİP'in devrim isteyen çevreleri, o zamana kadar yasaklı oldukları için TİP dışında kalmış eski TKP'li Mihri Belli ve arkadaşları vasıtasıyla, Şefik Hüsnü'nün TKP'sinden taşınan ve Mihri Belli tarafından yeniden formüle edilen MDD tezini keşfettiler. TİP'ten bir çıkış arayan devrimci gençlik ve aydınlarla, Mihri Belli'nin *"Türk Solu"* dergisi etrafında toplanan eski TKP kuşağının kavuşması Türkiye sosyalizminin tarihi açısından önemli bir olaydır.

Yurt dışındaki TKP, bu sırada, daha sonraları "Ulusal Demokratik Devrim" programı diye adlandıracağı, ancak Sovyetlere bağımlılığın sonucu özü "kapitalist olmayan kalkınma yolu" olan bir anlayışı savunuyordu. Mihri Belli ve arkadaşları bu çevreden kopmuşlardı. TKP'nin bu dönemde etkisi hemen hemen hiç olmadı. Kuşkusuz Sovyetler Birliği faktörü için aynı şey söylenemez. Bu faktör 1960'ların sonlarında en önemli ayrılık etkeni olacaktı.

MDD çevresi kısa sürede kazandığı gençlik ve aydınlarla solun ana gövdesi haline geldi. Sosyalizm büyük bir aktivite kazandı. İşçi ve köylülerin her yerde ortaya çıkan mücadeleleri ile birlikte 1960'larda yükselen dalganın doruklarına tırmandı. Devrimci gençlerin boşalttığı TİP, Behice Boran ve arkadaşlarının yönetiminde, legalist anlayışıyla, gençlik, işçi ve köylü mücadelelerinin önüne engel olarak çıkmaya başlıyor, Sosyalist Devrim anlayışı ile de Türkiye'ye ve aynı zamanda dünya çapında

yükselen anti-emperyalist mücadeleye yabancı kalıyor, giderek iyice sekterleşiyor ve iyice küçülüyordu.

Kuşkusuz çok daha kapsamlı tartışmaları gerektiren tarihi MDD-SD ayrılığında, burada açıkladığım çerçevede, özellikle sosyal pratikte tarihi olarak haklı görünen MDD'dir. Aşağıda tartışacağımız bütün eksiklerine, yetersizliklerine, hatta yanlışlıklarına rağmen, daha sonra çok geniş bir potansiyeli heba edecek sol kopuşlar yaşamasına rağmen, o gün, haklı olan, devrimci olan, kitlelerle birleşme yolunu açan MDD anlayışı olmuştur. SD anlayışının, dayandığı legalizm ile sosyalizm içinde etkileri bugün bile süren bir parti soğukluğuna yol açtığı, legal alanların terkedilmesinde, silahlı mücadelenin fetişleştirilmesinde çok etkili olduğu söylenmiştir, ki kanımca doğrudur.

Programatik düzeyde de, TİP'in sosyalist Devrim programı, Türkiye'nin geriliklerini, emperyalizm olgusunu reddederek, esas olarak Türkiye gerçeklerine yabancı kalıyordu. Öyle bir programın Türkiye'de hayat hakkı bulunmuyordu. Elbette başlıbaşına bir delil olmasa da, SD tezinin kitleleri etkileyememiş olması üzerinde önemle durulmalıdır. MDD tezi ise bütün eksiklikleriyle, bütün abartmalarıyla birlikte Türkiye'nin geriliklerine ve demokratik devrim ihtiyacına işaret ederken, anti-emperyalizmi sıkıca tutarken Türkiye gerçeklerine daha yakındır. Bu yüzdendir ki, Türkiye sosyalizminin ana fikir akımı MDD olmuştur.

mdd tezinin türkiye'deki ifadesi

MDD tezinin ilk ifadesi "Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu"nun (darbecilik ve Sovyetler Birliği desteği), Aybar'ın "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" formülasyonunun (anti-amerikancılık ve güçlü bir milli zemin), Mao'nun "Yeni Demokrasi"sinin (anti-feodal sınıfsal zemin) bileşimi gibiydi.

Mihri Belli'nin MDD formülasyonunun *esası* anti-emperyalist milli devrimdi. Bu devrime Mao'dan ithal edilen yarı-feodallik kavramı, teze orijinalinde olduğu gibi başlıbaşına bir muhteva katmaktan daha çok emperyalizmin varlığını ve gücünü kanıtlamayı amaçlıyordu. Emperyalizmin Türkiye'nin ilerlemesine ve kapitalistleşmesine engel olması sonucu Türkiye yarı feodal bir ülke olarak kalıyordu. Bu olgu Türkiye'nin kapitalist olmadığının en büyük belgesiydi. Dolayısıyla Türkiye'de sosyalist bir devrim söz konusu olamazdı.

MDD tezinin ilk ifadesinde yarı-feodallik kavramı bu çerçevede ele alınıyor, orjinal tezde olduğu gibi yarı-feodallik devrimin özü ve temeli olarak düşünülmüyordu. Bu noktada, darbeci bir siyasi çözüm ileri sürülüyordu. İşçi sınıfı devrime öncülük yapacak kadar güçlü değildi, bu yüzden sosyalist aydınlar ve subaylar ittifakının bir darbesi iktidar yolunu açabilirdi. Aslında bunun için bir zemin de bulunmaktaydı; Kemalizm. Ordu, esas olarak hala milli kurtuluşçu ve Kemalistti. Sosyalist-Kemalist ittifakının kurulması bu bakımdan mümkün görülüyordu.

MDD hareketi daha sonraki süreçte Kemalizmle ittifak ve darbeciliğe karşı "Halk Savaşı" tezlerinin geliştirilmesiyle ayrımlara uğrayacaktı. Mihri Belli ve çevresi kazandığı çok yüksek prestiji, darbeciliği nedeniyle çok kısa bir sürede tüketirken, gençlik ana gövdesini oluşturan Dev-Genç ile birlikte Latin Amerika etkisine giriyor, emperyalist egemenliği mutlaklaştırıyor, ya da mutlak bir entegrasyona dönüştürüyor, dolayısıyla milli devrimi tek hedef olarak önüne koyuyor ve "gizli işgal"i açığa çıkarmak için "öncü savaşı"nı başlatıyordu. (THKO ve THKP-C hareketleri)

Aydınlık hareketi (o zamanki adıyla Proleter Devrimci Aydınlık) ise, başlangıçta işçi sınıfı öncülüğünün maddi temelinin bulunmadığı tezinin yarattığı boşluğu, Mihri Belli'nin Kemalist ittifakının dolduramayacağını oldukça erken farketmişti. Bu yüzden bir süre bocalamış, orijinal taze dönüş yapmış ve bugün gerçekten de şablonculuk denebilecek kadar sadakatle Türkiye'ye aktarmış ve adapte etmişti. Böylece MDD tezi sınıfsal muhtevalı bir "Halk Savaşı" tezi ile yeniden formüle edilmiş oluyordu.

MDD tezini Mihri Belli'den ayrışarak savunan kesimler Kemalizmle ittifaktan uzaklaşmışlardı, ancak Kemalizmin etkisinden sıyrıldıkları da söylenemez. Milli devrim, çeşitli biçimlerde ifade edilse de meşruluk kaynağını Milli Kurtuluş Savaşında bulmayı, bu hareketler içinde de sürdürmüştür.

Türkiye'nin tarihi ile orijinal MDD tezi ara-

sında daha en başta bir ayrılık ortaya çıkıyordu; MDD tezinin milli burjuvazinin devrime önderlik edemeyeceği tahliline karşı, Türkiye'de, burjuvazinin önderliğinde milli bir devrim kırkbeş yıl önce yaşanmıştı. Bu ayrılığı İbrahim Kaypakkaya, ''Atatürk, İngiliz işbirlikçisiydi'' diyerek, Türkiye'de bir milli kurtuluş savaşı verildiğini reddederek çözüyordu. Bu istisnanın dışında, çeşitli biçimlerde ifade edilse de, genel olarak kabul gören açıklama, Türkiye'nin sonradan emperyalizme teslim olduğu yolundaydı.

MDD tezinin aslına en sadık uyarlaması, bu aykırılığı şöyle bir söylem içinde rasyonelleştiriyor ve tezi aslına uygun hale getiriyordu: Evet, milli burjuvazi önderliğinde bir milli kurtuluş savaşı yapılmış ve siyasi bağımsızlık gerçekleştirilmiştir. Ancak, radikal bir tutumla toprak sorunu çözülememiş, dolayısıyla feodalizm tasfiye edilememiş, zaman içinde emperyalizmle uzlaşılmış ve giderek hegemonyası altına girilmişti. Bu ilişkiler içinde burjuvazinin bir kesimi işbirlikçileşmiş ve kodamanlaşmıştı. İşbirlikçi burjuvazi Menderes'le birlikte feodallerin de desteğini alarak iktidarı ele geçirmiş, böylece klasik yarı sömürge-yarı feodal yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı içinde milli burjuvazi de klasik konumuna gelmiş ve milli demokratik devrim yarım kalmıştır. Milli burjuvazi bu devrime öncülük edemez, dolayısıyla ancak işçi sınıfının öncülüğüyle milli bağımsızlık yeniden sağlanabilir, demokratik devrim tamamlanabilir. Buna göre, Türkiye'nin tarihi, tezle çelişmek ir yana burjuvazinin devrimi sonuna kadar götüremeyeceğini, eninde sonunda sosyalistlerin yapacağı yeni bir devrime yol açacağını göstererek tezi doğrulamıştır.

Bu anlatım içinde Kemalizme karşı iki kritik hata yapıldığı söylenebilir. Birincisi; milli devrimi meşrulaştırmak zorunluluğu içinde Kemalizmin milli kurtuluşçu yanını çok fazla vurgulamak, sınıfsal ve programatik düzeydeki farklılıkların kavranmasını zorlaştırmış, sonuçta, daha sonraki yıllarda sağa veya sola savrulmalar için çok kuvvetli bir zemin yaratacak milliyetçi bir zemini gizlemiştir. İkinci olarak; Kemalizmin sınıfsal özünü ve programını önemsememenin sonucu *Kemalist Devrimlerin* Türkiye için ifade ettiği anlamı yeterince kavrayamamak, bunun sonucu olarak - kuşkusuz başka etkenlerle birlikte- Türkiye'nin orijinal tezle ifade edilenlerle zorlanarak, abartılarak bulunmuş benzerliklerin ötesinde, ifade edilmemiş çok önemli özgünlükler barındırlığını görememek sonucuna yol açmıştır. Yani Kemalizme karşı hem abartma hem de önemsenmesi gereken bazı yönlerinin önemsenmemesi hatası işlenmiştir.

kemalizm programını esas olarak gerçekleştirdi

1960'ların sonlarındaki bir Türkiye için değil, ama, 1900'lerin başlarındaki Osmanlı İmparatorluğu için milli ve demokratik bir programın ya da anti sömürgeci-anti feodal bir devrimin, en yakıcı gerçekleri özümleyebileceği, toplumsal bir zemin bulabileceği söylenebilir. Bu dönemler ile Çin arasında daha esastan benzerlikler bulmak mümkündür. Ancak çok önemli bir fark da vardır. Osmanlı İmparatorluğu bir yandan daha derinden bir feodal çözülmeyi yaşarken, bir yandan da Avrupa'daki burjuva demokratik gelişmelerden çok önceden etkilenmeye başlamış ve sonuçta etkili bir siyasi güç haline gelmiş -sınıfsal temelleri ne kadar cılız olursa olsun - bir burjuvaziye de sahiptir. Daha da önemlisi burjuvazi düşünce alınında ciddi bir hegemonya kurmayı başarmıştır.

Yalnız Osmanlılar ve Çin değil, aslında ortaçağın yarattığı öteki kadim imparatorluklar -Rusya, İran ve Hindistan- 20. yüzyılın eşiğine benzer sancılarla gelmişlerdi. İçerde çözülen emperyalizm ve uç veren kapitalizm arasında tarihi kapışmanın ortamı doğarken geç kalmış olmanın bedeli olarak kendilerinden önce bu süreci yaşayan ve dünyayı sömürgeleştirerek canlanıp kanlanmış emperyalizmin artık kendilerini de yutmak için açılmış ağzıyla yüzyüze kalmışlardır. Beş kadim imparatorluk - kuşkusuz bu yazının çerçevesinde tartışmayı çok aşan tarihi, toplumsal ve konjoktürel etkenlerle, bağımsızlıklarını korumak, milli bir devlet kurmak, feodalizmi tasfiye etmek, üretim güçlerini geliştirmek sürecini çok farklı biçimlerde yaşamışlardır.

Beş kadim imparatorluktan en ileri durumda bulunan Rusya'da, bilindiği gibi, burjuvazinin bir dünya savaşının ortasında kalan demokratik devrim girişimi, ne Çarlığa ne de yüzlerce yıllık feodalizme karşı köklü bir siyasi ve

toplumsal dönüşüm noktasına gelememiş, savaşın yenilgisiyle birlikte tükenmişti. Bu koşullarda insiyatifi ele alan Bolşevikler gelişmeyi sosyalist devrime çevirmişler ve Rusya bu süreçten "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği" olarak çıkmıştı.

Osmanlılar ve İran, 1900'lerin hemen başlarında, milli ve demokratik bir çerçevede ele alınabilecek bir meşrutiyet mücadelesine girişmişlerdi. Bu mücadele Osmanlılarda esas olarak başarı kazanırken, İran'da trajik bir biçimde monarşiye geri dönülmüştü. Öte yandan Hindistan kadim beşlerin en şanssızıydı; kaderi daha baştan yenilip sömürgeleştirilmek oldu.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgal edilen, objektif olarak bağımsızlığın kazanılması ve işbirlikçi duruma düşmüş saltanatın ilgası ihtiyacı ile karşı karşıya bulunan Türkiye ile, sapon işgaline uğramış Çin arasında, milli ve demokratik program temelinde benzer bir süreçten söz edilebilir. Ancak Çin'de burjuvazi bu sürece önderlik etme şansını çok daha önce (Sun Yat Sen döneminde) başarısız bir demokratik devrimle yitirmiş, işçi sınıfı ve komünistler önderliği ele geçirmiştir. Bir tek Türkiye'de burjuvazi başarılı olmuş, benzer süreçler içinde bir tek Türkiye'nin önünde burjuva demokratik bir süreç açılmıştır.

Bugüne kadar söylendiği üzere Kemalizm gerçekten de radikal bir tutumla köylü meselesini çözememiş, giderek emperyalizmle ilişkilerde yumuşama ve uzlaşma eğilimleri içine girmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin daha Kemalizm döneminde yarı-feodal bir toplumsal yapı özelliğini taşıdığı ve yarı-sömürgeleşmenin yolunun açıldığı söylenebilir. Olgunun bu yönü, taşıdıkları gerçekliği çok zorlayacak boyutlarda vurgulanmıştır.

Gelişmenin bir de öteki yönü, Türkiye'yi klasik tezden önemli sapmalar içine sokan yönler vardır. Kemalizm, o güne kadar birikmiş burjuva demokratik kültürü arkasına alarak, savaşın galibi olmanın getirdiği ezici bir güçlülükle laik bir devletin kurulması ve kapitalizmin geliştirilmesi programlarını yürürlüğe koymuştur. Açıktır ki, daha Atatürk'ün sağlığında esas olarak laik bir devletin üst yapısı ve kurumlaşması doğrultusunda temeller atılmıştır. İdeolojik planda, aşırı ölçülerde zoranan milliyetçi tezlerle burjuva ideolojisinin hegemonyası sıkılaştırılmıştır. Devlet, ticaret ve sanayiyi geliştirerek, kapitalizmin kurucusu olarak çok aktif bir rol oynamıştır. Bunun için alt yapı yatırımlarına, ulaşım projelerine öncelik verilmiş, esas olarak devlet tarafından kurulan ve işletilen fabrikaların yanısıra çok açık özendirmelerle, özel sektör "yaratma" çabalarıyla sanayileşme programı uygulanmıştır. Aynı zamanda devlet, özerklik bölgelerini, köylülerle birleşen ve toprak sorununu çözen bir tutumla değil, ama zor yoluyla önemli ölçüde parçalarken, milli bir ekonominin gelişmesi için de zemin hazırlıyordu.

Atatürk öldüğünde, Türkiye'nin sanayileşmesi, modernleşmesi ve demokratikleşmesi doğrultusunda atılan adımların çok büyük olmadığı söylenebilir. Veriler bu iddiayı doğrulayabilir. Türkiye ezici çoğunluğuyla bir köylü ülkesidir, tarım kesiminde yüzyılların geleneksel üretim düzeyi bir kaç örnek dışında aşılamamıştır, feodal üretim ilişkileri kırılamamıştır. Milli bir pazar oluşmamıştır, sanayi henüz ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Türkiye'ye bu haliyle yarı-feodal bir ülke denilebilir. Ancak, klasik tezden çok önemli bir ayrılık noktası olarak, Türkiye'nin emperyalizmle kurulmuş bütün ilişkilere rağmen yarı-sömürge bir konumda olmadığı, bu yüzden yarı-feodal yapının emperyalizmle işbirliği sonucu doğmuş bir toplumsal şekillenme değil, tam tersine burjuvazinin feodalizmi çözme pratiğini yeterince güçlü ve radikal bir biçimde gerçekleştirememesinin bir sonucu olduğunun tesbiti gerekmektedir.

Bu durum, arzuladığımız veya ihtiyaç duyulan kadar radikal olmasa da, arkasında bir yığın tortular bırakarak ilerlese de, genç burjuvazinin milli devrim yolunda ilerlediğini, kapitalizmi geliştirdiğini göstermektedir. Güçlü bir devlet yapısı, etkili bir milliyetçi ideoloji ve zayıf da olsa milli bir ekonomik temel Türkiye'nin klasik MDD tezinden önemli sapmalar yaratan özgünlüklerini belirlemektedir.

İnönü dönemi Kemalist sürecin ürünlerinin muhafazakar bir tutumla pekiştirilmek istendiği bir dönemdir. Bir benzetme yapmak gerekirse, İnönü dönemi için Kemalist Devrimin Termidor'u denebilir.

Çin'de Japon işgali ile milli çelişme ön plana çıkarken ve gerçekten de emperyalizmin ülkeye çok derin bir nüfuz etmişliği varken, İkinci Dünya Savaşı'nı da içine alan bu kritik dönem

boyunca, dünyadaki konjoktürel gelişmeler çok önemli etkiler yapsa da, Türkiye'deki gelişmenin esas dinamiği *içtedir* ve belirleyici olan *iç çelişmelerdir*.

1950'li yıllarda Türkiye yeni bir sürece girerken, Kemalizmin programını, bütün yetersizliklerine rağmen, esas olarak gerçekleştirdiğini ve bu anlamda dönemini tamamladığını söyleyebiliriz. Bu sürecin sonuna doğru Türkiye'nin emperyalizmle işbirliğinde hayli ilerlemiş, yarı-sömürgeliğin eşiğine gelmiş, hatta bazılarına göre çoktan aşmış olduğunu ileri sürmenin, hele bu iddiayı bu süreçte yaratılan milli temeli de görmezden gelerek vurgulamanın kritik bir açıklama olduğunu belirlemek gerekiyor.

Bu açıklama Türkiye açısından dış dinamiklerin ve dolayısıyla dış çelişmenin öne çıkması, belirleyici olması anlamını içermektedir. Genel olarak dış dinamiklerin süreç boyunca ağırlığının giderek arttığı söylenebilse bile, esas olarak, iç dinamikler belirleyicidir. Başka bir deyişle milli ve demokratik muhtevalı süreçte demokratik yön ağırlık kazanmıştır. O günün şartlarında, demokratik devrimin köylü sorununun çözümünü esas alması gerektiği de söylenebilir. Yani demokratik devrimde anti-feodal muhteva ana eksen olabilir. Ancak bu kadarıyla da yetinilemeyeceği, işçi sınıfının daha o şartlarda burjuvaziye karşı da bir demokrasi programı oluşturması gerektiği görülmektedir. Yani işçi sınıfı burjuvaziye karşı üstünlüğünü feodalizmle mücadele alanında değil, aynı zamanda burjuvazinin programlarına karşı da göstermek durumundadır.

Daha açık bir deyişle, Kemalist burjuvaziyi esas olarak milli burjuvazi sınırları içinde düşünürsek, Türkiye için işçi sınıfının ve sosyalistlerin önündeki sorun emperyalizme karşı milli bir temelde feodalizme karşı sınıfsal bir temelde burjuvazi ile ittifaklar aramak değil emperyalizmin teslim alma yönündeki baskılarına karşı burjuvaziye destek verilirken, esas olarak onunla demokratik devrim noktasında mücadele etmektir diyebiliriz.

Aslında Şefik Hüsnü'nün TKP'si de ana hatlarıyla böyle bir politikayı uygulamıştır. Ancak bu dönemlerden 1960'lara Kemalizmin kurtuluş savaşı içinde ortaya koyduğu anti-emperyalist tutum oldukça abartılı ve tek yanlı olarak taşınır, komünistlerin destekleyici tutumu hemen hiç eleştirel bir boyut taşımadan vurgulanırken, cumhuriyet döneminde giderek ağırlık kazanan demokratik mücadele yönü oldukça gölgeleniyordu.

Özetlersek, Kemalist dönem boyunca Türkiye'yi, klasik MDD tezindeki, emperyalizmin burjuvaziyi ve feodalleri kendisine bağlayarak, ülkenin milli yönde gelişmesini çarpıttığı gibi toplumsal değişimi dış dinamiğe bağlayan bir açıklamayla tanımlayabilmek oldukça zor görünüyor.

Böyle bir açıklama zorunlu olarak Kemalizmin emperyalizm karşısında desteklenmesini öne çıkarırken, ona karşı sürdürülmesi gereken demokratik görevleri geriye çeker. Bunun da Türkiye'nin gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uyduğunu söylemek zordur. Türkiye'nin bu süreç içinde yarı sömürge yarı feodal bir ülke haline tekrar geri döndüğü biçimindeki tez Türkiye'nin emperyalizmle sıkılaşan ilişkilerine dikkati çekse, feodalizmin tasfiye edilememesini özellikle vurgulasa, bu yönüyle Türkiye için önemli gerçeklikleri ortaya koysa da durumu bütünsel olarak açıklayamamaktadır.

kemalizmin ürünü burjuva cumhuriyet

1950'ler, bir burjuva cumhuriyetinin kuruluş sürecinin, tarihi bir süreklilik içinde, kuruluş ve pekiştirilme aşamalarından sonra daha geniş bir toplumsal zeminde uygulanması ve siyasi yapısıyla daha olgun bir sürece doğru evrilmesi olarak görülebilir. Bu süreç tek parti yönetiminden çok partililiğe, dolayısıyla toplumdaki değişik güçlerin - kuşkusuz sınıfsal muhtevalarıyla - siyasi planda varolabilmesine ve bir parlamento platformunda, daha özgür bir seçim sistemi içinde iktidar yarışına girebilmesine doğru açılmaktadır.

Kemalizmin yarattığı bu yapı, toplumsal geriliklerin yarattığı bütün güdüklüklere, emekçiler ve sosyalistler açısından yasaklar dolayısıyla ortaya çıkan bütün zaaflara özgürlüklerin kullanılması bakımından engellere rağmen bir *burjuva cumhuriyetidir*. Burjuvazinin zaman zaman ağırlaşan çelişmeleri parlamento zemininde çözememesine ve askeri darbelerle bu sürecin kesintiye uğramasına, özellikle 12 Eylül'den sonra rejimin demokratik yöndeki niteliklerinin köklü biçiminde tasfiyesi çabasına.

rağmen, Türkiye'nin, 1960'larda Amerikan kuklası bir parlamantoyu kastederek söylenen "Filipin Tipi Demokrasi" tanımının içine sokulamayacağı açıktır.

Demokrat Parti (DP) hareketi, faşizme karşı zaferin büyük prestijini de kullanarak soğuk savaş yıllarının en etkili emperyalisti haline gelen Amerika'ya sıcak bakışını, daha açık ifadeyle taraftarlığını ilan etmesine rağmen, emperyalizmle işbirliğinin yarattığı bir güç değil, esas olarak Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin yarattığı bir siyasi merkez olarak ortaya çıkmış ve biçimlenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonraki yirmibeş yıl içinde plazlanan bir burjuvazinin, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bünyesinde zaman içinde devletçi ve bürokratik kapitalist anlayıştan ayrışması, iktidara hakim olmak ve gelişmesini hızlandırmak istemesi, DP hareketini doğuran esas etkenler olmuştur. Başka bir deyişle toplumsal gelişmenin ulaştığı düzey, burjuvaziyi Kemalist devletin vesayeti altında yaşayamayacak kadar büyütmüş, aynı zamanda Kemalizmin siyasi platformu olan tek parti içinde barınamayacak kadar farklılaştırmıştır. Bu durum kuşkusuz toplumsal bir ilerlemenin ve olgunlaşmanın ifadesidir.

1950'lerin başları, hatta 1940'ların ortalarında, Amerika'nın desteği ve tercihi çok önemli bir ağırlık oluşturmasına rağmen, DP hareketi, iç ticareti canlandırmak, iç pazarı geliştirmek isteyen, daha sonraki yıllarda burjuvazinin daha açık sanayileşme programı haline gelecek olan ithal ikameci bir programın ilk işaretlerini veren bir programın savunuculuğunu üstlenmiştir. Siyasi planda ise, DP hareketi, tek parti yönetimine karşı burjuva demokratik anlamda daha ileri bir platformun savunucusu olarak, yani objektif olarak daha demokratik bir kimlikle ortaya çıkmış, o günler için oldukça ileri sayılabilecek ve solcuların da desteğini alan bir "özgürlükler" programı ile iktidara gelmişti .

DP hareketi, aynı zamanda, kuruluşunda işaretlerini verdiği, daha sonraki yıllarda giderek dozunu arttıracağı geri güçlere dönük bir söylemi de ortaya koymuştur. Bu bağlamda o dönemin en güçlü toprak ağalarını etrafında toplamış, siyasi platforma onların sözcülüğünü de taşıyarak girmişti. Ancak DP hareketinin bu yönünü, klasik MDD tezinin emperyalizmin feodalizmi ayakta tutma ve işbirlikçi burjuvazi - feodaller ittifakının kurulması açıklamasına sokmak çok zorlamayı gerektirir.

Türkiye'nin DP döneminde, emperyalizmle kurulan ilişkilerin kazandığı boyut açısından, klasik yarı-sömürge tanımına çok yaklaştığı söylenebilir. Buna rağmen Menderes hiçbir zaman varlığı ve kimliği emperyalizme bağlı, örnekleri pek çok Üçüncü Dünya Ülkesinde görülen tipte bir siyasetçi tipi olmamıştır. Menderes için Amerikan desteği hayati önem taşısa bu anlamda varlığını değil ama kaderini belirlese de parlamento yoluyla halkın desteğini kazanarak iktidara gelmiştir.

Bu noktada, daha sonraki gelişmeler dikkate alınmasa Amerikan desteğine olumlu gözle bile bakılabilir. Çünkü savaş sonrası ortamın Türkiye'yi hızla Batı yörüngesine çeken süreçi içinde Amerika'nın ağırlığı, İnönü'nün parlamento zemininde kalmasını zorlayan, böylece iktidarın seçimle değişmesinin yolunu da açan önemli bir rol oynamıştır.

DP'nin geri söylemini doğuran neden, Türkiye'nin o sıralarda, yarı-feodal yapı tahliline sokulabilecek ölçüde kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini bünyesinde barındırması ve köylülerin ezici ağırlığı oluşturduğu geri bir tarım ülkesi olmasıdır. DP, sınıfsal karakteri yani cılız bir burjuvazinin gerici büyük toprak sahipleri ile kurduğu ittifak nedeniyle geri söylemlere son derece açık bir görünüm verirken, varlığını parlamentoya borçlu olması nedeniyle de ekonomik ve politik planda çoğunluğu arkasına alabilecek bir platformda kalmaya, yani belli ölçüler içinde popülist olmaya da zorlanmıştır.

Türkiye'de "burjuvazi-feodalar ittifakı"nın kurulmasında belirleyici etkenin dışardan - emperyalizmden- değil, esas olarak içerden geldiğini söyleyebiliriz. Türkiye'nin "feodalleri" de kuşkusuz Çin'in savaş ağalarından çok farklıdır. Esas olarak kapitalist gelişmeye tabi olmuş bir konumdadırlar. Nitekim DP döneminde oldukça hızlı bir ilerlemenin feodalizmin çözülmesi sürecini de etkilediği, bu süreci Kemalizmin son dönemlerine göre daha da hızlandırdığı söylenebilir.

DP, Türkiye'yi emperyalist sömürü ve hegamonyaya açtı, bu gerçektir. Ancak Türkiye, aynı zamanda bu açılmaya karşı varolan milli temelin yarattığı çelişmeyi yaşayarak, sonunda

Menderes'in trajik sonunu da hazırlayarak ilerledi. Bu bağlamda, DP ile Amerika arasındaki ilişkilerin de öyle dümdüz ve sımsıkı gitmediğini, oldukça çekişmeli, zikzaklı ilerlediğini, DP'nin son yıllarında, 27 Mayıs darbesi öncesinde kritik noktalara geldiğini bugün daha ayrıntıları ile biliyoruz.

DP hareketinin Amerika ile ilişkilerini, "komprador" mantığıyla ve mekanik bir düzeyde ele almanın basitliği ve gerçek dışılığı oldukça erken farkedilmişti. Bunun yerine MDD tezinde ifadesini bulan "işbirlikçilik" kavramı vazedilmişti. Bu "işbirlikçilik"in emperyalist sömürüye araç olan özelliğinin yanı sıra, aynı zamanda, kuvvetli bir biçimde, kapitalizmin geliştirilmesi isteği ve pratiği taşıdığı bugün daha iyi görülebilir.

Bu süreci daha da netleştirecek çarpıcı bir olgu vardır; Türkiye'de, MDD tezinde varsayıldığı gibi burjuvazinin bir kısmının emperyalizmle işbirliği halinde palazlanarak *gayrimilli* bir konuma geçmediği, esas olarak, başlangıçta ticaret ilişkileri içinde daha saf bir işbirliği olarak görülebilecek bağlantılarla palazlanan burjuvazinin bile giderek Türkiye'ye daha fazla kök saldığı, emperyalizmle çeşitli düzeylerde karmaşık ilişkiler içinde olmasına rağmen, iç pazar ve sanayileşmenin gelişmesi olgusuyla birlikte giderek *milli yönü*, 1980 öncesi söylenmeye başlayan ifadesiyle *yerli* yönü ağır basan bir karekter kazandığı görülmektedir.

DP hareketinin ve 1950-1960 sürecinin değerlendirilmesinde sosyalist düşünce içinde başlıca iki kritik nokta olduğu söylenebilir. Birincisi; Sosyalist Devrim tezinin, parlamentarizmine, tek aşamalı devrim anlayışına haklılık kazandırabilmek için bu süreçteki demokratik içeriği ve kapitalizm yönündeki ilerlemeyi abartmasıdır. Bu abartma, emperyalizmle ilişkilerin yarattığı milli çelişmeleri, gözden kaçırdığı gibi, özellikle tarım alanında yoğunlaşan, ancak hemen her alanda kuvvetli bir biçimde varlığını sürdüren kapitalizm öncesi gerilikle mücadelenin belirleyici öneminin kavranmasını engelliyordu. İkinci kritik nokta; MDD tezinde ifadesini bulan geriliklerin abartılması, emperyalizmin gücünün ve varlığının olduğundan ileri noktalara götürülmesine, Türkiye'de kapitalizmin gelişme düzeyinin ve kapitalizmin ilerleme potansiyelinin tam olarak görülemesine, burjuva demokrasisi alanında parlamentonun giderek rejimin merkezine yerleştiğinin kavranamamasına yol açıyordu.

1989 Türkiyesi: kapitalizm egemen

1989 Türkiyesi kültürel, siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda pek çok geriliklerle maluldür. Bölgeler arasında da çok büyük farklar ve dengesizlikler vardır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu yer yer gerçekten kapitalizm öncesi ilişkilerin ağırlığı altındadır. Yüz yıldır çözüm bekleyen ulusal sorun çok sıcak olarak gündemdedir. İç Anadolu genel olarak geleneksel ilişkiler içinde sanayileşme öncesi toplumların karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bunlara karşılık Ege, Akdeniz, Marmara ve Karadeniz kıyıları, Trakya bölgesi Türkiye'nin Avrupası gibidir. Bu bölgelerde gelişmiş bir iç ve dış ticaretin varlığıyla birlikte, sanayi yoğunlaşması ve tarımın çok büyük ölçüde modernleşmesi söz konusudur. Gelişme çarpık vb. de olsa şehirlere taşmış durumdadır. Türkiye işçi sınıfının büyük bir bölümü bu bölgelerdedir. Siyasetin anahtarı kıyı şeridinin elindedir; buralardaki yönelimler Türkiye'nin geleceğine ilişkin ipuçlarını vermektedir. "Beş büyük şehri alan iktidarı alır!" neredeyse bir tekerleme halinde, yıllardır, ortak seçim yorumu olmuş durumdadır.

Bir bütün olarak bakıldığında, ortadaki apaçık geriliklere rağmen Türkiye'nin artık esas olarak bir tarım ve köylü ülkesi olduğunu söyleyebilmek çok zordur. Kuşkusuz tarım ve köylülük hala önemini korumaktadır, ancak bugün yirmi yıl, hatta on yıl öncesindeki gibi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerde, tarıma ve köylülüğe birincil roller vermenin mümkün olamayacağı görülmektedir.

Türkiye artık nüfusunun yüzde 70'i köylü olan bir ülke değildir. Köylü-şehirli nüfusu eşitlenmiş, hatta gelişmiş bölgelerde şehirliler çoğunluluğu ele geçirmiştir. Kuşkusuz bu gelişme içinde kasabalar biraz köyleşmiş, şehirler biraz kasabalaşmıştır, ancak yine de bunun belirleyici bir dönüm noktası oluşturduğu kabul edilmelidir. İhracatta "geleneksel tarım ürünleri", yerini sanayi mallarına ve hizmetlere bırakmıştır. İhracatın bileşimi ve niteliği konusundaki tartışmalarda ortaya çıkan, ihracatta tarım kökenli tekstil, gıda gibi sanayilerin ve

demir çelik ürünleri gibi yarı mamüllerin payının yüksekliği, buna karşılık yoğun bir teknolojiyi gerektiren ara malların ve tüketim mallarının payının düşüklüğü bir gerçek olsa da, Türkiye kapitalizminin gelişmişlik düzeyinin ihracatın geleneksel yapısını değiştirdiği de kabul edilmelidir. Tarımın milli gelir içindeki payı, sanayi ve ticaret karşısında gerilemektedir.

Siyasi eğilimlere bakılırsa, dinci-milliyetçi ve doğrudan dinci görüşler Türkiye'nin nisbeten kapalı ve geri bölgelerinde lokal yoğunluklar halindedir. Gelişmiş bölgelerde, büyük şehirlerde aldıkları oy yüzdesi düşüktür. Bütün Türkiye içinde geriliğin payı en fazlasıyla yüzde 15'tir. Kabul edelim ki, bu Türkiye'nin ortaçağıdır.

Türkiye'de kapitalizm öncesi kalıntılar, toplumsal gerilik, devrimin demokratik içeriği konusunda kuşkusuz yine önemli bir ağırlık oluşturmaktadır. Bu bağlamda eski söylem içinde ifade edilirse Türkiye'nin önünde bir sosyalist devrimden daha çok demokratik muhtevası ağır basan bir devrim olduğundan söz etmek gerekmektedir. Ancak vurgunun değiştirilmesi gerektiği de açıktır; *yarı feodal* değil *yarı kapitalist.* Buna bağlı olarak bugün Türkiye'de *kapitalist ilişkilerin,* bölgesel geriliklere rağmen ve onlarla birlikte *bütün ülkeye egemen* olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye bugün Avrupa topluluğuna entegrasyona hazırlanmaktadır. Burjuvazi bu noktada mutabakat halindedir. Avrupanın bütün gönülsüzlüğüne,Türkiye'nin geriliklerini gözüne gözüne sokmasına rağmen burjuvazi ısrarını sürdükmektedir. Devlet de bu yönde angajmanlar içine girmektedir.

Bu olgu, bir yönüyle Türkiye'de kapitalizmin gelişme düzeyine işaret etmektedir. Türkiye her şeye rağmen kendisini böyle bir talepte bulunabilecek kadar gelişmiş görebilmektedir. Öte yandan burjuvazinin ısrarı, bir anlamda gelişme ve geliştirme potansiyelinin sınırlarına yaklaştığını, bundan sonrasında ancak Avrupa kapitalizmi içinde, oradan alacağı bir dinamikle yürüyebileceğini ciddi olarak düşündürtmektedir. Bu durum aynı zamanda, "işbirlikçilik" temelinde açıklanan emperyalizmle ilişkileri ve milli çelişmeleri bu çerçevede yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü karşımızda yarım veya tam bir sömürgeleştirme programı değil, bir entegrasyon programı vardır.

Yirmi yıl önce burjuvazinin potansiyeli yeterince görülememişti. Aslında, 1960 sonrasında, Türkiye'nin emperyalizmle milli çelişmeyi, emperyalizmin çok daha ağır baskısı ve sömürüsü altında yaşayan bir çok ülkeye göre daha yaygın ve yoğun yaşaması, Türkiye'nin milli temelinin kuvvetini göstermektedir. Bu aynı zamanda burjuvazinin potansiyeline de işaret etmektedir. Nitekim dünya koşullarında elverişlilikle birlikte 1960'lı yıllar Türkiye burjuvazisinin atılım yılları olmuştur. Bugün ise, burjuvaziden gelen bütün ideolojik bastırmaya ve bir ara sivil toplumculuğun burjuvazinin öncülüğüne ciddi olarak prim veren anlayışlarına rağmen, burjuvazi potansiyelinin ne kadarını tüketmiştir, artık cepten mi yemektedir sorusu üzerinde ciddi olarak durulmalıdır.

yeni bir program
yeni bir gelecek

Türkiye'de, bugün, demokratik bir devrim veya dönüşüm ihtiyacından söz edilse bile bunun *özünün* "Toprak Devrimi" olamayacağı çok açıktır. Kuşkusuz toprak sorunu bazı bölgeler için temel sorun olabilir. Ancak bu sınırlı gerçekli devrim programına demokratik bir muhteva kazandırabilir, ancak toprak sorununun devrimin temelini, özünü ve esas siyasi yönelimini oluşturabilecek bir ağırlığı temsil edemez.

MDD programı, geçmiş dönemler için, yukarda kısmen tartıştığımız açıklama zaafları taşısa da Türkiye'nin önemli gerçekliklerine dikkati çekmiş, bu bağlamda hem sosyal pratik imkanı bulmuş hem de bugün daha sakin bir şekilde değerlendirilebilecek bir teorik birikim yaratabilmişti. Ancak bugün açısından MDD programının hem milli hem de demokratik yönü ile aşındığını kabul etmek gerekmektedir. Bu durum sosyalistler için genel bir program boşluğu doğurmuştur.

Türkiye solu henüz çok gençken, 1960'ların sonlarında, programatik çabalarında şabloncu aktarmalar, eklektik açıklamalar ve dogmatik bir aslına sadakat gibi çeşitli özellikler gösterdi. Bunları bugün eleştirmek oldukça kolaydır. Ancak o kadar da önemli değildir. Bugün için anlamlı olan bir sonuç, MDD programının ve özel olarak Toprak Devrimi Programı'nın Türkiye ile önemli ayrılıklar taşıdığının oldukça erken hissedilmesine rağmen, teorik düzeyde kendiliğindenci bir tutum yüzünden rahatsızlıkların bilinç düzeyine taşınama-

ması üzerinde, tartışarak çıkarılabilir. Böyle bir tartışma, süreçleri yeniden tartışmadan, yeniden çözümlemeden aşındığı iyice ortaya çıkmış bir programı sessizce rafa kaldırmak ya da uykuya yatırmak, buna karşılık ortadaki program boşluğunu da görerek bir gecede hazırlanmış programlarla ortaya atılmak, kendisinden başka kimsenin programı olmadığını ileri sürerek bir kuvvet yaratabileceğini sanmak gibi bir anlayışın ciddi bir tutum olmadığını ve bu gibi anlayışlardan olumlu bir sonuç çıkamayacağını gösterebilir.

Türkiye'de Kemalizm artık tarih olmaktadır. Bu Kemalizmle başlayan bir dönemin sonlarına gelindiği demektir. Aslında burjuvazi için Kemalizm epeyce önce tarih olmuş ve müzeye kaldırılmıştı. Denebilir ki, sosyalistler Kemalizmin burjuvaziden daha sadık bir mirasçısı oldular.

Sosyalizm ile Kemalizmin oldukça uzun süren yol arkadaşlığı, sürecin daha en başında, kelimenin tam anlamıyla tarihin çizdiği bir kader olarak doğdu ve gelişti. 1900'lerin başında Türkiye'nin önünde açılmış yeni bir geleceğe doğru uzanan milli ve demokratik ilerleme parkurunun start noktasında iki atlet ısınma hareketleri yapıyordu. İki atlet de bu parkuru en hızlı, en iyi kendisinin koşacağını ifade ediyordu. Ancak atletlerden birisi ötekine göre çok daha hazırlıklı, kuvvetli ve tecrübeliydi. Stard verilince önlenemez biçimde öne fırladı, arkada kalan için finali yakalamak artık bir hayal olmuştu. Sosyalistler için Kemalizm karşısında tarihi yenilgi böyle başladı.

1900'lerin başında Türkiye'nin önünde açılmış objektif süreç milli ve demokratik devrim yoluydu. Sosyalistler bu sürece esas olarak bu muhtevalı programlarla katılırken, burjuvazi de Kemalizmin sözcülüğünde kendi burjuva demokratik dönüşümcü programını ortaya koyuyordu. Ancak bu program, bir yönüyle daha önce Osmanlı dönemindeki mücadeleler içinden çıkmış, oldukça sınanmıştır. İlk sosyalistler gerçekten talihsizdi, çünkü baştan kaybettikleri bir yarışı her şeye rağmen çok uzun süren bir inat ve inançla sürdürdüler. Bir anlamda bir "misyon"u sürdürmeyi, bir bayrağı taşımayı görev bildiler. Objektif şartlar sosyalistlerin programını ve pratiklerini "Kemalizmin yapamadıklarını yapmak"la sınırladı. Bu mantık bizatihi Kemalizmin yaptıklarının önemli bir bölümünün benimsendiği anlamını da taşıyordu. 1960'lı yıllarda Kemalizmin sosyalizm üzerindeki ağırlığı çok daha çıplak biçimde ortaya çıktı. Sosyalistler, kendi öz sınıfının "Kemal"i terketmesi üzerine Türkiye'nin "gerçek Kemal"leri olmaya talip oldular.

Bugün Kemalizm döneminin kapandığını söylerken, bir anlamda, Kemalizm ile Sosyalizm arasındaki tarihi ve zorunlu yol arkadaşlığının da bittiğini söylüyoruz. Artık "Kemalizmin yapamadığını yapmak" bir programı oluşturan temel olamaz. Sosyalistler için bir yandan "Kemalizmin yapamadıklarını yapmak", yani toplumu bütün geri ilişkilerden arındırmak zorunluluğu kuşkusuz sürmektedir. Ancak bunun daha ilerisini de yapmak, yani burjuvazinin gerçek bir alternatifi konumuna geçmek durumundayız.

Burjuvazi için Avrupa ile entegrasyon projesi, bir anlamda, Türkiye'nin kapitalistleşme sürecini tamamlama hedefidir. Klasik MDD tezindeki bütün kuvvetli vurgulamalara rağmen burjuvazinin önünde böyle bir yolun kapalı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu durum, eski MDD tezinde olduğu kadar ve kesinlikle aşamaları vurgulayabilecek bir manzara göstermemektedir. Bunun yerine demokrasi görevleri ile sosyalizm görevlerinin daha çok içiçe geçtiği bir tek süreç ve bir tek program fikri daha doğru görünmektedir. Yani milli ve demokratik devrim-sosyalist devrim gibi aşamalar değil, bütün bunların yerine, bütün bunları, kuşkusuz yeni bir muhtevayla kapsayacak, bir *toplumsal devrim* fikri kabul edilebilir.

Böyle bir kabul, ülkedeki iç çelişmelerin ve iç dinamiklerin esas alınması, *burjuvaziye karşı* ifade edilmesi anlamına gelmektedir.

Ancak, burjuvazinin kapitalizme entegrasyonu projesi, bu noktada, önem kazanmaktadır. Bu projeye karşı alınacak tutum, herşeyi değiştirebilecek ve yeniden belirleyebilecek niteliktedir. Bu sürece olumlu bakan eğilim, bugün nisbeten açık olarak ifade edilmektedir. Bunun sonucu Avrupa'ya entegrasyon içinde Avrupa'daki gelişmelere tabi olmak, Avrupa solunun bir parçası haline gelmektir. Buna karşılık solda çok geniş bir kesim bu konuda suskundur. Sol içinde bu sürece çok açık bi-

çimde muhalefet eden eğilimler henüz ifade edilmemiştir. Ancak böyle bir eğilim kaçınılmaz biçimde milli çelişmeyi öne çıkarmak, Türkiye'nin Avrupa karşısında bağımsızlığını savunmak durumunda kalacaktır. Eğer Türkiye Avrupa Topluluğuna katılırsa, o zaman ayrılıkçı bir hareket yaratmak programı gündeme gelebilecektir.

Kuşkusuz bu durumların gündeme gelmesi bugün için oldukça uzak görünüyor. Çünkü göründüğü kadarıyla bu süreç o kadar kısa sürmeyecek. Ancak buna rağmen bu konunun bugünden tartışılması, belli eğilimlerin ortaya çıkarılması önem kazanmaktadır. Şaşırtıcı olan, sosyalistlerin bu konudaki suskunluklarıdır. Bu konuda bir yön belirlemeden, Türkiye'de halka kapsamlı bir progam ve yeni bir gelecek sunmanın, burjuvazinin Avrupa cazibesi karşısında tutunmanın mümkün olamayacağı söylenebilir.

12 Eylül sürecinden çıkışı yaşayan Türkiye'de halkın ve işçilerin çok aşağılardan gelen direnişleri, giderek kitleselleşen demokrasi talepleri önümüzdeki dönemde sosyalistlerin önüne, kitlelerin içinde ve açık bir mücadele yürütülmesi için yeni olanaklar açacaktır. Bu durum, ve aynı zamanda burjuvazi karşı mücadelenin de toplumsal planda objektif olarak daha elverişli zeminde yürütülebilmesi olanağının doğması, sosyalistlerin artık ''misyon''cu anlayışlardan sıyrılıp ciddi bir şekilde iktidar hedefini önlerine koymalarını gerektirmektedir.

Önümüzdeki yıllarda sosyalistler Türkiye'nin geleceğini belirleyebilecek ölçüde etkili de olabilirler, varlıklarının esamisi okunmayabilir de. Hangisinin olacağı tümüyle sosyalistlerin alacakları tutuma bağlıdır. Başarısız olunursa tarihin üzerine alacakları tutuma bağlıdır. Başarısız olunursa tarihin üzerine yıkılacak bir kabahat bulmak da mümkün olmayacaktır.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

İŞKENCE BİLGİ FORMU

A. İŞKENCE GÖRENE İLİŞKİN BİLGİLER

1. Adınız .... Soyadınız ....
2. Doğum tarihiniz .... Doğum yeriniz ....
3. Nüfus kütüğüne kayıtlı olduğunuz yer ....
4. Mezun olduğunuz okul ....
5. İşkence yapılmadan önceki durumunuz:
   a) Bir işte çalışıyor muydunuz?
      aa) İşyerinin ismi ....
      bb) Göreviniz ....
      cc) Bir okulda okuyor muydunuz? Adı? ....
      dd) Sınıfınız ....
   b) Mesleğiniz ....
6. Nerede ve ne zaman işkence gördünüz?
   a) İl .... İlçe .... Köy .... Tarih ....
   b) İl .... İlçe .... Köy .... Tarih ....
   c) ....
   d) ....
7. İşkence yapılan yer (Örn.DAL, 1. Şube, cezaevi, köymeydanı...)
   ....
8. Hakkınızdaki suç isnadı neydi?
   ....
9. Suç insadı ile ilgili olarak hakkınızda dava açıldı mı?
   Tarihi .... Mahkeme ve dosya no: ....
10. İşkencede kullanılan yöntemleri tek tek belirtiniz (Fiziki ve/veya psikolojik)
    ....
    ....
    ....
11. Bu süre içinde avukatınızla görüşmenize veya haberleşmenize izin verildi mi? ....
12. Bu süre içinde yakınlarınızla görüşmenize veya haberleşmenize izin verildi mi?................
13. İşkence yapanlar hakkında suç duyurusunda bulundunuz mu? (Veya birileri sizin için bulundu mu?) ....
14. İşkence yapanlar hakkında dava açıldı mı? ....
    İlgili Mahkeme: .... Dosya No: ....
15. İşkenceden ne gibi zararlar gördünüz? ....
    ....
16. Bugüne dek kalan izler var mı? (Belirtiniz)
    ....
    ....
17. Sizin durumunuzla ilgili olarak yakın akrabalarınıza işkence veya kötü muamelede bulunuldu mu? Nasıl?
    ....
18. Soruşturma sırasında yasal susma hakkınızı (suçlamaya yanıt vermeme) kullanabildiniz mi?

B. İŞKENCE YAPAN(LAR) BİLİNİYORSA:

1. Adı .... Kurumu .... Bugünkü işleri ....
   Adı .... Kurumu .... Bugünkü işleri ....
   Adı .... Kurumu .... Bugünkü işleri ....
   Adı .... Kurumu .... Bugünkü işleri ....
2. Suç duyurusunda bulunuldu mu?
   Merci .... Tarih ....
3. Suç duyurusunda bulunulmadıysa neden? ....
4. Dava açıldı mı? ....
   İlgili Mahkeme: .... Dosya No: ....
5. Dava nasıl sonuçlandı ?................
6. Dava açılmadıysa neden? ....

C. İşkence gördüğünüze ilişkin belge (doktor raporu, tanık beyanı, mahkeme kararı) varsa fotokopisinin gönderilmesi...

Adres: İHD İSTANBUL ŞUBESİ
İZLEME KOMİSYONU
Asmalı Mescit Cad. Curnal Sok.
No: 4/4 80050 Tünel/İstanbul Tel: 149 51 48

Yazışma adresi ....
....
....

Halil Berktay

türkiye'de dinci-ırkçı partilerin bir geleceği olabilir mi?

Bu yazı, Ankara Bilar'da 14 Nisan 1989 tarihinde verilmiş iki saatlik bir konferansın gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş şeklidir. İçerdiği fikirlerin kökeni ise, daha gerilere, Sosyalist Parti'nin 6-7 Ağustos 1988 tarihlerinde İstanbul'da düzenlediği "Kriz" konulu tartışma toplantısına dayanıyor. O toplantının seyri içinde bir noktada, katılanların bir bölümünden ısrarla gelen, "Bu kriz tahlilleri, insanlarda bir balyoz, bir felaket geliyor havasını uyandırıyor" şeklindeki itirazlara karşı Doğu Perinçek birdenbire, "Bu, krize, küçük burjuvazinin baktığı gibi bakmaktır" demiş ve hemen oracıkta, "bir balyoz/felaket ihtimali olarak kriz" tahlilinden "bir fırsat olarak kriz" tahliline sıçramıştı. Perinçek daha sonra, yurtdışı gezilerindeki konferanslarının ana konusunu da "kriz korkusu ile mücadele"ye hasredecekti. Tabii esas mesele, "balyoz"mu "fırsat"mı, ya da "kriz var mı yok mu" tartışması değildi: Sosyalist Birlik'*in ilk sayısından itibaren işaret ettiğimiz gibi, esas mesele, "küçük-dar-sıkı bir kadro örgütü mü, geniş ve kitlesel bir emek ve sosyalizm partisine açılan bir birleşiklik mi" tartışmasıydı. İster "balyoz", ister "fırsat" şeklini alsın, kriz tahlillerinin amacı, ancak kendi geleneğimize özgü pekiştirmelerle ayakta durulabileceğini telkin etmek; böylece, "birlik ve demokrasi budalalığı" diye nitelenen eleştirel cereyanın önünü tıkamaktı. Kriz tahlillerinde iskonto yapılmasını önerenler de, esas olarak, sosyalistlerin birliği yolunda sebat et-*

mek için gerekli vaktin ve manevra alanının varolduğunu göstermeye çalışıyorlardı.

Bu husus bir yana; Mehmet Gündüz'ün önceki sayfalarda yer alan "12 Eylül'e ve ANAP'a İlişkin Bazı Hatalı Değerlendirmeler" yazısının apaçık gösterdiği gibi, 6-7 Ağustos 1988 tartışmasında bazı insanların "bir balyoz beklendiği izlenimini edindiklerini" söylemeleri hiç de sübjektivizm değildi veya kendi "küçük burjuvalık"larından ileri gelmiyordu: Doğu Perinçek, Ağustos 1983'den önceki aylarda ve oldukça uzun bir dönem boyunca, ısrarla, ince bir şekilde de olsa Türkiye'nin önünde yeni askeri müdahale tehlikelerinin belirdiğini yazıp çizmiş; bu önermeden, taarruz görevlerinin yerine savunma görevlerinin geçirilmesi anlamını taşıyan sonuçları, şu veya bu şekilde, kâh örtük kâh daha açık biçimde türetmişti.

Buradaki konumuza bir adım daha yaklaşırsak; 6-7 Ağustos 1988'den önceki kriz anlatımlarında ağır basan "balyoz" veya "tehlike" imalarının bir boyutunu askeri müdahale ihtimalleri *üzerinde durulması meydana getiriyor idiyse, bir boyutunu da* dinci yükseliş'*in aşırı vurgulanması meydana getiriyordu. Nitekim, 6-7 Ağustos tartışmasına da bu boyut önemle getirildi; "dinci ayaklanma ve kırım" veya "Pakistan'da olduğu gibi dinciliğin adım adım parlamentoyu içten fethetmesi" ihtimalleri üzerinde gereğinden çok fazla duruldu. Bunlara karşı, o zaman da, ana fikir olarak Pakistan ve Bangladeş gibi bir toprakağalığı temelinin Türkiye'de olmadığı tespitinden yola çıkan itirazlar ve ihtiyat uyarıları yönelttim. Keza, Amerika'nın yeni dünya ve Ortadoğu konjonktüründe hâlâ Türkiye'de destabilizasyon arayabileceği şeklindeki fantezilerin bir gerçeklik temeli olmadığını belirttim. O itirazların gelişmiş şekilleri, aşağıdaki yazıda yer almaktadır. - H.B.*

"Türkiye'de dinci-ırkçı partilerin bir geleceği olabilir mi?" sorusu, büyüyebilir, gelişebilir, iktidara doğru yürüyebilirler mi diye de anlaşılabilir; daha alt düzeyde, salt varolmaya devam edebilirler mi, diye de. Benim bugün anlatmaya çalışacağım yanıt, şu: Büyümek, iktidara yürümek, Türkiye'de ciddi bir alternatif oluşturmak şeklinde bir geleceği yok, bu tür partilerin. Ama Türkiye toplumunun geri yanlarına dayanarak uzun süre varolacaklar. Ancak, siyasi sistemin ana mecrasında değil de biraz kıyısında, fazla büyüme vasfı arzetmeksizin, 1980 öncesine kıyasla daha marjinal bir konumda varlıklarını sürdüreceklerini düşünüyorum. Bu konuşma, bu fikrin gerek teorik düzlemde, gerekse son sekiz yılda yaşadıklarımızın gözden geçirilmesi yoluyla ampirik düzlemde gerekçelendirilmesine ayrılacak.

Mantığımın esası da şöyle: Kabaca, Türkiye fazla ileri bir Üçüncü Dünya ülkesi olduğu için, dinci-ırkçı partilerin Türkiye'de iktidara yürümek şeklinde bir gelecekleri olamaz. Ülkemizin bu sorunun amaçları açısından fazla ileri olması, kanımca, gerek emperyalizmin, gerek yerli burjuvazinin, gerekse halkın, dinci-ırkçı akımlara karşı tavırlarına yansıyor. Biraz daha açarsak, esas öngörüm şu şekilde: "İçinde bulunduğumuz ve önümüzde uzanan yıllarda, bir kere, dünya kapitalizminin sinir merkezleri, bu dinci-ırkçı partilere, Türkiye'de ciddi partönerler olarak bakmayacaklar; Türkiye kapitalizmini Batı'yla işbirliği, bir "simbiyosis" içinde yönetme misyonunun gerçekten emanet edilebileceği taraflar gibi görmeyeceklerdir, onları. Türkiye'nin büyük burjuvazisi de bu partilerden esas olarak yüz çevirmiştir. Burjuvazi bu partileri, içine girdiği yeni sosyo-ekonomik ve siyasi konumda, "zararları, yararlarından fazla" şeklinde değerlendirmekte; gerektiğinde yeniden sokak terörü estirmek açısından böyle kuvvetleri yedekte tutmak isteyen dar çevreler hep olsa bile, 1980 öncesinden farklı olarak burjuvazinin esas gövdesi, hükümetin/devletin kilit noktalarının bir daha böyle partilerin eline geçmesine rıza göstermemekte ve nitekim, tek bir gösterge de olsa, büyük işadamları camiasından böyle partilere yapılan mali yardımlar önemli ölçüde azalmış bulunmaktadır. Öte yandan bu partiler,

Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel gelişme düzeyi itibariyle, geniş halk kitleleri nezdinde de sirayet kapasitelerini 1980 öncesine kıyasla önemli ölçüde yitirmişlerdir. Halkın ileri kesimleri ise böyle akımlara ciddi bir tepki duymakta ve bu, burjuvazi ile emperyalizmi de etkilemekte; daha önce sözünü ettiğimiz "Türkiye'nin dinci-ırkçı partilerle yönetilemeyeceği" tespitinin hakim sınıflarda oluşmasında, karar değişkenlerinden biri olarak rol oynamaktadır.

Tekrar toparlarsak; kanımca Türkiye'nin göreli gelişmişlik düzeyi, gerek dünya kapitalist sisteminin sinir merkezlerinin, gerekse Türkiye hakim sınıflarının bu partilere bakışına yansıdığı gibi, halkın bu partilerden yüz çevirmesinde de ifadesini buluyor. Türkiye'nin geleceği, bana, bu temel koşulların kolay kolay değişebileceğini göstermiyor.[1] Geçici dalgalanmalar olabilir ama, trend, esas eğilim, bu tür partilerin sosyal temelinin zayıflaması yönünde olacaktır.

Başta da belirttiğim gibi, şimdi, bu cevabın unsunlarını önce genel bir analiz düzeyinde tek tek ele almak; sonra da, 1980'den bu yana yaşadığımız olayları gözden geçirmek istiyorum.

emperyalizmin işbirlikçileri hep "en geri ve gerici" kesimler mi olur?

Birinci olarak, emperyalizm ya da gelişmiş Batı kapitalizmi, uluslararası finans kapitalin sinir merkezleri dediğimiz kategorinin, bu tür parti ve akımlara karşı tavrını iki aşamada; önce çok teorik planda ve sonra ABD emperyalizminin bugünkü politikası itibariyle ele alalım.

Konuya, şöyle bir saptamayla girmek istiyorum: Emperyalizm ile azgelişmiş ülkelerin hakim sınıfları arasındaki ilişki olsun; madalyonun diğer yüzünde, belli bir azgelişmiş ülkeyi yöneten hakim sınıf koalisyonunun veya ittifakının içeriği olsun, tarih boyunca, gerek dünya kapitalist sisteminin gelişme aşamalarına göre ve gerekse somut olarak sözkonusu azgelişmiş ülkenin kendi sosyo-ekonomik düzeyine göre, hep değişiklik arzeder. Bunu, neye karşı söylüyorum? Özellikle kökeni 1920'ler ve 1930'larda olan bir sol literatürü okuduğumuzda (ki bu literatürün izdüşüm veya tekrarları Türkiye'de 1960'lar-70'ler boyunca çok yaygındı; hâlâ da mevcuttur), şöyle genellemelerine rastlarız: "Emperyalizm, bir ülkede daima en geri ve gerici kesimlerle işbirliği yapar..." Doğru mudur bu? Ve bundan çıkacak normal sonuç nedir? Şudur: Bakarız "en geri ve gerici" kesimlere; "en" veya "esas" işbirlikçi diye onları görürüz: gerçek durum ne olursa olsun, emperyalizmin hep onları desteklediğini varsayarız; en azından, aralarındaki çelişmeleri gözönünde bulundurmayız (bu da kötü siyaset yapmamıza yol açar). Veya yelpazenin diğer ucunda, hakim sınıfların daha ileri ve modern unsurlarını işbirlikçilikten tenzih ederiz; onlara aşırı krediler açabiliriz; ya da küçümseriz, toplum ve devlet içindeki egemen rollerini. İşte yukarıdaki vülgerleştirme, bence, bütün bu tür yanılgıların kapısını aralamaktadır.

Gelgelelim, vülger olduğunu bugün gördüğümüz bu anlayış, 1960'larda yaygındı ülkemizde. Türkiye, ancak 27 Mayıs'tan sonra, görece demokratik bir fikir ortamına kavuştu; uzun bir çoraklıktan sonra dünyaya yeniden açıldı. Bu koşullarda ülkemizin Marksizm ile ilk buluşması, önce "mevcut teoriye olduğu gibi elkoyma" biçimini aldı ve şimdi eleştirdiğimiz türden anlayışlar, emperyalizmin esas müttefiklerinin bizde de "ticaret burjuvazisi, taşra mütegallibesi ve toprakağalığı" olduğu yolundaki formülasyonlarda somutlaştı. Başka bir deyişle, Türkiye'nin kendi koşullarına, sınıf yapısına çok yakından bakılmadı. Başka (daha erken) bir dönemde, başka (daha geri) ülkelerden hareketle yaratılmış bir teorik literatür, olduğu gibi Türkiye'ye aktarıldı ve ülkemizdeki hakim sınıf koalisyonu, esas olarak bir "ticaret burjuvazisi ve toprakağalığı ortaklığı" şeklinde tarif edildi.

1 BİLAR konferansından Sosyalist Parti tartışmalarına yine bir dönüş yapacak olursak; kanımca Muhafazakârlığın siyasi faydacılıktan kaynaklanan kriz tahlillerinin o gün de, bugün de çok önemli bir özelliği, salt konjonktürel düzeyde kalması: Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının belirleyici özellikleri ve bu yapının ne yönde gelişmekte olduğu, dolayısıyla mevcut krize ne gibi sınırlar koyduğu veya koyacağı düzlemine (deyim yerindeyse, toprağın üst katmanının altındaki kaya tabakalarına) doğru derinleştirilmemesidir. 6-7 Ağustos 1988 tartışmaları sırasında Yavuz Alogan, kriz tahlilierinin "Marksist bir kriz teorisi ile bütünleşmediğini" söylemiş; derhal Perinçek'in "idealizm, teorisizm, apriorizm, kitabîlik", vb. hücumlarına uğramıştı. Belki, saldırmadan önce, "acaba burada bir problem var mı?" diye düşünmek yerinde olurdu. Alogan'ın, esas olarak, yapılan tahlillerin güncel siyaset kertesiyle sınırlılığından rahatsız olduğunu sanıyorum.

Bu, benim geçen derste[2] sözünü ettiğim, Türkiye'nin genel sosyo-ekonomik yapısının olduğundan geri gösterildiği şeklindeki gözlemime de bağlanıyor. Örneğin 1960'larda Türkiye benim de aralarında bulunduğum bir kısım sosyalistlerce "yarı-sömürge, yarı-feodal" diye nitelendi ve bu tez, Türkiye'nin"kapitalist" (= gelişmiş kapitalist; önünde, doğrudan sosyalist devrim aşaması bulunan) bir ülke olduğu teziyle çarpıştı. Herhalde, bunların ikisinin arasında bir yerde, daha sofistike bir analiz yapmak gerekiyordu. Ne var ki, 1920'ler ve 30'larda, esas olarak Asya'nın geri ve gerçekten yarı-sömürge, yarı-feodal ülkeleri bazında oluşturulmuş bir Komintern Marksizmi literatürü, Türkiye'ye 1960'lar ve 70'lerde hap gibi girdi; "bu, şu döneme aittir" gibi takdimler yapılmaksızın girdi; dahası, arkasında büyük bir otoriteyle girdi. Kanımca bu girişin, Türkiye'de sosyalist fikirlerin yaygınlaşmasına, teorinin öğrenilmesine büyük katkısı oldu ama, dogmatik bir şekilde, Tanrı kelâmı gibi alınmasının ve Türkiye gerçeklerinin yerine geçirilmesinin, zihinleri darlaştırıcı, yaratıcılığı köreltici bir sonucu da oldu (bu, teorinin veya literatürün kabahati değil, elbet, bizlerin, insanların kabahati). Emperyalizm ile azgelişmiş ülkelerin ilişkisinin belli bir tarihsel aşamasında, pek çok azgelişmiş ülkede gerçekten hakim sınıf koalisyonlarının esas dayanağını taşra ticaret burjuvazisi ve toprakağalığının meydana getirdiği bir dönem, vardı. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında böyle genel bir durum vardı; sözünü ettiğim, Asya'nın ve Afrika'nın sömürge geçmişli geri ülkeleri arasında, bugün de bunun geçerli olduğu bazı örnekler belki bulunabilir. Geçtiğimiz derslerde, Bangladeş, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerde yarı-feodal bir toprakağalığının hakikaten çok önemli bir sosyal sınıfı meydana getirdiğini ve ülkenin siyasi hayatına damgasını vurduğunu belirtmiştim. Fakat kanımca Türkiye'de bu çok abartıldı. 1960'larda dahi Türkiye, ne "yarı-sömürge, yarı-feodal" diye nitelenebilecek bir ülkeydi: ne de hakim sınıflarının *esas* unsunlarını bir ticaret burjuvazisi-taşra eşrafı/mütegallibesi-toprakağalığı eklemlenmesi oluşturuyordu. Kanımca 1960'larda bile Türkiye'nin hakim sınıf koalisyonu için de başlıca unsur, *esas karakteri itibariyle komprador olmayan bir ticaret ve sanayi burjuvazisi* idi. Bugün ise, *belirgin ticaret, sanayi ve finans kesimlerinden oluşan kapsamlı bir burjuvazi*nin[3], Türkiye'nin hakim sınıfları içinde çok büyük ağırlığa sahip olduğunu; ekonomik, sosyal ve siyasi sistemin bütün merkezlerini ve karar mekanizmalarını elinde tuttuğunu; aynı zamanda dış alem, uluslararası kapitalizm ile esas bağlantıları kontrol ettiğini söyleyebiliriz. (Bu konuda yeri gelmişken, size, okuyabileceğiniz bir kaynak da vereyim: Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*. Bu kitabın Giriş bölümünde, çağdaş emperyalizm teorisinin kazanımlarını içeren bir yaklaşım, derli toplu biçimde yer almaktadır.)

tekrar özgüllükler üzerine

Kısacası, birinci olarak ben, Türkiye kapitalizminin, toplumsal temellerini geri bir ticaret burjuvazisi, taşra mütegallibesi ve toprakağalığının oluşturduğu türden dinci-ırkçı partilerle yönetilemeyecek derecede karmaşık ve ileri bir düzeye ulaştığı kanısındayım. Yine önceki derslerimde, Türkiye'nin azgelişmişlik tipleri yelpazesi içindeki yerine değinmiştim. Şöyle bir sergileme yapmıştım, hatırlatmak bakımından: Türkiye, 19. yüzyılda sömürge olmadı. Dolayısıyla, ekonomi-dışı zor'un, pre-kapitalist üretim ilişkilerini hızla parçalayacak şekilde, yaygın ve dolaysız kullanımına maruz kalmadı. Büyük bir yabancı sermaye penetrasyonuna da uğramadı, aynı nedenle. Bu yüzden, tarımı da çok aşırı bir kutuplaşma yaşamadı; ülke çapında çok büyük pre-kapitalist toprak mülkiyeti temerküzü meydana gelmedi ve (Doğu ve Güneydoğu Anadolu hariç) ülkenin büyük kısmında tarıma, küçük ve orta köylülük damgasını vurdu. Tarımda yabancı sermaye yokluğunun başlangıçtaki nüfus azlığıyla (Asya'nın birçok ülkesinde görülen aşırı nüfus artışı etkilerinin yaşanmamasıyla) bir-

2 Burada kastedilen, 4 ve 17 Mart 1989 tarihlerinde yine BİLAR'da verilen "Üç Darbe, Üç Çıkış Süreci" konferanslarıdır. Bu derslerde denenen genel azgelişmişlik tipolojisi, daha önce *Saçak* dergisinde, "Türkiye'nin Özgüllükleri Üzerine Düşünceler" başlıklı iki yazıda (1987) ortaya konmuştu.

3 Korkut Boratav'ın "Türkiye'de Burjuvazinin Yapısı ve Siyasi İktidarla İlişkileri Üzerine Gözlem ve Düşünceler" başlıklı, *Gelecek* dergisinin 1. sayısında yayınlanacak incelemesini daktilo metni üzerinden okuma fırsatı, bu yazı üzerinde çalışırken kafamı daha da açtı; teşekkür borçluyum.

leşmesi sonucu, çok geniş topraksız kitleler teşekkül etmedi. Aynı zamanda Türkiye, sömürge türü bir ideolojik-kültürel yapılanmadan da geçmedi: Yerli halk yönetim tecrübesinden mutlak surette yoksun bırakılmadı; sömürgelerde olduğu gibi çok aşağılara itilmedi ve bu durumun arkasından gelip onu kutsayan bir ırkçılık ideolojisine maruz bırakılmadı; sömürge tipi bir ideolojik-kültürel iğdiş etme, köleleştirme, tarihsizleştirme operasyonundan geçirilmedi.

Bu koşulların üzerine, tabii bu koşullardan da beslenen bir hayatiyet, direnme kapasitesi ve yönetim tecrübesi gibi unsurlarla da birleşerek, erken bir Kemalist Devrim, erken bir bağımsız Cumhuriyet kuruluşu geldi ve Osmanlı döneminden kalma, daha ziyade Hıristiyan azınlıklar kökenli komprador burjuvazi oluşumlarını büyük ölçüde tasfiye eti. Bunun da üzerine, 1930'larda, Korkut Boratav'ın "ilk sanayileşme" dediği dönem (bkz. *Türkiye İktisat Tarihi* (1908-1985) ve onun kazanımları geldi; 1950'lerin ticari tarıma açılışı, onun üzerine 1960'ların tekrar, bu sefer dayanıklı tüketim mallarını merkez alan ithal ikameci sanayileşme geldi. Elbette bu süreç, bir yandan da emekçi halk açısından ızdıraplı olduğu gibi, dünya kapitalist sistemi karşısındaki temel zaaf, "başlangıç" noktasında üretici güçlerin veri geriliği ve iç sermaye birikiminin yetersizliği gibi nedenlerle, dış ticaret açıklarına ve büyüyen dış borç yüklerine de yol açarak ilerledi; geçen derslerde daha çok üzerinde durduğumuz gibi, bu dış borç yükü, zaman zaman dış ödemeler krizlerine ve askeri darbelere yol açtı.

Bununla birlikte ve son tahlilde emperyalizme bağımlı bir tür çevre (periferi) kapitalizmi olmasına rağmen, bu süreçlerle Türkiye ekonomisi, Afrika'nın yoğun sömürge geçmişli monokültür ekonomilerinden ve onunla elele giden korkunç yoksulluk, açlık koşullarından çok ileri; Asya'nın feodal toprakağalığı eksenli Pakistan, Bangladeş gibi toplumlarından ve böyle bir toprakağalığı ile büyük bir yabancı sermaye penetrasyonunun kötülüklerini birleştiren Endonezya, Filipinler gibi takımada ülkelerinden de hayli ileri; Orta Amerika'nın küçük ölçekli "oligarşik dikta"larına da, Latin Amerika'nın büyük olmakla birlikte keza ABD'nin Monroe doktrininden bu yana çok ağır hegemonyasıyla ve buna bağlı çok yoğun yabancı sermaye işbirlikçiliğiyle belirlenen ekonomilerine de benzemeyen; bütün bunlardan farklı türde, daha dengeli (ve fakat enerji, petrol yoksunu) bir Üçüncü Dünya ekonomisi halini aldı. Bu ekonominin geniş bir iç pazarı vardır. Üçüncü Dünya ölçüleri içinde, hâlâ bir düşük ücret ülkesi değildir, 1980 sonrasındaki bütün kayıplara rağmen. İşçi ve emekçi sınıfların ücret/gelir paketine, iç pazarda satılan dayanıklı tüketim malları ve diğer sanayi ürünleri, girmiştir. Bu geniş iç pazar zemini üzerinde de, Türkiye'nin birkaç aileden oluşmayan, hayli kalabalık, hayli karmaşık, geniş ve yaygın öyle bir burjuvazisi vardır ki, bu burjuvazinin farklı çıkar kesimlerinden her birinin parlamentoda temsil edilme ihtiyacı, hakim sınıfların belli dönemlerde darbesiz ve sıkıyönetimsiz yapamamakla birlikte, uzun vadede esas olarak parlamentosuz yapamamaları sonucunu vermektedir.

"idare"nin adamları

Bence bu düzeyde bir Üçüncü Dünya ülkesi, son tahlilde bağımlı ve azgelişmiş bir kapitalizm de olsa, dinci-ırkçı partilerle yönetilemez; onların ifade ettiği sosyal temel tarafından yönetilemez. Darbelerden sonra parlamentoya görece hızlı dönüşleri zorunlu kılan faktör ve mekanizmalar, aynı zamanda, dinci-ırkçı partilerin iktidar yolunu kesmeye hizmet etmektedir. Ne, doğrudan doğruya kapitalist devlet, o partilere emanet edilebilir; ne de halkın çeşitli anlamlarda "idare" edilmesi, o partilerden beklenebilir. Onlar fazla büyüyüp güçlenecek veya iktidara gelecek olsalar sistemin bütün süpap ve contalarının patlayacağı, Türkiye burjuvazisi tarafından da algılanabilmektedir.

Bir kere sahneye çıktıktan sonra, siyasi partilerin artık kendi özel ideoloji ve programları, kendi özel dinamizmleri, temsil etmek iddiasında oldukları sınıf(lar)a kıyasla bir göreli özerklikleri vardır. Sınıf ile aralarındaki ilişki, bir otomatik uyarlanma, bir düğme çevirme ilişkisi değildir. Dinci-ırkçı partilerin kendilerine özgü ideoloji ve programları, onlara özel katılık ve bağnazlıklar yükler: "Antikapitalist" bir söylem, Avrupa'ya ve AT'ye düşman bir söylem, Alevilere ve Kürtlere müf-

rit düşmanlık, laikliğe düşmanlık, pederşahilik, otoritarizm, halkın Ortaçağa özgü bir itaat ve uysallık ölçüleri içinde kalmasını istemek, sendikaların bağımsızlığını yoketme ve onları korporatist çevrelere tâbi kılma özlemi, hep bu özel katılık ve bağnazlıklara örnektir.

Bugün işçi hareketi, 12 Eylül rejiminin getirdiği kurumsal zincirlere ve bu otoriter kurumlardan yararlanan ANAP iktidarının yüksek enflasyon yoluyla reel ücretleri habire aşındırma politikasına karşı mücadele ediyor. Siyasal tavrım itibariyle ben, bu mücadeleyi bütün gücümle savunuyorum; *güncel siyaset gerçekliği* planında, ANAP politikasının yenilgisini istiyor ve bu politikaya "ehven-i şer" gibi bakmak için hiç, ama hiçbir sebep görmüyorum. Bununla beraber, gelin, bir de *tarihsel-teorik olasılıklar* planında bir zihinsel egzersiz yapalım: Bugünkü işçi hareketinin, veri çelişki ve dengeleriyle ANAP ile değil, "Kutsal İttifak"ın tek başına hakim olduğu bir ANAP ile veya doğrudan doğruya RP, MÇP türü partilerle yüzyüze bulunduğunu düşünelim... Bildiiniz gibi ANAP'ın 26 Mart seçim yenilgisi ve onu izleyen büyük işçi yükselişi karşısında, işadamları hemen "verilsin ücret talepleri; bu, enflasyonu körüklemez" dediler ve topu Özal'a attılar. (Tabii, özel kesimin değil de kamu kesiminin öncelikle sözkonusu olmasının payı büyük, bunda; ama mesele ondan ibaret değil kanımca.) Özal'a gelince; o da, belli bir şaşkınlık ve kararsızlık döneminden, "işçiler dışarıdan kışkırtılıyor' gibi bir takım klasik lafları birkaç defa denedikten sonra, burjuvaziden yükselen "uzlaş; yatıştır; işi büyütme!" uyarısına gecikmeli biçimde adapte olmayı deniyor. Tabii, işçilerin aleyhine bir uzlaşma öneriyor; "yüzde 100-125 veririm" diyor; oysa işçinin hakkı belki yüzde 170-200, belki daha fazla. Ama bu bir yana, burjuvazi ve iktidar, küt bir saldırganlık göstermemeye çalışıyor; işçi hareketinin büyüklüğü, olgunluğu, orijinal yöntemleri ve toplumda uyandırdığı meşruluk duygusu karşısında. İşte Türkiye kapitalizmi, faraza bu tür esneklikler olmadan, artık kolay kolay yapamaz. Oysa dinci-ırkçı partiler, ideolojik üst belirlenimlerinden gelen özel bağnazlık nedeniyle, işçi hareketinin gücüne karşın böyle bir kütlüğü pekâlâ gösterebilirlerdi; bu da, burjuvazinin istemediği birşey olurdu kanımca.

bir türkiye, iki türkiye

Bütün bunları toparlarsak; Türkiye'nin yönünü belirlemek bakımından, şöyle bir "model" önermek istiyorum: Bütün faktörleri, vektörleri, vb. ölçüp biçtiğinizde, süzdüğünüzde, sanki *iki Türkiye* var ortada. Elbette son tahlilde bir tek Türkiye var, yani Türkiye bir ulusal devlet var --ekonomisiyle, toplumsal yapısıyla, bir bütün olarak ele alınması gereken, tek bir analiz birimi. Ama biraz mecazi düzeyde, adeta "iki Türkiye"den söz edilebilir belki. Bir, İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerin, Marmara ve Ege gibi en gelişmiş bölgelerin ve onlara ilaveten Karadeniz ve Akdeniz kıyı şeritleri ile İç Anadolu'nun bazı kesimlerinin Türkiyesi var. Burası, coğrafi bakımdan Avrupa'ya bitişik olduğu gibi, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi bakımından da, Avrupa toplumunun Anadolu'ya uzanmış bir "kıta sahanlığı" gibi. Kapitalizmin güçlerinin çok ağır bastığı; Avrupa Topluluğu'na girsin-girmesin, şimdiden yüzü Avrupa'ya dönük ve belli ölçülerde Avrupa türü ülkelere daha yakın bir Türkiye. Ve bu "birinci Türkiye", ANAP'ın liberal kanadının, SHP'nin ve DSP'nin, nihayet sosyalist, Marksist akımların toplumsal temelini barındırıyor. Dikkat edin: SHP, Türkiye çapında yüzde 28 küsur, DSP ise yüzde 9 küsur oy alıyor; ikisinin toplamı, yüzde 38 ancak ediyor. Ama İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana'yı SHP muazzam farkla götürüyor; İstanbul'da yer yer DSP'ye yüzde 15-20 bile verdiği halde götürüyor. Bu büyük metropollerde SHP + DSP toplamı yüzde 50'yi aşıyor. Ve yine bu büyük metropollerde, bu "birinci Türkiye"de, seçim platformunda sosyal demokrasinin yükselişi ile parlamento-dışı platformda işçi hareketinin yükselişi elele gidiyor. Başka bir deyişle, "birici Türkiye", deyim yerindeyse işçi hareketinin de "anavatanı" niteliğinde.

Buna karşılık "ikinci Türkiye", esas olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun artı İç Anadolu'nun bazı geri kesimlerinin Türkiyesi. Burada Ortaçağın ağırlığı hâlâ hissediliyor. Avrupa'nın zıddında, Asya toplumunun, Asyalı bir Üçüncü Dünyalılığın Türkiye içine uzanmış "kıta sahanlığı". Varolduğu kadarıyla yarı feodal toprakağalığı, esas olarak Doğu ve Güneydoğu'da yoğunlaşıyor. Gerilik, kendini,

mezhepler ve etnik gruplar heterojenliğiyle de açığa vuruyor. Yani tarihsel olarak Demokratik Devrim ile çözülmesi gereken bütün sorunlar, burada. Hangi akımların toplumsal temeli, "İkinci Türkiye"? ANAP'ın Hareketçi-Muhafazakâr İttifakı kanadının, Refah Partisi'nin, MÇP'nin; bir de PKK'nın. Sola kayan bir Türkiye'de, ANAP topu topu iki ili kazandı ve ikisi de burada. RP'nin kazandığı yerler burada; DYP'nin bile daha çok kazandığı yerler burada. Büyük toprakağalığının ve Köylü Meselesinin yaşadığı bu "ikinci Türkiye", bir bütün olarak ülkemizin gündemine, siyasi yelpazenin çok zıt kutuplarında, hem dinci gericiliği, hem PKK'yı getiriyor.

"Birinci Türkiye"de DYP'yi saymadınız?"

Evet, saymadım. Aslında net bir şekilde "birinci Türkiye"de de, "ikinci Türkiye"de de saymadım. DYP, bir ölçüde, ikisinde de var. Ama kanımca esas olarak daha geri güçler arasında, ANAP'ın sağında. Kişisel görüşüm, bütün muhalefet retoriğine rağmen, DYP'nin, sosyo-ekonomik ve ideo-kültürel bakımdan daha geri güçlere dayandığıdır. Örneğin DYP, İstanbul büyük burjuvazisi tarafından "eskimiş" bulunuyor; Demirel'in çok fazla "geçmişte yaşadığı"ndan söz ediliyor. Büyük şehirlerde DYP kuvvetli değil. Güçlü olduğu noktalar, daha çok "İkinci Türkiye" içinde yer alıyor. Aslında şöyle bir gelişme oldu: Bundan iki yıl öncesine kadar, DYP biraz yüzer-gezer bir güç durumundaydı; "kendi" sınıfıyla yeniden bağlantı kurmak için, öncelikle ANAP'ı geriletmeyi deniyordu; bunun için de halka seslenmede kullandığı söylem, sert anti-militarist, anti-12 Eylül, görece daha demokratik, anti-yasakçı özellikler taşımakta ve DYP'yi ANAP'ın biraz soluna SHP ile ANAP arasına yerleştirmekteydi. Ancak DYP, orada kendine çok fazla ortam bulamadı; 1987 referandumunda yasakların az farkla da olsa kaldırılmasından ve 1987 sonu genel seçimlerinde umduğunu alamamasından sonra, deplasmana çıktı ve ANAP'ın sağına geçti; anti-12 Eylül, anti-Cumhurbaşkanı söylemini yumuşattı ve Özal'ı tek hedef aldı; ANAP'ın liberalleriyle değil, "Kutsal İttifak"ıyla bitişik bir yere geldi ve onlarla flörte başladı. Nitekim Özal da yeni kabinesinde bazı bakanlıkları eski Hareketçilere verirken, kendi sağ kanadının DYP'ye doğru kayışını durdurucu önlemler almaktadır. Bence DYP'nin ilerilik, Avrupalılık, modernlik temelinde bir rekabetle "farkedilmesi" zor. Onu, DYP'den daha iyi yapanlar var, ANAP liberalleri, SHP ve DSP gibi. ANAP'ın tamamını yutarak kendisini ANAP'laşır ve Özal'dan liberalleri de devralırsa, durum değişir. Ama böyle bir gelişmeyi pek muhtemel görmüyorum. Bunlar kişisel ve ihtiyatlı hipotezler, tabii.

Bu "iki Türkiye" gruplandırması temelinde, bir geçiş toplumu olarak Türkiye'nin çelişmeli realitesini şöyle kavrayabiliriz: "Birinci" ve "ikinci" Türkiye'ler, yanyana mevcut; fakat gelişme yönü, ikincisinden birincisine, Asyalılıktan Avrupalılığa doğru. Ve bugünden, Türkiye'nin bütünsel sosyo-ekonomik formasyonuna ve gelişme yönüne, "birinci Türkiye" damgasını vuruyor. Ekonomik, siyasi, ideolojik ve kültürel alanlarda "ikinci Türkiye"', "birinci Türkiye"nin dominasyonu altında. Bir Demokratik Devrim *gündemini* esas olarak "ikinci Türkiye" yaşıyor; fakat "birinci Türkiye"nin genel matrisi tarafından çevrelenmiş, içe alınmışlığı, bu gündemi kendi başına, Asyalı bir Üçüncü Dünya devrimi yönünde alıp götürmesine, önemli kısıtlar koymakta. Bazı siyasi güçler, "ikinci Türkiye" ölçüleri içinde ağırlık kazanabilirler, üstün gelebilirler. Ama "ikinci Türkiye"ye dayanarak ve salt "ikinci Türkiye"nin sorunları etrafında örülmüş bir gündemle, bütün Türkiye'yi kazanıp elde tutamazlar. Bütün Türkiye'yi kazanmak ve elde tutmak, öncelikle "birinci Türkiye"yi kazanmaya bağlıdır. "Birinci Türkiye", hele "birinci Türkiye" içinde sosyalizm ve işçi sınıfı gibi potansiyel olarak en ileri güçler, kesinlikle "ikinci Türkiye"ye sırt çeviremezler ve çevirmemelidirler (bu hatayı Baykal sosyal demokrasisinin yaptığı, yeter zaten). "Birinci Türkiye"nin ileri güçleri, "ikinci Türkiye"nin çözülmemiş Demokratik Devrim sorunlarını, bunlardan kaynaklanan dinamik muhalefet güçlerini, mutlaka sahiplenmeli ve müttefik görmeli, kazanmaya çalışmalıdırlar. Ama bu ileri güçler aynı zamanda, tayin edici olanın ve geleceğe işaret edenin "birinci Türkiye" olduğunu farkedebilmelidirler. "Birinci Türkiye"yi kazanan, giderek bütün Türkiye'yi kazanabilir ve elde tutabilir; olayların gelişme yönü itibariyle, tersi varit değildir.

Sol açısından bence bu, Asyalı karakterde bir Üçüncü Dünya devriminin, *tek Türkiye'*'nin gündeminde olmadığı; varolan Demokratik Devrim sorunlarının (doğrudan proleter-sosyalist devrim ucuna savrulmaksızın -- ki ben, bugün bu hatayı tekrarlayabilecek hemen hiçbir ciddi sol akım görmüyorum) daha geniş bir matris içine yerleştirilmesi gerektiği anlamına geliyor. Konumuz açısından bence bu, dinci-ırkçı parilerin "birinci Türkiye"yi kazanamayacakları ve dolayısıyla bütün Türkiye'yi artık kazanıp elde tutamayacakları anlamına geliyor.

uluslararası durum: soğuk savaş kutuplaşmasının çözülüşü

Bu Türkiye tahlilinin ötesinde, bence uluslararası faktörlerde, dinci ve ırkçı partilerin aleyhinedir. Burada, özellikle ABD'nin değişen durumu ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin değişimi üzerinde durmak gerekiyor.

Çok kabaca şu söylenebilir: Bir yandan, Sovyetler Birliği'nde 1985 sonrasında meydana gelen büyük değişiklikler --SSCB'nin *glasnost* ve *perestroyka* ile birlikte, dünyanın her yerinde ABD ile dişe diş boyölçüşmekten vazgeçmesi, yani "onun filosunu dolaştırdığı her yerde ben de filomu dolaştıracağım", "onun kadar silahlanacağım", "kuvvete kuvvet ile karşılık vereceğim", "devlet politikamı ve araçlarımı, 'sınıf mücadelesinin uluslararasılaşması'nın hizmetine koyacağım" mantığından vazgeçmesi, "devrimlere yardım" veya "sosyalist bloktan kopmaları önleme" gerekçesiyle Macaristan, Çekoslovakya, Afganistan türü müdahalelerde bulunmaktan ve yüksek düzeyde bir silahlanma ile "güvenlik" aramaktan vazgeçmesi, dünyada önemli değişikliklerin kaynağı olmaktadır. Bu adımlar, sosyalizmi Sovyet devletinin gücüyle dayatılan/dayatılacak bir şey olmaktan, birçok Marksist partiyi Sovyet dış politikasının araçları konumundan, Sovyetler Birliği'nin kendisini de hegemonyacı bir konumdan çıkartıyor. Şöyle bir genel kanaat oluşuyor: Soğuk Savaş sona ermiştir. Bunu, Türkiye Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, TRT'de, Mehmet Ali Birand'ın "32. Gün" programında açıkça dile getirebiliyor.

Nitekim bu, dünya politikasının bütün sıcak noktalarında hissedilebilmektedir. 1960'lı ve 70'li yıllar boyunca, uluslararası politika çok büyük ölçüde kilitlenmiş durumdaydı. Sovyetler Birliği'nin ve başını çektiği blokun belli bir tavrı vardı; ABD'nin ve NATO'nun belli bir tavrı vardı. Filistin, Güney Afrika-Namibya-Angola, Körfez, Afganistan, Vietnam- Kamboçya sorunları tamamen çıkmaza girmiş bulunuyordu. Buralarda hep, karşılıklı statik konumlar vardı; ABD'nin yardım ettiği güçler ve SSCB'nin yardım ettiği güçler vardı- kendi söylemlerinde, "hür dünyanın güçleri" ve "sosyalizmin, devrimin güçleri"; birbirlerinin söyleminde, "emperyalizmin güçleri" ile "komünist yayılmacılığın, şeytanın imparatorluğunun güçleri". İki taraf da belli mevzilere girip kalmıştı; hiçbir şey yerinden kımıldamıyordu.

Bunları, şimdi durumun ne kadar değiştiğinin kanıtı olarak hatırlıyorum, uzun uzadıya. Bakınız: 20 yıldır kilitlenmiş bu durumlarda, bir dizi çözülme meydana geldi. SSCB, Afganistan'dan çekildi bile. Küba, Angola'dan çekiliyor; Güney Afrika, Namibya'dan çekiliyor. Ayrıca Sovyetler, Vietnam'a, Kamboçya'dan çekilmesini, buradaki soruna bir "politik çözüm"ü kabul etmesini hem Çin ve hem de ASEAN ülkeleri ile iyi geçinmesini salık veriyorlar. Bu yaz başında dünya Gorbaçov'un Çin'e gidip Deng ile görüşmesine, Çin-Sovyet ilişkilerinin düzelmesine tanık olacak. Ortadoğu'da, Filistin Devleti ilan edilebildi. Buna öngelen bazı gelişmeler var: Arap ve Filistin saflarındaki "Red Cephesi" ve "Ilımlılar" bölünmeleri ortadan kalktı;Sovyetler Birliği,Brejnev döneminde "Red Cephesi"nin ve Suriye'nin ardına koyduğu ağırlığı çekerek bu gelişmeyi mümkün kıldı. Sonunda, Filistin Devletini tanıyan ülke sayısı, daha önce FKÖ'yü tanıyan ülke sayısından 25-30 fazla oldu. İki süper devlet arasındaki silahlanma yarışı, keza yıllardır kilitlenmişken ve SALT, Orta Avrupa'da Karşılıklı Kuvvet İndirimi, vb. görüşmelerinde hiçbir umut yok sanılırken, şimdi o alanda da birdenbire kuvvet indirimlerine gidiliyor. Neden oluyor bütün bunlar? Kanımca, esas olarak Sosyalizm kendini bir parça düzelttiği için ve Sovyet dış politikasının değişmesi, emperyalizm açısından eski Soğuk Savaş kutuplaşmalarının sürdürülmesini, dünya kamuoyu kar-

şısında imkansız kıldığı için. Evet, günümüzde evrensel bir insanlık birikimi, demokratik bir uluslararası kamuoyu ağırlığı, gerçekten sözkonusu olduğu için.

ABD, NATO, avrupa

Bu gelişmeyi kolaylaştıran şöyle bir zincirleme etkileşim de var kanımca: Amerikan emperyalizmi, daha genç kapitalizmler karşısındaki rekabet olanaklarının zayıflamasını telafi etmek için, biraz içe dönmek ve ekonomik sorunlarına yoğunlaşmak zorunda. "Dünya Jandarması" rolünde ABD, yıllardır çok aşırı askeri harcamalar yaptı; sivil yatırımları, özellikle ileri teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımları, bundan zarar gördü. Bu yüzden, ABD'nin emek verimliliğindeki artış, Japonya, Almanya, İtalya ve Fransa'nın yanısıra, Asya'nın "yeni sanayileşen ülkeler"indeki üretici güçlerg elişmesinin ve emek verimliliği yükselişinin gerisinde kaldı. Bundan ötürü de ABD'nin uluslararası pazarlarda rekabet gücü zayıfladı. (Bu tespitler de, Sol'da yıllardır tekrarlanagelen bir başka vülgerlikler dizisi ile: Militarizasyonun hiçbir bedeli olmadığı ve dolayısıyla ABD'nin olanaklarının sonsuz, Amerikan tekelci burjuvazisinin her zaman, bütün kesimleriyle, topyekün militarizasyondan yana olduğu ve olacağı dogmalarıyla, içten içe çelişiyor.) Ancak Amerika, Sovyetler Birliği ile bir hegemonya rekabeti içinde kilitlenmiş olduğu sürece, yüzünü bu ekonomik problemlere dönemiyordu. Şimdi ise, Sovyet politika değişikliklerinin de etkisiyle, ABD eski saldırgan konumlarını olduğu gibi devam ettirmekte yarar görmüyor veya ettiremiyor; Soğuk Savaş mevzilenişinin propagandası, ikna kabiliyetini yitiriyor; bunun yerine ABD, daha fazla kendi için dönüyor ve kanımca bu, halklar için yararlıdır.

Burada özel bir olay da, Avrupa'nın dünyadaki etkisinin demokratik bir yönde artması oluyor. NATO içinde, ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki çelişmeler gelişiyor. Ben, NATO'nun henüz dağılma noktasında olduğunu düşünmüyorum tabii; ancak -kolay olsun diye en günlük malzemeye atıfta bulunuyorum- son iki üç günkü *Cumhuriyet* gazetelerini açıp bakıp: "NATO dağılıyor mu?" "ABD, Sovyetler Birliği'nin barış taarruzlarının Avrupa ülkelerini nötralize edeceğinden endişe duyuyor" türü, yabancı dergilerden yapılmış çeviri ve yorumlarla dolup taşıyor. (Bir öngörüde bulunayım; işler hakikaten, NATO'nun fonksiyonunu yitirmesine doğru gidilebilir. Belki bir yanda, ABD, Kanada, belki Meksika'yı kucaklayan bir Kuzey Amerika Savunma Paktı; diğer yanda, Amerika'nın dışında kaldığı bir Batı Avrupa Birliği şekillenebilir, on yıl içinde. Dünyadaki gelişmeler, kapitalist ülkelerin eskiden Amerikan hegemonyası altındaki bir Kuzey Atlantik Asamblesi şeklinde oluşan esas örgütlenmesinin bağrında bir ayrışmanın gerçekleşmesini muhtemel kılıyor.

Esasen bunun çok çeşitli belirtileri, şimdiden başgöstermiştir: NATO' da konuşulan ve halledilmeye çalışılan konular gitgide azalırken, savunma alanında olsun, diğer alanlarda olsun, Batı Avrupa Birliği'nin ve diğer Avrupa organlarının önemi sürekli yükseliyor. Ve bildiğiniz gibi, dünya politikasının pek çok meselesinde, Avrupa ülkeleri veya Avrupa'nın organları, hep Amerika'ya kıyasla daha demokratik tavır alıyorlar. Örneğin ABD, Filistin Devleti'ne karşı sert, İsrail'i körükörüne destekleyen çizgisinde yalnızlığa gitmektedir; Avrupa ülkelerinin yarısı Filistin'i tanıyor, yarısı "tanıyabiliriz" diyor. Güney Afrika ırkçı rejimine örtük ABD desteği de, aynı şekilde, Avrupa kamuoyundan kopma tehlikesiyle yüzyüze bulunuyor. Afganistan'da, Amerika'dan farklı olarak Avrupa, Sovyetler çekildikten sonra bu sefer ters yönde fazla müdahale istemiyor. ABD, Üçüncü Dünya borçlarının aynen tahsil edilmesi gerektiği havasında: Avrupa ise, bu borçların hiç olmazsa kısmen silinmesine razı. 1970'lerde, ABD'nin son büyük yayılmacı askeri macerası olan Hindiçini Savaşı konusunda, Avrupa giderek Waşington'a ters düşmüştü; öyle kapsamlı dolaysız müdahale ve işgallerin pek görülmediği bugün, Türkiye gibi ülkelerde askeri diktatörlükler, demokrasinin ve insan haklarının ihlali konularında Amerika nisbeten vurdumduymaz ya da askerlere göz kırpan bir tavır alırken, Avrupa, doğrudan doğruya devletler, ülkeler düzeyinde kıyameti koparıyor.[4]

4 Burada, üzerinde ciddiyetle düşünülmesi gereken bir tablo var. Türkiye'de Sol'un, anti-kapitalist talepleri değil ama, hemen hiçbir anti-militarist, anti-faşist, demokratik talebi yok ki, Avrupa tarafından devletlerin ve AT'nin resmi politikaları düzeyinde, şu veya bu ölçüde des-

istikrar ve istikrarsızlık

Özetle, dünyada demokratik bir insanlık kamuoyunun gelişmesi, Sovyetler Birliği'nin değişen dış politakasının zorlaması, Avrupa'nın ağırlığının artması ve Amerika'ya karşı kapitalist sistem içinde bir denge oluşturması, ABD ekonomisinin ikinci derecedeki genç kapitalizmlerin rekabeti karşısında gitgide üstünlüğünü yitirmesi gibi bir dizi etken, önümüzdeki dönemde Amerika'nın dünyanın geniş alanlarına ve özellikle azgelişmiş ülkelere karşı eskisi kadar saldırgan bir politika izlemesini hayli zorlaştırmaktadır. Bence Amerikan politikası köşesizleşecek, renksizleşecek, pasifleşecektir; ABD seçmeni, Bush'un şahsında, böyle bir döneme çok uygun bir başkan seçmiş bulunuyor.

Ben bundan ötürü geçtiğimiz derslerde, "Amerika artık askeri darbeleri biraz zor destekler, hiç desteklemez demiyorum ama, eskisinden zor destekler" ifadesini kullanmıştım. Bence bu güçlük, halklara karşı başka saldırı yolları bulmak açısından da, üç aşağı beş yukarı geçerlidir. Uluslararası politika sahnesi, bir bozyap tahtası değildir; kolay kumar oynanan bir yer değildir; her taşı yerinden oynatmanın muazzam bedelleri vardır. Matematiksel olarak, her olasılık mevcuttur elbet, yüzde 1 de olsa, binde 1, milyonda 1 de olsa. Ama satranç oynarken her hamlede bütün ihtimalleri tek tek deneyen, olsa olsa ilkel bir bilgisayar programıdır; insan kafası başka türlü çalışır, pozisyon sezgisiyle bir dizi ihtimali derhal bertaraf eder ve olsa olsa iki üç varyant üzerinde yoğunlaşır. Bugün, ABD'nin ana varyantlar manzumesi içinde(a)Türkiye'de askeri darbe hazırlıyor olabileceği, (b) tekrar sokak terörü yoluyla Solu/işçi hareketini sindirmek isteyebileceği, (c) bunun için dinci-ırkçı partileri büyük çapta destekleyebileceği fikirleri, uzak bir geleceğin tümüyle silinmemesi gereken teorik olasılıkları olarak değil de güncel siyaset bağlamında söylendikleri takdirde, gerçekle bağlarını tümüyle koparmış fantazilerdir. ABD'nin Ortadoğu ve Türkiye politikası,durup dururken destabilizasyon değil, mevcut göreli istikrarın olabildiğince korunmasıdır. Bunun içine,halk muhalefetinin gelişmesi kategorisindeki "istikrarsızlık" faktörlerinin yumuşatılması dahildir; demokratik mücadelenin üzerine karşı-devrimci "istikrarsızlık" faktör ve araçlarıyla gidilmesi, şu anda dahil değildir. 12 Eylül rejiminin bir yandan seçim sonuçlarıyla, diğer yandan işçi hareketiyle zorlanmasına karşı, ABD, sağın iki parti arasında bölünmüşlüğüne bir çare bulmayı, ANAP ile DYP'yi birleştirmeyi veya ikisinin unsurlarından yeni bir sağ parti yaratmayı düşünebilir; sosyal demokrasi ile bir karşılıklı anlayışa varmayı düşünebilir; bunun önünü açmak veya SHP'yi zayıflatarak bunu gereksiz kılmak için, sol kanadın SHP'den ayrılmasını kolaylaştırmayı düşünebilir; ama sonuç olarak ABD de kadir-i mutlak değildir, olabilirlikler ile sınırlıdır, bugün Türkiye ile ilgili tasavvurlarında Türk kamuoyunun güçlü eğilimini, neyi meşru görüp neyi görmediğini veri almak zorundadır, dolayısıyla parlamenter sistemi veri almak zorundadır-- "olabilirlikler sanatı" olarak ABD politikasına, yeni askeri darbeleri ve/veya dinci-ırkçı partileri daha fazla güçlendirmeyi düşünmek, girmemektedir. ABD'nin Türkiye politikasının nasıl şekillenebileceğini görmek için, Filipinler'de elini Marcos'tan çekişi ve bayan Aquino'ya uzatışına bakmak gerekir; Pakistan'da Benazir Butto ile ulaştığı anlayışa bakmak gerekir; Güney Kore'de, bir önceki aşamada Roh Tae Woo'ya telkin ettiği "uzlaşma"ya bakmak gerekir.

islamcılık genel olarak inişte

Nitekim bakınız, ABD'nin İslam dünyasındaki dinci akımlara karşı tavrı, genel olarak değişmiştir. Reagan döneminde, özellikle Reagan'ın ilk dört yıllık görev süresinde, Sovyetler Birliği Afganistan'a girdikten ve bu ülkede Sovyet işgaline karşı karmaşık nedenlerle esas olarak Müslüman eksenli bir direniş oluştuktan sonra, ABD, Sovyetler Birliği'nin güneyi ve güneybatısına bir "Yeşil Kuşak" yerleştirme projesini ortaya atmıştı. Bu, Pakistan, Bangladeş, Türkiye gibi ülkelerde dinci akım-

teklenmesin! Askeri darbelerin tekrarlanmaması, 1982 Anayasasının demokratikleştirilmesi, Cumhurbaşkanlarının asker kökenli olmaması, laikliğin korunması, Şeriatçı akımların güçlenmemesi, işçi haklarının genişletilmesi, idam cezasının kaldırılması ve/veya idamların uygulanmaması, işkencenin kesinlikle önlenmesi, 141.-142. maddelerin kalkması, hep, Avrupa'nın derece derece olumlu taraf olduğu konulardır. Keza "Kürt sorunu", kuvvetle Avrupa'nın gündeminde yer alıyor. Öyleyse, Avrupa, Türkiye'de Demokrasi aşamasının müttefiki mi, değil mi? Buna, gerçek hayattan hareketle, teorik düzeyde net bir cevap vermek gerekiyor. Ancak bu, bir sorun; temel güç olarak Türkiye halkına dayanmak, başka bir sorundur.

ların gelişmesini desteklemek, mümkünse İran'ı da kazanmaya çalışmak ve buralardan, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya cumhuriyetlerinin Müslüman halklarına hitap edebilmek anlamına geliyordu. İşte bu, Afganistan işgali sonrasında ve Sovyetler'de Gorbaçov iktidara gelmeden önce iyiden iyiye gerilen ilişkilerin beraberinde getirdiği, Üçüncü Dünya içindeki en geri/gerici güçleri öne çıkarmayı amaçlayan bir politikaydı. Gelgelelim bu politika da, Reagan'ın ikinci döneminin son yıllarında ve Bush'un seçilmesiyle birlikte, arka plana düşmüş bulunuyor. Nedenleri açık: En önemlisi, Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekildi ve Körfezi zorlamaktan vazgeçti. Öte yandan militan İslam, kimin elinde patlayacağı belli olmayan bir silah; dolayısıyla, şeriatçılığın getirdiği bütün diğer problemler gözönünde tutulduğunda, Amerika açısından, Körfez etrafında İslamcılığa dayanan bir savunma çemberi/Sovyetler'e karşı sıçrama tahtası kurmak, eskisi kadar önem taşımıyor ve parlak bir proje olarak gözükmüyor.

Bu politika değişikliğinden tamamen bağımsız olmayan bir biçimde, İslam ülkelerinde militan şeriatçılığın tedricen de olsa inişe geçmesi şeklinde genel bir durum gözlüyoruz. Şimdiye kadar, birinci olarak Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde durdum. Ve dedim ki, çok çeşitli açılardan, ırkçı-dinci partilere emanet edilemeyecek kadar karmaşık bir kapitalizm sözkonusudur artık. İkinci olarak dedim ki, dünya politika sahnesinde başgösteren ve sonuç olarak ABD'nin yönelimlerine yansıyan bazı gelişmeler, eskiden olduğu kadar dinci-ırkçı partilere yaslanma olanağını zayıflatmaktadır. Üçüncü olarak, diyorum ki: Biliyorsunuz bu tür cereyanlar, biraz uluslararası dalgalar halinde gelir. Ama işte uluslararası konjonktürde de, İslamcılık doruk noktasını aşmış bulunuyor.

Bence İslamcı yükselişin doruk noktası, İran İslam Devrimi ve hemen sonrasıydı. Orada, 1970'lerin sonları ile 1980'lerin başlarında, Müslüman ülkelerde bir dinci dalga yükseliş halindeydi. O günden bu yana ise, bir kere, İran İslam Devrimi'nin kendisi çok yıprandı ve yoruldu. İran, Irak ile 8-9 yıllık tüketici bir savaşa girdi ve sonuç alamadı bu inatlaşmadan. Kendisi açısından da maddi-manevi büyük aşınmalarla bitti ve Müslüman ülkelerin geri halk kitleleri nezdinde, İslam Devrimi'nin prestijini, yenilmezliği fikrini büyük ölçüde zayıflattı. Ayrıca İran İslam Devrimi, sekter dış politikasıyla da, kendini Üçüncü Dünyanın ilerici kesimlerinden büyük ölçüde tecrit etti. Örneğin bir ara Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkileri çok iyiydi; sonra bozuldu, hele İran'ın İsrail ile silah ticareti ilişkileri açığa çıktıktan sonra, mesafeler daha da açıldı. Daha önce anlattığımız, dünyadaki genel uzlaşmalar eğilimi, peşpeşe gelen kısmi bölgesel çözümler furyası içinde, İslam devrimi, fazla sivri bir konumda kaldı.

Burada, politika sahnesindeki taktik ve "tesadüfi" oluşumların da belli bir payı var. İslamcı canlanışın önemli bir dayanağı, Pakistan'daki Ziya ül-Hak rejimiydi. Geçen derslerde anlattığım gibi, tipik bir yarı-feodal toprakağalığına dayanan, bu yüzden kendisi resmen şeriatçı olan bir askeri diktatörlüktü, Ziya ül-Hak rejimi. Fakat bu da, Pakistan halk kitlelerinin demokratik mücadelesiyle yıprandı; ABD'nin de, Benazir Butto muhalefetine yanaşmaya çalıştığı bir sırada, sahneden çekilmemekte direnen Ziya ül-Hak, artık kimin yarattığı pek belli olmayan bir "tesadüf" ile tam zamanında havaya uçtu ve yerini, laik olmasa bile militan İslamcı olmayan bir yönetim aldı. Şeriatçılığın yerine bir kadın başbakanın geçmesinde, özellikle ilginç bir sembolizm var. Bu tür olaylarla örülen uluslararası konjonktür de, Türkiye'de dinci-ırkçı partilerin yeniden yükselişe geçmesi için pek elverişli bir manzara arzetmiyor.

Şimdi, ülkemizin sosyo-ekonomik yapısına ve uluslararası politikaya ilişkin çerçeve analizlerini bir yana bırakıp, biraz da olayların somut seyrine bakalım.

12 eylül öncesi: mhp ve msp

1980 öncesinde, bildiğiniz gibi Türkiye'de MHP ve MSP'nin ikisi de oldukça güçlüydüler. Ancak bunun yanısıra, bir dönem olayların seyri, MSP'nin gücünü kaybetmesi ve MHP'nin güçlenmesi yönünde oldu. 1973 seçimlerinden, MSP üçüncü parti olarak çıktı. Adalet partisi'nin oylarının önemli bir bölümü, o zaman Ferruh Bozbeyli'nin başını çektiği Demokratik Parti kopuşu ile Erbakan'ın MSP'sine kaydedildi; bu iki parti, 50'şer do-

layında milletvekili aldılar. MHP ise 1973'te topu topu 3 milletvekilinde kaldı. Ancak o andan itibaren 1980'e kadar, aşırı sağda esas olarak MHP tırmandı, MSP ise belli bir gerileme gösterdi. 1979-80'e gelindiğinde, MSP'nin milletvekili sayısı 26'ya inmiş, MHP'ninki 16'ya çıkmıştı. Milletvekili sayıları tek gösterge değil, kuşkusuz; ama önemli bir gösterge. 1975-80 döneminde MHP, özellikle Milliyetçi Cephe koalisyonlarına ortak olup bu sayede kendisine devlet içinden himaye sağlayarak, sokak terörüyle önemli ölçüde güç kazandı.

Burada bir şeye dikkat etmek gerekir: Türkiye'de 1980 öncesinde yaygın bir yanılgı, MHP'nin o dönemde dinci değil de ırkçı bir parti olduğuydu. Oysa bence, MHP, saf Türk ırkçılığını 1960'larda bırakmıştı. İdeoloji olarak "Türk-İslam Sentezi"ni benimsemiş ve burada da giderek İslamcılar ağırlık kazanmıştı. Bır milletler mozayiği olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerinde Kemalist Devrimin 1920'lerin başlarında "dış Türkler" ile ilişkisini resmen kesmesinden sonra, Türkiye'de saf Türk ırkçılığı ideolojisi, Avrupa'da Nazizmin çok güçlü ve ülkemizde Alman işbirlikçiliği eğilimlerinin en yoğun olduğu 1930'lar sonları ile 1940'lar başlarında bile, doğru dürüst tutmamıştır. O dönemin tecrübelerini de bilen Türkeş'in elinde MHP, 1960'larda saf ırkçılığı değil, dincilik-ırkçılık karışımı bir gericiliği benimsedi ve bunun da dincilik yanı ağır bastı. 1980 sonrasında solcular, hapishanelerde MHP'lilerle kısmen birlikte yattılar; bir süre MHP'yi gözlemek imkânını buldular. Sanıyorum pek çoğunun gözlemi, MHP saflarını bir ırkçılık ideolojisi ve eğitiminin değil, esas olarak dinin bir arada tuttuğudur. Mamak'ta, diğer cezaevlerinde MHP'lilerin yaygın pratikleri, hep toplu namaz, Müslümanlık eğitimi, dinci fanatizmin körüklenmesi, vb. yönünde olmuştur. Dolayısıyla, 1980 öncesinde MHP ile MSP'nin ilişkisini şöyle tanımlamak, belki daha doğru olur: Bunların ikisi de esas olarak dinci-gerici partilerdi; MHP, tâli bir ırkçılık damarı taşımakla birlikte, aralarındaki esas farkı, birinin teröre başvurması diğerinin başvurmaması meydana getiriyordu. 1973-80 yıllarının farklı Soğuk Savaş koşullarında, bir dizi nedenle iç siyaset sahnesinde de genel olarak parçalanma ve kutuplaşma, uçlara gitme eğilimi hâkim olurken, aşırı sağ içinde özellikle terörcü sağ kuvvet toplayabiliyordu.

dinciliğe esas yatırım, 1980-83'te yapıldı

Sonra 12 Eylül darbesi geldi ve partilerüstü bir "kanun ve nizam koyuculuk" rolünü benimsedi; halka, işçi sınıfına, sosyalistlere çok ağır darbeler vurduğu gibi, tecrit olmuş, çok deşifre edilmiş MHP'yi de kovuşturmak zorunda kaldı. Yıllar yılı Solu, özellikle gençlik kökenli akımları provoke etmede kullanılmış özerk bir dinci-ırkçı, faşist hareket, yeri gelince, burjuvazinin genel çıkarlarına feda edildi. Bu, başlıbaşına ilginçtir; bence, dinci-ırkçı partilerin geleceği sorusunu tartışırken, sonuç olarak nerdeyse 15 yıl halkın üzerine saldırtılmış bir kuvveti Türkiye'deki askeri rejimin ezmek zorunda kalmış olması üzerinde de düşünmek gerekir. Bu eylemin, ABD'nin tavsiyelerinden, Türk büyük burjuvazisinin iradesinden ve bunların da yansıdığı, ordu içindeki çelişmelerden bağımsız meydana geldiğini düşünemeyiz.

Ancak bu, madalyonun sadece bir yüzüdür. Diğer yüzü ise şudur: Türkiye'de hiçbir dönemde ordunun, yönetimde olsunlar-olmasınlar askerlerin yapmadıkları kadar, 1980-83 dolaysız askeri yönetimi altında, dine ve dinciliğe prim verilmiştir. Genel olarak Türk ordusu, bir, burjuvaziden özerk bir görünümdedir; yani burjuvazinin dolaysız sınıf talepleriyle çok fazla ve çok yakından özdeşleşemez. İki, laik-devletçi bir konumdadır. 12 Eylül'ün 1980-83 arası uygulamalarında ise, bu iki özellik de çok gerilere itilmiştir. Birincisi, burjuvazinin ekonomik programıyla araya hemen hiç mesafe konmamış; özellikle Özal'ın Başbakan Yardımcılığı altında ve Kafaoğlu operasyonuna kadar, burjuvazinin saf ekonomik talep ve çıkarları, hükümet programına son derece dolaysız tarzda yansımıştır. Bu, askerlerin devletçi-bürokrat gelenekten uzaklaşmalarının ilk önemli boyutudur. İkincisi, askerler laik-devletçi konumlarından da hiçbir dönemde bu kadar ayrılmamışlardır.

Nelerdir, bunun olguları? Hatırlarsınız; iki yıl boyunca Türkiye, hem de asker kökenli bir devlet başkanının, "İslamiyetin doğrusunu anlatmak" gerekçesiyle de olsa, çeşitli konuşmalarında Kuran'dan bol bol ayetler okumasına tanık olmuştur. Anayasaya zorunlu din dersleri, bu dönemde kondu. 1985 sonrasın-

da açığa çıkan Rabıta olayı da, bu dönemde devletin en üst kademelerinin, Suudi Arabistan'la bu doğrultuda işbirliğine girmeye varıncaya kadar, dinciliğe nasıl prim verdiğinin bir diğer göstergesidir. Dahası, 12 Eylül tarafından yaratılan Atatürk Yüksek Kurumu bünyesinde, "Türk-İslam Sentezi", yeni resmi kültür politikası olarak benimsenmek istendi; bu Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin, Devlet Başkanının, Başbakanın hazır bulunduğu toplantılarda konuşuldu ve kararlaştırıldı. Hatta bu kurumların dergilerinde, emekli generaller ile, yine 12 Eylül'ün çeşitli üniversitelerde "Devrim Tarihi Enstitüleri"nin (!) başına atadığı genç sağcı arrivistler, tırmanıcılar, 1980-82 yıllarında, "Osmanlı İmparatorluğu *eski* Türk-İslam Sentezi idi; Atatürk ise *yeni* Türk-İslam Sentezinin kurucusu olmuştur" kabilinden, Cumhuriyet Devriminin içini boşaltan, nerdeyse Mustafa Kemal'i son padişah ve halife gibi göstermeye varacak yazılar yazdılar. Açıkçası, bu dönemde 12 Eylül, acaba Atatürkçülük ile Türk-İslam Sentezi fikrini bir şekilde bağdaştırabilir miyiz diye bir deneme yaptı.

sağın stratejisi, solun uyanıksızlığı

1980-82 dönemine baktığımda, şöyle bir şey düşünüyorum: Adeta, devletin bir sinir merkezinde, bir karar verilmiştir "Gelecekte meydana gelebilecek yeni yeni radikalleşmelere karşı, biz bu milleti sırf resmi Atatürkçülükle birarada tutamayız. Sola karşı başka birşey lazım bu da din olabilir. Onun için, geleneksel tutumumuzu gevşetmeliyiz. Dinci veya dinci-ırkçı akımlara siyasal-örgütsel özerklik vermek, yanlıştır; sonra çizgiden çıkıyor, başımıza bela oluyorlar. Ama siyasal-örgütsel özerklik vermesek bile önemli ölçüde ideolojik özerklik verip, resmi devlet politikasının bir parçası olarak dini, gelecekteki muhtemel radikalleşmelere karşı bir barikat haline getirmek zorundayız." Böyle bir hipotetik "karar". dünya olaylarına da denk düşüyor. Daha önce anlattığım gibi, Sovyetler Birliği Afganistan'a girmiş. ABD "Yeşil Kuşak" oluşturmak peşinde. Türkiye'de askeri yönetim var. Pakistan'da, Bangladeş'te askeri yönetimler var. Sayın Evren ile Sayın Ziya ül-Hak, birbirlerine "biraderim" diye hitap ediyorlar. Ve burada, Türkiye'de askeri yönetim, dinci akımlara devlet aracılığıyla yeşil ışık yakmaktadır.

Bu dönem, dünya çapında da, Türkiye'de de, dinciliğin esas canlanışı dönemidir. Dinciliğe esas yatırımın yapıldığı dönemdir. Üstelik, şu ek faktörler de sözkonusu olmuştur: 12 Eylül'ün dine "haydi..." demesi, genel olarak Solun ezildiği, Türkiye'nin kültürel hayatında bir çoraklaşmanın meydana geldiği, ekonomik krizin ise özellikle küçük üreticilerin çok kalabalık kesimlerini felaketle tehdit ettiği ve güvensizlik içine soktuğu koşullara denk düşmüş; yoksullaşan kitlelerin kültürel ve manevi açlığına, ruhi stabilite arayışına cevap verecek, adeta İslamiyetten başka güç ortada kalmamıştır.

Bütün bunların ötesinde, en tehlikeli faktör de, normal olarak uyanıklık göstermesi gereken ileri, sol kamuoyunun pasifliği olmuştur. Adeta, ülkenin kaderine müdahale etme iradesini terketmiş, havlu atmış bir aydın kamuoyu vardır, 1980-83 döneminde. Bu haleti ruhiyenin, ileri sürülen teorilere de yansıdığını görüyoruz. Bu dönemde sol aydınlar içinde yaygın düşünce, bir laiklik savunusu yapmak, dinciliğin yükselişine karşı bir ideolojik mücadele vermek değil, tam tersine, biraz İdris Küçükömer fikirlerine, "Doğucu-İslamcı Halk Cephesi" tezinin ya da İtalyan Komünist Partisi'nin "Hıristiyan Demokrasi ile Komünistler arasında Tarihsel Uzlaşma" tezinin yeni bir varyantı olarak "militarizme karşı Sosyalizm-İslamcılık İttifakı" diye özetlenebilecek bir mantığa dönmek, olmuştur. O dönemdeki "sivil toplumculuk" tartışmalarının bazı değerli şeyler de getirdiğini görüyorum. Ama özellikle gelişen dinci dalga karşısında, (a) laikliğin siyasi savunusu, (b) materyalizmin ideolojik savunusu açılarından pasif davranmak, hatta laikliği "Kemalizmin tepeden inmeciliğinin anti-demokratik bir uygulaması" gibi görmek, ciddi hataydı. Bu tavır, genellikle Solun yenikliği ve ezikliğini aydınlar düzeyinde yansıtıyordu.

anap'ın ilk yılları: dinciliğin en fütursuz aşaması

Bu koşullarda, ilk hızı askeri yönetimce verilen dinci dalgayı, ANAP aldı ve koopte etti. 12 Eylül rejiminin dolaysız askeri yönetim aşaması ile ANAP aşaması arasındaki bitişiklik

noktasında, 1983 yılında, ANAP içinde dincilerin, İslamcıların, bugüne kıyasla çok daha ağır bastıklarını ve kamuoyuna karşı çok daha fütursuz davrandıklarını görüyoruz. Enterasandır: Askeri yönetimden yeni çıkılırken, demokratikleşmenin bu en geri aşamasında, kendi içinde dinci öğelerin en güçlü olduğu noktadan başlamıştır ANAP. Ve bu andan itibaren, dolaysız askeri yönetim dönemini geride bırakış, parlamenter düzeyde çoğullaşma, basın üzerinde baskı ve sansürün hafiflemesi, kamuoyu tartışmalarının canlanması, sol aydınların uyanması, sosyal demokrasinini güçlenmesi, 12 Eylül partilerinin birer birer sahneden çekilmesi ve bunların yerini icazetli olmayan, kökleri sivil toplumda yatan partilerin alması gibi *demokratikleşme alt-süreçleri, dinciliğin 1983'teki meydanı boş bulmuş fütursuzluğundan inişe geçmesi alt-süreci ile elele yürümüştür.* Önemli bir şey söylüyorum; diyorum ki son türban, vb. gösterileriyle, Türkiye'de dincilik şimdi canlanıyor değildir aslında. 1980-83'te çok daha fazlası yapılıyordu ama tepki azdı. Bugün ise kıyamet kopuyor; bugün, dinciliğin gösterileri değil, dinciliğe karşı reaksiyon yükselmektedir. Bunu örneklemeye çalışacağım.

Nasıl bir dönemdi, 1983-84 yılları? ANAP'ın ilk Milli Eğitim Bakanı, Vehbi Dinçerler'di, örneğin. "Darwin'in Evrim Teorisi, dinsizlerin teorisidir. Ders kitapları yeniden yazılacaktır; biyoloji kitaplarında, en azından bunun yanında Yaratılış Teorisi de okutulacaktır" gibi şeyler söylüyordu Dinçerler, uluorta. Buna destek olarak, ABD'deki küçük Hıristiyan fanatik sektlerinden çeviriler yaptırılıp, alalacele dağıtılmaktaydı. Yine bu dönem, İstanbul'da toplanan bir İslami Tıp Konferansı'nda, devletin resmi davetlisi bir Körfez Emirlikleri mensubu, "Hazreti Muhammed'e hakaret ediyor" diyor diye *Encyclopaedia Of Islam'ın* Leiden baskısını kürsüde yakmaya girişebiliyor; buna da ilk başta hayli sınırlı bir tepki geliyordu. Hükümetin politikası, Arap alemine yakınlaşma ile AT üyeliği arasında net bir tercih yapmış değildi; İslam Konferansı içinde Türkiye'nin "lider ülke" olması ihtimaline, şeriat ülkelerinden bu yolda gelen imalara büyük önem veriliyor, bunlar "fırsata bak" havasıyla gazete manşetlerine çıkıyordu. Yine bu bağlamda, her türlü İslam Konferansı toplantısı, Kuran okuma, namaz, dua, vb. gösterileriyle açılmaktaydı. ODTÜ gibi bir üniversitede törensel toplu Cuma namazları, Ramazan aylarında pek çok yerde oruç tutmayanlara saldırılar, hatta ANAP belediyelerince uygulanan resmi yasaklar, hep bu dönemde ortaya çıktı, uygulama alanı buldu. Bütün bunlar karşısında, o dönemde laikliğe, SODEP / SHP liderleri bile doğru dürüst sahip çıkmıyorlardı.

zikzaglı bir süreç ve 1988'deki politik dönüm noktası

Ancak her aşırılık, ergeç kendi reaksiyonunu da beraberinde getirir ve nitekim, yine o yıllardan itibaren önce demokratik basında ve aydınlar arasında, dincilik ciddi bir mesele olarak algılanmaya başlandı. "Sivil toplumculuk" bağlamında sol teorik dergilerde yapılan "öncü" tartışmalar, ergeç etkisini gösterdi; ilerici günlük ve haftalık basına sıçradı. Sol kamuoyu açısından kritik etkisi olan *Cumhuriyet* gazetesi, Rabıta teşhirleriyle, İslamcılık ve tarikatler üzerine incelemeleriyle, editoryal tutumuyla bir mücadeleye girdi. Alttan alta, İstanbul büyük burjuvazisi nezdinde, "Türk-İslam Sentezi"ne karşı bir muhalefet oluştu (bunu, 1987'den sonra *2000'e Doğru* dergisinin iyi belgelediğini sanıyorum). ABD açısından, "Yeşil Kuşak" planı önemini kaybetmeye başladı, özellikle Avrupa kamuoyunda, İslamcılığa tepki iyice öne çıktı; bu arada ANAP Hükümeti de dış politikasını iyice AT'ye doğru kırdı ve anti-fondamentalist telkinlere daha açık hale geldi. Bu arada kanımca, 12 Eylül'ün merkezi güçleri, "Devlet Partisi" de, Hıristiyanlığın aksine devlet/kilise ayırımına yer vermeyen, hem bir devlet dini ve hem de bir din devleti olarak insan ilişkilerinin her alanına müdahale iddiasında bulunan İslamiyet gibi bir dini salt ideolojik alanda kullanmaya kalkışmakla ateşle oynadığını, bu cereyan fazla ileri giderse tekrar önemli siyasal-örgütsel özerklikler doğacağını görmeye başladı. ANAP'a karşı kendi mevzilerini koruma kaygısına düşen "Devlet Partisi", bu taktik hesabın da etkisiyle tutum değiştirdi; Laik-bürokrat tavrını yeniden hatırladı; henüz esas olarak ANAP içinde barınan dinciliğin "gaf"larını ANAP'a karşı bir koz olarak kullanma-

ya, hatta bu açıdan laik kamuoyunu kendi yanına çekmeyi denemeye koyuldu. Nitekim, böyle bir mekanizmanın işlemesiyle, Özal'ın ilk önemli kabine değişikliğinde Vehbi Dinçerler önce bir devlet bakanlığında kızağa alındı, sonra tümüyle hükümet dışı bırakıldı. Özellikle ANAP'ın parlamento vitrinine, gitgide daha fazla, liberaller doluştu.

Özel olarak laiklik sorunu etrafında, Marksist Solu, sosyal demokratları, İstanbul büyük burjuvazisini, Batı'yı, ANAP liberallerini ve kısmen de "Devlet Partisi"ni derece derece kucaklamaya başlayan böyle bir dincilik aleyhtarı reaksiyonun oluşmasıyla geçen 1984-87 yıllarından sonra, Özal'a suikast teşebbüsünün meydana geldiği ANAP Kongresi'nin, önemli bir dönüm noktasını ifade ettiğini görüyoruz. Hatırlayacaksınız: O kongreye "Kutsal İttifak"çılar, Taşar-Keçeciler ekibi, hayli organize bir şekilde, taşra kongrelerinde delegelerin büyük çoğunluğunu elde ederek ve ANAP'ı tek başlarına ele geçirmeye niyetlenerek gelmişlerdi. Ancak, Özal, suikast şokunu atlattıktan sonra, "Kutsal İttifak"ın kongredeki gücünün icabını yapmayı reddetti; tersine "parti ve hükümet içinde fazla güçlendiniz" diye, onları kilit mevkilerden uzaklaştırmaya koyuldu. Burada, Batı'dan ve büyük burjuvaziden gelen sinyallerin tayin edici olduğu kanısındayım. Batı'dan açıkça şu mesaj geldi Özal'a: "Avrupa Topluluğu, borçlar, dış politika, milli savunma gibi 'modernlik' gerektiren hassas konulara bu adamları sokmamalısınız." Batı, Özal açısından, genellikle bilindiğinden, farzedildiğinden çok daha önemli bir faktördür, kanımca. Ve unutmayalımki Hareketçi-Muhafazakâr ittifakı da, özellikle Keçeciler'in temsil ettiği Muhafazakâr kanadıyla, gerçekten çok belirgin bir Avrupa aleyhtarlığı, AT aleyhtarlığı ideolojisi taşıyordu ve taşımaktadır. Burada, kendi gözlerimle defalarca tanık olduğum bir hususa parmak basmak istiyorum: Belli ilkeler, program ögeleri vardır ki, her siyasi güç açısından, vazgeçilmez birer "çizgi" meselesidirler. Öyle ki, o konuda, o siyasi gücün saflarında buna uygun davranış göstermeyen, elenir. Bugün Türkiye büyük burjuvazisi açısından ve ANAP iktidarı açısından Avrupa meselesi, AT Perspektifi, işte böyle bir meseledir. İlkeseldir; "2000 yıllarına doğru Avrupa'nın bir parçası olacak olan toplumumuz..." ibaresi, her türlü konferansın, şüranın, politika oluşturma toplantısının bütün programatik belgelerinde yer almakta ve hükümet görevlilerinden, ne gibi itirazlarla karşılaşırlarsa karşılaşsınlar bu formüllerin milimine dokundurtmamaları istenmektedir. Söz konusu görevlilerin kendileri AT üyeliğine karşı çıkan Muhafazakârlar olsalar bile, hükümet dışından, örneğin ANAP içinden gelen Muhafazakâr itirazlara karşı, bu konudaki disipline harfiyyen uydukları gözlenebilir. Demek ki bu, kesin bir eliminasyon hattını, devlet ve hükümet personeli açısından bir "doğal seçim/eleme" hattını meydana getirmektedir.

türban protestoları, salman rushdie, refah partisi

Nitekim bakınız, ilginçtir,"Kutsal İttifak"-ın gücünün doruğunda olduğu son ANAP Kongresinden topu topu bir yıl sonra, gazetelerde "Kutsal İtitfakın sonu geldi mi?" diye yazılır olmuştur. Burada aşağı itilen, ANAP dışına zorlanan da, özellikle Muhafazakâr kesimdir; Hareketçi kökenli Mustafa Taşar dahi, "Bu adam padişahlık düzeni istiyor" diye Keçeciler'i kamuoyuna "ihbar" etmeye, böylece "Atatürkçü-laik" bir hizaya girmeye sevkedilmiştir. Hangi mekanizmalarla? Artık orasını biz bilemeyiz, sadece tahmin edebiliriz; ancak bundan birkaç ay önce basına yansıyan bu demeç, galiba 26 Mart seçim yenilgisini izleyen hükümet değişiklikleriyle birlikte anlam kazanıyor: Daha önce de işaret ettiğim gibi Özal, --Batı'dan, büyük burjuvaziden, Çankaya'dan gelen işaretler uyarınca-- esas olarak bugünün dincilerini kabine dışı bırakmış; Taşar kanadından eski Hareketçileri ise, laikleştirilmiş, ılımlılaştırılmış olarak, partinin DYP yönünde daha fazla aşınmasına set çekmek üzere birçok önemli bakanlığa getirmiştir. Öyle görünüyor ki, bu, biraz ıslah edilmiş Hareketçi kökenlilik, terörün bir anlam ifade etmediği, teröre dayanarak yükselmenin pek mümkün olmadığı bugünkü ortamda, Türkeş'in küçük ve prestijsiz MÇP'sine gitmek yerine daha çok ANAP saflarında barınacaktır. Buna karşılık, ANAP ve hükümet içinde MSP kökenli Muhazafakârlara artık fazla yer verilmezken, MSP oylarının da Refah Partisi tarafından (MÇP'den çok daha büyük ölçüde) geri alındığı görülüyor. RP'nin özerk büyüme-

sinin MÇP'nin özerk büyümesini bu şekilde geçmesi, 12 Eylül öncesindeki sürecin tersyüz olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, seçimler öncesi ve sonrasının (a) Salman Rushdie olayı, (b) türban protestoları, (c) Refah Partisi'ne uygulanan kovuşturmalar... gibi önemli gelişmelerini de hızla gözden geçirmeliyiz. *Şeytan Ayetleri* konusunda, İslamcılığın yaşayan bütün toplumu kapmayan bir kuvvet olduğu İran, Pakistan ve Bangladeş gibi ülkelerde gösterilen tepkinin boyutlarını, hepimiz televizyondan izledik. Türkiye'de ise, hemen hiçbir şey olmadı, bu açıdan. Siyasi liderler, başta Özal olmak üzere, esas olarak Avrupa'nın tavrına göre hizaya girdiler. Uzun süre sessiz kaldılar; sonra Özal'ın "Biz bu kitabın muhtevasına karşıyız; ama düşünce özgürlüğünden de yanayız; öyle kimse hakkında ölüm fetvaları veremez, Türkiye'ye böyle şeyler giremez" yollu demeçleri geldi. Diyanet İşleri Başkanlığı da sonunda, "Humeyni'nin ölüm fetvasının yanlış bulunduğunu, İslamiyette bunun yeri olmadığını" açıkladı. Bu arada, sağda solda Humeyni'ye hak veren müftüler, imamlar hakkında soruşturma açıldığı duyuldu. Türban protestoları ise, tam anlamıyla, dinciliğin kaldırdığı taşı kendi ayağına düşürmesini ifade etti: Kamuoyunda derhal, "tehdit" olarak algılandı; büyük basın ve iş alemi, karşı tavır aldı; Özal'ın seçim öncesinde Muhafazakâr oyları kollayan tavrı, Kaya Erdem de dahil ANAP liberalleri tarafından sertçe eleştirildi. Seçim sonrasında ise, iş iyiden iyiye İran aleyhtarı bir kampanyaya dönüştü ve --çok anlamlı bir biçimde, *Hürriyet* gazetesinin başrolü oynamasıyla-- Mottaki Ankara'yı terke zorlandı; Mollalar rejiminin şahsında genel olarak Şeriatçılığa karşı bir hava estirildi, gözdağı verildi. Derken yeni Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol, "Milli Eğitime dinci, humeynici sızmalar olduğunun anlaşıldığı"ndan söz etti (bu arada bir diğer eski Hareketçi, Namık Kemal Zeybek de, 141.-142. maddelerin kalkmasını ve Genel Affı savunuyordu; Hareketçiliğin bu ANAP-içi varyantının, en azından şimdilik, geçirdiği dönüştürme işlemi bakımından kaydediyorum). Dinciliğe gözdağı verme operasyonları ise, yine herkesin bildiği gibi, Refah Partili Konya Belediye Başkanının "kadınlar hastanesi" ve "kızlar otobüsü" uygulamalarına karşı açılan kampanya; Ramazan ayında hemen bütün basının bununla çalkalanması; işlemlerin, bir yanda Çankaya ve diğer yanda sosyalist ve sosyal demokratların yanısıra, Özal ve Demirel tarafından da kınanması; nihayet "laik ve Atatürkçü değilim" diyen Refah Partililerin günlerce gözaltında tutulması... şekillerinde, halen sürmektedir.

sonuç ve bazı öngörüler

Solda benim içinde bulunduğum mücadele çevrelerinde, ilerici kamuoyunun 12 Eylül'den sonraki birkaç yılda gösterdiği pasifliğe karşı yürütülen ideolojik eleştiri ve uyarı çabası, 1985'lerde kalıplaşma eğilimine girdi ve 1988-89'a, artık temeli olmayan bir "geliyorlar!..." havası içinde uzandı; kâh "kırımlar", kâh "Meclis'in, iktidarın, Pakistan'da olduğu gibi içten fethedilmesi" öngörüldü. Kanımca bu da abartılıdır; ben Türkiye'de dinci-ırkçı ideolojiler ve/veya partiler için, bu kadar iddialı bir gelecek öngöremiyorum. MHP halefi MÇP, 1980'lerin sonlarına, büyük kayıplarla gelmiştir: Teröre yer vermeyen yeni koşullarda, ABD'yle olsun, burjuvaziyle olsun bağları büyük ölçüde kesilmiştir ve aşırı sağda insiyatifi gerisin geri RP'ye kaptırmış bulunuyor. Türkiye'nin (özellikle "ikinci Türkiye"nin) sosyo-ekonomik yapısı itibariyle, MSP halefi bu RP, seçimlerde yüzde 9-10 dolaylarında oy ile ifade edilen tabanını daha fazla koruyabilecektir. Ama o da, artık Sosyalist solu, sosyal demokrasiyi, sendikaları, işçi-gençlik-aydın-basın kesimlerini, Batı'yı, ANAP liberallerini, hatta yer yer "Devlet Partisi"ni ve DYP'yi içine alan bir durdurma hattı ile yüzyüzedir. Refah Partisi'nin, MC hükümetleri döneminde olduğu gibi bir daha sağ koalisyonlara kabul edilmesi, mümkün görünmüyor.

Türkiye'de, dinci-ırkçı gericilik daima bir tehlikedir; uyanık olunması, laikliğin savunulması, materyalizm-evrenselcilik-hümanizm temelinde bir ideolojik mücadelenin daima verilmesi gerekir. Ayrıca, özellikle 1980-83 döneminde dinciliğe önemli yatırım da yapıldı ve İslamcılar bir kuvvet yarattılar. Bu kuvvet, mücadele edilmesi gereken konjonktürel badireler yaratabilir.
Ama Türkiye'yi dinci-ırkçı partilerin/güçlerin iktidara yürümesi gibi bir gelişme beklememektedir.

Zehra Başar

feminizm, sosyalizm ve bir kongre raporu üzerine

Değişmeye açık, yenilikçi her sosyalistin, Türkiye'nin ve dünyanın geleceğinden umutlu olması gerek. Çünkü birçok şeyin tabu olmaktan çıkıp sorgulandığı, ezilenlerin, haksızlığa uğrayanların kendi meselelerine sahip çıktığı bir dünyada yaşıyoruz artık. Kadınlar, yeşiller-çevreciler, gençlik, aydınlar sorgulama ve baskı grubu oluşturarak dünyayı değiştirme eyleminin gündemine çoktan girdi. İşçiler herhangi bir sol gücün önderliği olmadan mücadele zamanlarını ve biçimlerini belirliyor, yeşiller-çevreciler parlamentolarda önemli yerler edinebiliyor, biz kadınlar cins olarak ezilmişliğimizi daha derin kavramada ve kamuoyuna sesimizi duyurarak etkilemede güçleniyoruz.

Bu durumda, bence, bir sol hareketin nesnelliği, alternatif politikalar üretebilmesi ve güçlenmesi, bu hareketlenmeye ve değişikliklere nasıl baktığı, nasıl bir iletişim ve etkileşim içinde olacağı meselesiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu güçlerin, sosyalizmin güncellik kazanmasında ve sol hareketin zaaflarının yenilmesinde ne denli önemli ve öğretici olduğu henüz anlaşılabilmiş, bu hareketlerin, politikanın bizzat kendisi olduğu kavranabilmiş değil.

Çünkü çeşitli kitle örgütleri, ezilen grup ve cins hareketi olarak biz kadınlar, kendi alanlarımızda oluşturduğumuz politikaları ve sorguladığımız konuları yaşamın içinden getiriyoruz. Ezilmelerimiz ile ilgili en canlı, en yaşamsal, en nesnel politikaların konuşulduğu, üretildiği bir alandayız. Genelden yola çıkarak ele aldığımız konular, basit gibi görünen bir güncellik taşıyor. Daha doğrusu, genel sosyalizm hedefine gözünü dikip, etrafını görmeyen bazı sosyalistler, yaşamı daha derinden sorgulamayı "sağcılık-reformizm" olarak değerlendiriyor ve bu "basit" liklerle ilgilenmiyorlar.

Ancak solda, kendi dışındaki hareketlenmelerle iletişim ve etkileşime açık, yenilikçi anlayışların da doğmakta olduğunu görüyor ve bunun gelecek için umut verici olduğunu düşünüyorum.

Bu genel bakışla yazımda, sosyalist solun kadın hareketine bakışında ortaya çıkan bazı önemli sorunları tartışacağım. Hareket noktam, Sosyalist Parti'nin kongresinde sunulan rapordaki kadın bölümünde belirginleşen anlayışlar olacak.

herşeyi yarına ertelemek

Bugüne yönelik, bugünün gereksinimi olan, günlük yaşamda uygulanabilecek politikaları SP Birinci Kongre Raporu'nda bulmak mümkün değil. Herşeyi yarına erteleyen, alternatifi *ileride* gerçekleştireceği sosyalist iktidara bırakan bir bakış açısı; öteden beri sosyalist hareketin güncel politikalar oluşturmadaki eksikliği, hiç ilerleme kaydetmemiş bir yönü olmakta.

Bu noktada, solda, meseleleri hangi yöntemlerle, hangi ittifaklarla, hangi değişebilen, esneyebilen örgütlenme biçimleriyle ve ne gibi alternatif politikalarla çözebileceği konusunda, çok kestirmeci, en ufak bir karşı çıkış ve değişiklik isteğini "sapma" olarak değerlendiren bir anlayış sözkonusudur. SP Rapor'unun, *"Devrimin Dinamiklerinden Biri, Kadın Hareketi"* başlıklı bölümünde de benzer bir bakış açısı görülüyor.

Ayrıca bu bakış açısı, SP programının kadınlarla ilgili bölümünde sözü edilen: "Sosyalist Parti, toplumumuzda kadın girişiminin gelişmesini özendirir, *kadın hareketiyle ortak eylemlerde bulunmaya önem verir,* kadının kurtuluşuna ilişkin programını böyle bir pratik içinde ve kadınların yaratıcılığından en büyük ölçüde yararlanarak zenginleştirir."[1] perspektifinin de çok uzağındadır.

Rapor; "Nüfusumuzun yarısını oluşturan kadınlar, despotizmin, ekonomik baskıların, dini gericiliğin, kültürel yozlaşmanın altında ezildiği gibi, kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarla da yüzyüzedir."[2] ifadesiyle başlıyor.

Öncelikle *kadın sorunlarından* değil, genel olarak bir *kadınlık durumundan* söz etmek gerekirdi. Burada bir kavram yanlışlığının ötesinde, kadın konusuna radikal veya reformcu yaklaşımın ifadelerini bulmak mümkündür.

Rapor'un sözünü ettiğim paragrafında belirtildiği gibi, kadın olmaktan kaynaklanan *sorunlar* (bir tarafta), artı, ekonomik baskı, dini gericilik, despotizm, kültürel yozlaşma *sorunları* (bir tarafta) olarak ayırmak, kadınlık durumunun yaşamın her anında ve her alanında varolan bir durum olduğunu görmemekten kaynaklanan bir bakışın sonucudur.

Kadınlık durumunu bir "sorun" olarak ele almak, kadınların yaşadığı ezilen cins-ikinci cins konumunun yaşamın bütün iç bağlantılarıyla örtüşen, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. ilişkilerin bütünüyle içiçe geçen bir "durum" olduğunu anlamamaya, çözümün, "bazı sorunların çözülmesi" gibi basit bir düzlemde ele alınmasına yol açmaktadır.

SP Raporu'ndaki mantık, iktidara gelindiğinde ekonomik ve yasal önlemlerle, genel olarak gericilik ve yozlaşmaya karşı mücadele ile, "kadın sorununu" çözebileceğine inanmaktadır. Bunun, kadınlık durumu açısından kısmi bir iyileştirmeyi ifade ettiği kabul edilse bile, çözüm, gericiliğe karşı genel bir mücadelede değil, toplumun her alanına, ruhuna sinmiş cinsiyetçiliğin, ayrımcılığın, erkek egemenliğinin ortadan kalkmasındadır. SP'nin kavrayamadığı da budur.

Kurulduktan kısa bir süre sonra, Sosyalist Parti'nin kadın hareketiyle tanışma toplantısına kadınlarla gittik. Sosyalist Parti programında bizim için yazılanlar, dikkat çekiciydi. Ancak program, sanki orada bulunan parti yöneticileri tarafından yazılmamıştı. Programda, kadın hareketleriyle ortak eylemlerden, kadınların yaratıcılığından en büyük ölçüde yararlanmaktan söz edilirken, bir SP yöneticisi, "Kadın hareketi ve diğerleri, 1980 sonrası boşluktan yararlanarak ortaya çıkan bir takım marjinal hareketlerdir" diyebiliyordu.

Bir feminist kadının, "Peki, programda belirtilen konuların garantisini verebilir misiniz? Yani ben, sosyalizmden sonra da bağımsız kadın hareketlerinin var olabilmesinin garantisini istiyorum" sorusu ise, yanıtsız kalıyordu. Kadın hareketinin bağımsızlığı konusundaki fikirler ve sosyalizme yöneltilen eleştiriler, ne yazık ki, bazı kadınlar en başta olmak üzere parti yöneticileri tarafından "sosyalizm-

1. SP Program Taslağı, Kasım 1987, s.14
2. "SP Kongre Raporu", *Saçak,* Sayı: 62, s. 30

den uzaklaşmakla'' suçlanarak mahkum edilmek isteniyordu. Toplantının sonunda ise Parti Genel Başkanı, insanlar işkence görürken, ekonomik güçlüklerle boğuşurken bizim (kadınların) ''dışarılarda'' ne aradığımızı, toptan partiye katılarak birlikte mücadele etmemiz gerektiğini söylüyordu.

Anladık ki, bırakın sosyalizmden sonraki bağımsızlık garantisini, kadınların bugünkü bağımsız hareketlerini korumak gerekiyordu.

Daha sonraları, ''feminizm burjuva ideolojisidir'', ''bu partide feministler bulunamaz'' biçiminde iyice net bir biçimde dile gelen nokta, kadın hareketi içinde bulunan sosyalist kadınlar açısından gerçekten bir ''nokta'' oldu.

feminizm neyin ideolojisi?

Önce neden Marksizm, ya da Marksizm neyin ideolojisi? Marksizm, bence, nihai hedef olarak insanlar arasındaki bütün ayırım ve ayrıcalıkları ortadan kaldırmayı, en geniş *özgürlük* ve *eşitliği* hedefleyen, bütün insanlığı içine alan bütünsel bir ideoloji. Bir kadın olarak, eşitlik ve özgürlük isteklerimle kendimi böyle bir hedefin, böyle bir dünyanın içinde görüyorum. Bu yüzden Marksistim. Ancak bu durum, benim bugün ve gelecekte feminist olmamı gereksizleştirmediği gibi, tam tersine, Marksizmin nihai hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından zorunlu da kılıyor. Marksizm, varmak istediği son hedef açısından zaten feminizmi içeriyor.

Dünyada varolan herşeyin erkek egemenliği altında olduğunu biliyoruz. Sanat, kültür, bilimler, politika, tarih, estetik, din, dil, herşeyin öznesi erkek; erkekler tarafından, erkeklere göre ve erkekler için üretiliyor. Bütün özgürlükler erkeklerin; sokaklar, geceler, söz söyleme hakkı, aşağılama, dövme, tecavüz etme, öldürme özgürlüğü, kadın bedeni ve nice şeyler...

Feminizm, bütün erkek alanlarının sorgulanması, günlük ve uzun vadeli çözüm yollarının aranmasıdır.

Feminizmin, işte böyle genel bir bakış açısı var. Feminizm, ''bazı kadınlık sorunlarının'' ötesinde, sorgulamayı ve mücadeleyi, yaşamın şimdiye değin unutulmuş bütün alanlarına çekiyor.

Feminizm, diğer bütün ezilen hareketler gibi, ezilmeye karşı bir başkaldırı, bir dönüşüm ve kurtuluş hareketi. Ezilen bütün bir cinsin ideolojisi, bir sınıfın ideolojisi değil.

Feminizm, bünyesindeki kadınların ''hemen şimdi'' kendilerini değiştirmeye başlamaları gerektiğini, kendinden başlayan değiştirme ve sorgulamanın giderek, cinsiyetçiliğin varolduğu bütün alanları kapsaması gerektiğini öneren bir ideoloji.

Feminizm, bu ana çizgileriyle reformcu veya düzen içi bir ideoloji değil, toplumdaki en radikal dönüşümü hedefleyen bir ideolojidir.

Feminizmin ''burjuva ideolojisi'' olarak adlandırılmasının en önemli nedeni, cinsiyetçiliğin ortadan kalkmasını iktidar mücadelesi ile doğrudan bağlantılı görmemesinde yatıyor.

Kadınların cins olarak ezilmesi, sınıfların ortaya çıkmasından çok önceye dayanıyor, binlerce yıl önceye. Açıkçası, kadınların ezilmelerinin başlangıcı ve tek kaynağı kapitalizm değil. Kadınlık durumu, cinsiyetçi toplum, kapitalizmle biçim değiştirmiş sadece. Ezilme, kimi yerde artmış, kimi yerde azalmış. Bu nedenle kadınların sınıf ve üretim ilişkilerini değiştirmeyi hedefleyen sosyalist iktidarı, cinsiyetçiliğin ortadan kalkması açısından amaç edinmesi zaten mümkün değil.

Ancak sosyalizm, kadın kurtuluşu açısından belirleyici. Hergün yeniden cinsiyetçiliği üreten, kadını kurduğu acımasız mekanizmayla sömüren, ezen kapitalizmi ortadan kaldıracağı için, aynı zamanda o büyük insanlık hedefine açılan bir yol olduğu için çok önemlidir.

Ama sosyalizmle kadınların durumu tümden değişmeyecek. Sosyalizmle kadınların, durumlarında önemli değişmeler yaratabilecekleri bir alan ortaya çıkmış olacak.

Feminizm, kendisine bu alanı açabilecek bir sosyalizmi destekleyebilir. Sosyalizmin müttefiki olabilir, ancak ona karşı ihtiyatlıdır. Sosyalizmin cinsiyetçiliği içeren, cinsiyetçilikle uzlaşan yönleriyle mücadele eder. Bu bakımdan kadınların sosyalist olmaları da feminizme uygundur. Yani sosyalizm, kadınlar için sadece taktik bakımından yararlanılabilecek bir hareket değildir.

Aslında, sosyalizm ve feminizm ilişkisi, kadın hareketi içinde tartışılan önemli bir konu. Feminizmin, sosyalizmle ve sosyalist mücadeleyle ilişkisinin, önemli ölçüde, sosyalist kuramın,

pratiğin bu meseleye bakışı ile ilgili olarak sıcaklaşıp soğuyabileceğini düşünüyorum.

Erkek dünyasının ezici hantallığı, kadınları ezilenler olarak derin, renkli düşünmeye ve yaşamaya itiyor. Bu yüzden kadın dünyası zengin bir dünya. Yaşamın derinliklerinin kavranması için, kadın değerleri önemli. Bugün varolan sığ, hoşgörüsüz ve kendini beğenmiş bakış açıları yerine, derin, hoşgörülü bir dünya perspektifini geçirebilmek için, toplumu radikal bir dönüşüme uğratabilmek için, öğretmen olmadan önce öğrenci olmak, feminizme ve gelişen diğer ezilen hareketlere açık olmak gerekiyor.

Feminizmi reddetmek, kadınlığın derin yaşam duyarlılığını reddetmek demek. Bu derin sorgulamayı, bilimde, kültür-sanatta, yaşamın her alanında erkek egemenliğini, her türlü iktidar ilişkisini sorgulamayı reddetmek demek.

Erkek egemenliğinin üzerine kurulmuş bu dünyanın ortaya serilmesine ilgisiz kalmak, mücadeleyi küçümsemek ve desteklememek, bugüne değin "kadın sorunları"yla ilgilenmekle yetinen iktidara gelmiş sosyalistlerin kadınlar konusundaki reformist uygulamalarından ileriye gidilemeyeceğini gösterir.

sosyalizmde cinsiyetçilik: "emekçi kadın hareketi"

SP Raporu'nda dikkati çeken önemli bir mesele de, Emekçi kadınlarla oluşturulması düşünülen kadın hareketi.

"Kadınlarımızın geniş emekçi potansiyeli, halkımızın değişme ve değiştirme isteği, kadın hareketinin gelişeceği bir zemini yaratmaktadır. Bu özellikleriyle kadın hareketi, demokratik devrim mücadelesinin dinamiklerinden birini oluşturmaktadır."[3]

Neden emekçi kadınlar, ne için bir kadın hareketi? Bir kadın hareketinin, demokratik devrim mücadelesinin dinamiği olması ne anlama gelir?

Sosyalistlerin gözünde kadınların ezilmesi, sınıf hareketine güç kazanmak üzere yararlanılması düşünülen bir durum oldu. Sosyalizmin tarihi boyunca bu böyle yaşandı. 1980'den önceki yıllarda da birçok sol kadın derneği kuruldu. "Ezilenlerin acil taleplerinden yola çıkma" diye bir stratejiye bağlı olarak kadın meselesiyle uğraşıyor görünüp, kadınlar devrimci mücadeleye kazanılıyordu. Bugün de bu anlayışı sürdürenlerin olduğunu biliyoruz.

Sosyalist Parti'nin kadın hareketini oluşturmak istemesindeki amacı, kadınlık durumunu sorgulamak, ezilen cinse, ezilmelerine başkaldırmaları için uygun zemin sağlamak, başta kendi içindeki olmak üzere, her alandaki cinsiyetçiliği köktenci bir biçimde değiştirmek istemek gibi bir hareket noktasından başlamıyor.

"Demokratik devrim mücadelesinin dinamiklerinden birini oluşturan kadın hareketi"-nin gelişeceği zemini arıyor. Bu zeminin ise, kadınların geniş emekçi potansiyeli olduğunu öğreniyoruz. Ama bu arada kadınlık durumunu, cinsiyetçiliği neden en fazla emekçi kadınların sorgulaması gerektiğini, bu konu üzerinde neden onların daha fazla durmaları gerektiğini anlayamıyoruz.

Anlayamıyoruz, çünkü SP'nin perspektifi bir kadın hareketi değil, demokratik devrim mücadelesinin emekçi kadınlara dayanan bir gücünü yaratabilmektir.

Sosyalizmin bu konudaki anlayışı, kadınları devrimin yedek gücü olarak görüp, kazanmaya çalışmaktan öteye gidememiştir. Böyle bir anlayışla da zaten kadın hareketi yaratılamaz.

Her yerde, her durumda kadınların *hareket* oluşturması, ortak ezilmişliklerini sorgulamak, çözüm aramak, çözmeye çalışmak temelinde bir araya gelmeleri demektir.

// Devrim için ayrı kadın örgütlenmesi kurma düşüncesi, zaten başlıbaşına cinsiyet ayırımcılığının kendisini yapmaktır. Amaç politik mücadele ise, emekçi kadınlara doğrudan politik çağrılar yaparak mücadeleve katılmalarını sağlamaya çalışmak olmalıdır. Bunun için "kadın sorunları"ndan hareket eden ayrı kadın hareketinden söz etmek, aldatıcıdır.//

Kadınlarla erkekleri sosyalizm mücadelesinde ve sosyalist iktidarda ayrı örgütlemenin sonuçları geçmişte en fazla, kadın rolleri ve erkek rollerinin, yani cinsiyetçi rollerin, bu alana yansıması şeklinde ortaya çıktı. Kadınlar, "durumları gereği", çay pişirdi, sekreterlik yaptı, temizlik-düzen, para toplama işlerinden sorumlu oldu. Çünkü en iyi "bunları" yaparlardı.

Bu arada kadınların bir de örgütleme işinde erkeklere "yardımcı" olabilecek yetkinlik-

3. "SP Kongre Raporu", *Saçak*, Sayı: 62, s. 32

te görüldüğünü söylemeden geçmemiz, doğrusu haksızlık olur!... Lenin'in, 1919, Moskova Şehri Partisiz Kadın İşçilerinin 4. Konferansı'ndaki konuşması bu açıdan çok anlamlı:

"Eski burjuva toplumda politik etkinlik için, kadına açık olmayan karmaşık bir eğitim yolu zorunlu olmuş olabilir. Oysa Sovyet Cumhuriyeti'nde politik etkinliğin ana görevi, mülk sahiplerine karşı, kapitalistlere karşı sömürünün ortadan kaldırılması uğruna savaşımdır ve bundan ötürü Sovyet Cumhuriyeti'ndeki işçi kadınlara kadının erkeğe örgütleyici becerisiyle yardım etmesinde yatan bir politik etkinlik sunar."[4] "Kadınlar, savaş koşullarında da orduya yardım, orduda ajitasyon söz konusu olduğunda, etkin olabilirler. Kadınlar tüm bunlara etkin olarak katılmalıdır ki, Kızıl Ordu, *düşünüldüğü, kendisi için kaygılanıldığını* görsün. Kadınlar bundan başka *yiyecek sağlanmasında, yiyecek maddelerinin dağıtılmasında, yığınsal beslenmenin iyileştirilmesinde,* kamuya ait aşevlerinin şimdi Petrograd'da çok sayıda yapıldığı gibi yetkinleştirilmesinde etkin olabilirler."[5] (abç)

Politik etkinliğin ana görevi, sömürüyü ortadan kaldırmak, kadınların bu bağlamda ana görevi, evlerinde yaptıkları işleri, burada da yapmaya devam etmek. Yemek, alışveriş, Kızıl Ordu'yu düşünmek ve onun için kaygılandığını göstermek, yığınsal beslenmeyi *örgütlemek.* Yani yukarıda sözünü ettiğim, kadınlara düşen örgütlenmeden, sömürünün ortadan kalkması için gereken politik örgütün örgütlenmesini anlamamıştınız herhalde.

Kadınların devrimlerde, savaşlarda, ekonomik güçlüklerde, belli işlerde çalıştırılmak üzere önemsenen bir *yedek güç* olarak görülmeleriyle ilgili daha sayısız örnek verilebilir.

Bence en ilginçlerinden birisi ise, Clara Zetkin'in kadınları, henüz yazılmamış temiz bir kâğıda benzetmesi:

"Kadınların ruhu, erkeklerinkine oranla, politik ve sosyal olarak henüz o kadar yazılmamış bir kâğıttır. O, sosyal-demokrat reformistlerin, burjuva reformcularının ve diğer unsurlarının sahte-aldatıcı sloganları ile daha az kaplıdır. Çoğu zaman, henüz yazılmamış bir kâğıt gibidir. Bunun sonucu olarak da şimdiye kadar kayıtsız kalan kadın yığınlarını, kadın hakları savunucusu, pasifist ve diğer reformist birlikler içinden geçiş olmaksızın, doğrudan mücadelemize çekmek, bunun sonucu olarak nisbeten kolay olacaktır."[6]

Saf kadınlar ne olacak? Temiz, güngörmemiş, yaşamın girdisini çıktısını öğrenmesine ne gerek var? Kendi haklarına sahip çıkması, değişik siyasi hareketleri görüp tanıması, yaşamı, kendisini tanıması gereksiz. Nüfusça kalabalık, bilinçsiz, üstelik fedakâr. Hazır yedek güç...

Stalin ise, yedek güç konusundaki görüşlerini, bence "erkekçe" koymuş: "Emekçi kadınlar, işçi ve köylü kadınlar, işçi sınıfının büyük yedek kuvvetlerini teşkil ederler. Bu önemli yedek kuvvet, nüfusun yarıdan çoğunu oluşturur. Kadın yedek kuvveti, işçi sınıfının yanında mı, karşısında mı olacaktır."[7]

Sınıf bakış açısı ile yapılan bir cinsiyetçilik de ancak bu kadar açık olabilir.

Yedek kuvvet anlayışının vardığı sonuçla, kimse sosyalist mücadelede kadınlarla erkeklerin beraberliğinden sözetmiyor. "Yanında mı, karşısında mı" diye soruyor. Çünkü sol, kadınların da erkekler gibi ve erkekler kadar yönetim ve karar mekanizmalarında var olabilmeleri için gerekli önşartlar konusunda düşünmemiş, buna gerek de görmemiş. Önemli olan, sosyalist gücün devrimi gerçekleştirebilecek kuvvetlere sahip olması değil mi?

kadın hareketi, kadınları sınıflara bölmez

Kadınlar, kendi aralarındaki sınıfsal, sosyal, kültürel vb. farklılıklarına göre ezilmişliği farklı biçimlerde yaşayabiliyor. Bu durum bize göre, kaba bir benzetme ile, örneğin işçilerin, durumlarını farkı işyerlerinde değişik biçimde yaşamalarından başka birşey değildir. Bu farklılık, bizim ortak ezilmişliğimizin durumunu, ortak mücadele bakış açımızı etkilemiyor. Sadece biz, bu farklılıkların tamamını yakalamaya, sorgulamaya bütün alanlarda birden yürütmeye çalışıyoruz. Ancak güncel gereksinimlere göre elbette bazı öncelikli politi-

4. *Marx, Engels, Lenin, Stalin- Comintern, Clara Zetkin,* Kadın Sorunu Üzerine, İnter Yayınları, s. 52
5. Age, s. 52
6. Age, s. 156
7. Age, s. 80

kalar üretebiliyoruz. Çünkü işçi kadın, çalışan kadın, ev kadını, orta sınıf kadınları ve diğerleri, aynı erkek egemenliği altında ve aynı cinsiyetçi koşullarda yaşıyorlar.

Emekçi olmayan kadın da kocasına bağımlı, onun da bedenine, emeğine, kimliğine el konuyor. O da tecavüze uğruyor, aşağılanıyor, kocası tarafından dövülüyor. O da gece yalnız sokağa çıkamıyor, gündüz rahatsız edilmemesi için kaşlarını çatarak, gözlerini etrafta fazla gezdirmeden dolaşmak zorunda.

Hatta denebilir ki, emekçi kadının sosyal ve ekonomik yaşamdaki görece sağlam yerine karşın diğer kadınların ekonomik ve sosyal olarak tam bir belirginsizlik içinde yaşadıklarını söyleyebiliriz. Ekonomik durumu iyi olan erkeklerin karıları ise, tam kimliksiz ve kendilerine ait hiçbir ekonomik ve sosyal bağımsızlıkları olmadan yaşıyorlar.

Kadın hareketinin en önemli özelliği, çeşitli sınıf, kültür ve diğer farklılıkları yaşayan parçalanmış kadınları, durumlarının ortaklığından hareketle bir arada tutması. Bölünmüş kadınları bir araya getirmesi; feminizmin çıkış noktalarından birisi.

Bu bağlamda, Sosyalist Parti'nin kadınları bir kadın hareketi için, sınıflara bölen "emekçi sınıf" mantığını, bir kadın hareketinde nasıl uygulanabileceğini anlamak olanaksız, zaten böyle bir şey de mümkün değil.

neden kadınların bağımsız hareketi?

Cinsiyetçiliğin ortadan kalkmasının, kadınlık durumunun değişmesinin, bir sosyalist iktidarın başa geçmesi ve iyi niyetle çalışmasıyla gerçekleşemeyeceğini, bunun hiç bu kadar kolay ve kısa sürede olamayacağını bilmek gerekiyor.

Sosyalist Parti Raporu, "Bu anlayışla partimiz iktidar mücadelesinde ve sosyalizm döneminde kadın sorunlarını *çözmeyi* temel görevlerinden biri saymaktadır"[8] (abç) diyor.

Buradaki çözme mantığı, başta belirttiğim, *kadınlık durumunu* kolay ve kısa sürede halledilecek bir *sorun* olarak ele almanın ideolojik yanlışlığından kaynaklanıyor. Kadınlık durumunu daha derinlerde düşünmemek, sonuçta böyle bir reformizme yol açıyor. "Kadın 'sorununu' biz çözeceğiz." denebiliyor.

Bu kadar iddialı konuşmadan önce durup bir düşünmek gerekiyor.

Biliyoruz ki, sınıf ve üretim ilişkilerini açıklayan Marksizm, cinsiyet ilişkilerinin açıklanması açısından yeterli değil. Marksizmdeki önermelerin sosyalist ülkelerdeki uygulamalarına baktığımız ise, kadınların bazı hakları kazanmaları ve özellikle ekonomik olarak durumlarının geliştirilmesi açısından çok olumlu örnekler görüyoruz. Ancak anlaşılıyor ki, yukarıdan verilen haklar, bir süre sonra liderlerin o dönem varolan politik eğilimlerine ya da ülkenin ekonomik-sosyal şartlarına göre rahatça geri alınabiliyor. Devrimci mücadelenin yükseldiği şartlarda kadınların katılımlarını sağlamak için çağrılar yapılıyor. Mutfaklar, çamaşırhaneler toplumsallaşıyor, devrimden sonra, "hadi kadınlar evlerinize" deniyor, bütün yönetim organları erkekler tarafından paylaşılıyor.

Bunun son örneği de Gorbaçov'un Perestroika'sında, "Evde hoş bir hava yaratacak olan kadınların, aile mutluluğunu ve toplumdaki düzeni sağlamak üzere artık evlerine dönmeleri gerektiği"[9] yolundaki, açıkça cinsiyetçiliği savunan açıklamasıydı.

Nüfusun arttığı, ekonomik koşulların bozulduğu süre içinde kürtaj serbest bırakılıyor, sonra koşullara göre yasaklanabiliyor. Kadınlara, "bu vatanın evlatlarını doğurup büyütün" deniyor. Bu anlamda kadınlar, bedenlerine bile sahip çıkamıyor.

Sosyalizm, daha çok uzun yıllar erkek egemenliğinin, cinsiyetçiliğin etkili olacağı, geçmiş sosyalist deneylerde de görüldüğü gibi ayırımcılığın bizzat sosyalist devlet politikası olarak sürdürülebileceği, kadınların bağımsız örgütlenmelerinin ve mücadelelerinin (sosyalizmin geri yanlarına karşı da) süreceği bir alan olacak.

Sosyalizmin bugünkü ortak tanımı, kuramı ve pratiği, kadınların durumunda sözünü ettiğim önemli değişiklikleri oluşturmak için hiç de yeterli ve olgunlaşmış görünmüyor.

Bu nedenle sosyalistlerin, sosyalizmi radikal anlamda gözden geçirmelerinin gereğini vurgulamak istiyorum. Doğal olarak bu konuda

8. SP Kongre Raporu, *Saçak*, Sayı: 62, s.33

9. *Mihail Gorbaçov*, Perestroika, 1988, s. 113.

en büyük etkinlik, sosyalist kadınlara düşüyor.

Feminist hareketin de bu anlamda sosyalist kurama ve onun yaşama geçirilmesine ilişkin gözlemlerini, eleştirilerini net, programatik ve müdahaleci bir biçimde yapması gerektiğini düşünüyorum.

Biz sosyalist kadınlar, yaşanmış deneylerden ve bugünden yola çıkarak her dönem, sosyalizmden sonra da kadınlık durumunun değişmesinde en önemli garantiyi, bağımsız kadın hareketinin varlığında görüyoruz. Bu bağlamda sosyalist hareketle ilişkilerimiz, bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü korumamız noktasında, harekete dokunmadan ve dokundurtmadan varolmak zorunda. Artık yönlendirilmeye, massedilmeye karşı kadınlar uyandı.

sonuç

Şu görülüyor ki, kadınlar açısından solun ve sosyalizmin eksiklerini ve hatalarını tartışmadan, bu konuda solun esaslı bir sorgulamadan geçmesi gerektiğini düşünmeksizin, kadınlık durumunu çözmeyi temel görev aldığını söyleyen bir Sosyalist Parti Kongre Raporu'ndaki anlayışlarının ciddiye alınamayacak şeyler olduğunu belirtmeliyim.

Bence Rapor'un kadınlarla ilgili olarak hazırlanan bölümü, "Kadınlarla ilgili de bir şeyler yazmak gerekiyor" gibi, değinilmeden geçilemeyeceği düşünülen bir konu olarak ele alınmış. Her zamanki gibi, "kazanacağız", "başına geçeceğiz", "yaratacağız", "kadın sorunlarını çözmeyi temel görevimiz sayıyoruz" genel vaatleriyle yetiniliyor.

Sanıyorum bu politikasızlığın ana etkenlerinden birisi, "... kadınların gerçek kurtuluş yolu, düzeniçi çarelerle değil, devrimci değişikliklerle açılabilir"[10] temasının mutlak alınması. Yani nasılsa bu böyle, o halde bugünden yapılacak fazla birşey yok. Sosyalizm nasılsa sihirli bir anahtar gibi gelip, bu konuları düşünsel ve pratik olarak çözecek. Önemli olan, güç kazanmak, sosyalizme politikalarla değil, güçlü girmek.

Böylesine bir politikasızlıkla, genel laflarla nereye gidileceğini, "toplumun iç dokularına uzanmasını" düşündükleri emekçi kadın hareketinin nasıl oluşturulacağını doğrusu hiç merak etmiyorum.

Çünkü bütün bunlar, yazıda belirtmeye çalıştığı yanlış bir ideolojinin,politikasızlığın, ittifaksızlığın, tutuculuğun ve genel bir vaat söylemiyle yetinmekten doğan sübjektivizmin çoktan kurbanı olmuş.

Neyse ki biz kadınlar, kurtuluşumuz için önce kendimize güveniyoruz.

10. "SP Kongre Raporu", *Saçak*, Sayı: 62, s. 33

Yavuz Alogan

III. enternasyonal'de sömürgeler sorunu ve 1925-27 çin devrimi üzerine

Dünya çapında güçler dengesini sosyalizm lehine değiştiren, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde devrim sürecini hızlandıran 1949 Çin Devrimi, devrimi gerçekleştiren kadroların resmi söylemlerinde tam bir açıklıkla ifade edilmiş olmasa da, Stalinist Komintern'in "dört sınıfın bloku" ve "aşamalı devrim" tezlerine karşı verilen uzun süreli mücadeleler sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Mao'nun, devrim sırasında izlediği strateji, Kremlin'in o dönemde belirlediği uzun vadeli hedefler ile çelişiyordu. Avrupa'da olduğu gibi Asya'da da Birleşik Devletler ile uzun vadeli bir barış sağlamak isteyen Sovyetler Birliği, milliyetçi Kuomintang ile uzlaşması için ÇKP önderliğini sürekli bir baskı altında tuttu. O dönemde dünya sosyalizminin merkezi olarak sahip olduğu prestiji, Nazi Almanyası'na karşı kazandığı zafer sayesinde daha da arttıran Stalinist rejim, daima dış politika kaygılarından kaynaklanan devrim-kırıcı tavrını, her zaman olduğu gibi, teorik gerekçelere dayandırıyordu.

Çin Devrimi konusunda öne sürülen teorik gerekçe, basit biçimde ifade edilirse, sömürge durumundaki yarı-feodal bir ülkede sosyalist devrimin, yani demokratik devrim aşamasında burjuvazinin çeşitli kesimleri ile özel ittifaklar kurmadan iktidarı sosyalistlerin tek başlarına ele geçirip sürekli devrim sürecini başlatacakları bir devrimin, bilimsel nedenlerle, imkansız oluşu idi. Sürekli devrim teorisinin alternatifini, aşamalı, dört sınıfın (proletarya, köylülük, milli burjuvazi, küçük burjuvazi) bloklaşmasına dayanan demokratik devrim teorisi oluşturuyordu.

Stalin, Çin Devrimi'ni bu aşamalar teorisine sığdırabilseydi, dönemin bütün Avrupa ül-

kelerinde yaşanan senaryo (Müttefikler'in zaferinden sonra kurulan hükümetlere komünist partilerin bakan vermeleri, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile birlikte bu bakanların hükümet dışı bırakılmaları ve soğuk savaşın başlaması üzerine bu partilerin küçülerek tecrit olmaları) Çin gibi geri bir ülkede, kuşkusuz, çok daha felaketli biçimde tekrarlanacaktı.

Bu dönemde Stalin, Claudin'in deyişiyle, bir eliyle Mao Zedung'u, diğeriyle Chang Kai-shek'i sıkıca tuttu ve emperyalizm ile Asya'da bir consensus sağlamak için ikisini birbirine yaklaştırmaya, bir araya getirmeye çalıştı.[1] Aynı şeyi, Yalta'da varılan sonuçları uygulamak için Yugoslavya'da da yapmıştı.

Çin Devrimi'nin, aşarak başarıya ulaştığı sorunun köklerini, 1925 - 27 yıllarında, daha belirgin hatlarla bulmak mümkündür. Çünkü bu dönemde, sorunun teorik boyutları Komintern saflarında ayrıntılı ve çoğu kez aleni olarak tartışılmıştır. 1949'a gelindiğinde ise, böyle bir tartışmanın ne olanağı ne de anlamı kalmış; Stalin, Stalinist Komüntern'i bile (1943'te feshedildi) kendi monolitizmi içinde özümlemişti.

Bu yıl Çin Devrimi'nin kırkıncı yıldönümü. Amacımız, tek ülke sosyalizmlerinin dünya kapitalist sistemi ile entegrasyonlarının tartışıldığı bir ortamda, geriye doğru bakarak, 1925-27 Çin Devrimi'nin başarı şansı üzerinde spekülasyon yapmak değil. Bu devrimin, 1949 devriminin temel stratejisini ve teorisini önceden koşullayan önemini göstermeyi, Komintern tarihindeki dönüm noktalarından birini ifade eden, konuya ilişkin teorik tartışmanın bir özetini sunmayı amaçlıyoruz. Bunu yaparken, 1925-27'de Çin'de yaşanan olaylarla bağlantıyı kaybetmemek, bir diğer deyişle, teori-pratik ilişkisini sürekli olarak gözetmek gerekiyor.

Komintern'in sömürge sorununa ilişkin teorik analizleri ve politik öngörüleri, kuşkusuz, Ekim Devrimi'nin içinde yaşandığı ortamdan kaynaklandı ve Komintern'in kuruluş amaçları ile yakın bir ilişki içinde geliştirildi. Bu nedenle, yazıya, Komintern'in ilk dört kongresinde sömürgeler sorununun ele alınış tarzı ile başlıyoruz.

1. Fernando Claudin, *The Communist Novement, From Comintern to Cominform*, c. II, s. 557.

III. enternasyonal'in ilk dört kongresinde sömürgeler sorunu

Avrupa'da yükselen sosyalist devrim mücadelesinin dünya devriminin başlangıcı olarak görüldüğü bir dönemde, 2 Mart 1919 günü Moskova'da toplanan I. Kongre'de, sömürgeler sorunu, bağımsız bir gündem maddesi olarak yer almıyordu. Sömürgelerin kurtuluşu, Avrupa'da, Ekim Devrimi'ni izleyen devrimci yükselişin zaferine bağlıydı.

I. Kongre'ye, "Enternasyonal'in Dünya İşçilerine Manifestosu"nu sunan Troçki, konuşmasında şöyle diyordu:

"Sömürgelerin kurtuluşu ancak metropollerdeki işçi sınıfının kurtuluşu ile mümkündür. Sadece Annam, Cezayir ve Bengal'in işçi ve köylüleri değil, İran ve Ermenistan'ın işçi ve köylüleri de, ancak İngiliz ve Fransız işçileri Lloyd George ve Clemenceau'yu devirip iktidarı ele geçirdikleri zaman bağımsız yaşama fırsatını kazanacaklardır... Afrika ve Asya'nın sömürge köleleri Avrupa'da proletarya diktatörlüğünün kurulduğu saat, sizin de kurtuluş saatiniz olacaktır."[2]

Manifesto'nun okunmasından kısa bir süre sonra Avrupa, sosyalist devrim umutlarını yükselten bir dizi gelişmeye sahne oldu. 21 Mart günü kurulan Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'ni Münih ayaklanması, onu da, 14 Nisan'da kurulan Bavyera Sovyet Cumhuriyeti izledi. Lenin, Kongre'nin kapanış konuşmasında, "Bütün dünyada proleter ihtilalinin zaferi artık kaçınılmazdır", diyordu, "uluslararası Sovyet Cumhuriyeti'nin oluşumu ilerlemektedir."[3]

Ne var ki, 1919 yılının ortalarına doğru gelişen olaylar, I. Kongre'nin bu öngörülerini doğrulamadı ve Avrupa'da devrim hareketinin ani yükselişini bir dizi yenilgi izledi. 11 Ocak'ta Berlin'deki sokak çatışmalarından sonra Noske'nin lumpenlerden oluşan faşizan ordusu duruma hakim oldu ve işçilerin protestosuna rağmen yapılan seçimlerin sonunda sosyal demokrat Ebert, kapitalist düzeni kurtarmak için, Weimar Cumhuriyeti'nin başına geçti. Macaristan Sovyeti ise ancak 133 gün dayanabildi, çünkü köylülerin desteğini kazanamamıştı. So-

2. Leon Troçki, *The First Five Years of the Communist International*, c. I, s. 25.
3. Lenin, *III. Enternasyonal Konuşmaları*, s. 38.

nuçta Bela Kun hükümeti, toprak sahiplerinin kışkırttığı bir darbeyle 1 Ağustos'ta tasfiye edildi. Aynı dönemde, Sovyet topraklarında süren iç savaş en şiddetli aşamaya giriyor, İngiliz ve Fransız müdahalesi artıyor ve Denikin, Ukrayna üzerinden Moskova'ya doğru ilerliyordu.

Aynı günlerde, doğu ülkelerinde emperyalizme, özellikle de İngiliz emperyalizmine karşı hareketler gelişiyordu. Amritsar'da Gandhi'nin başlattığı "sivil itaatsizlik kampanyası" bütün ülkeyi kaplayan genel grevler ve boykotlarla birlikte ulusal çapta bir anti-emperyalist harekete dönüştü. Troçki 5 Ağustos 1919'da iç savaş cephesinden gönderdiği raporda bu gelişmenin kısa bir analizini yapmış ve devrimin doğuya doğru kaydığını belirtmiştir. "...devrimin geriye, doğuya doğru kaydığını yazdı. Avrupa'daki ihtilalin bir ya da beş yıl kadar gecikeceğini sanıyordu... Kızılordu Avrupa'da, saldırgan ya da savunucu bir kuvvet olarak, bir süre için yalnızca ikinci derecede bir rol oynayabilirdi. Ama ona Asya'nın kapıları açılmıştı!"[4]

Böylece, birinci ve ikinci kongreler arasındaki gelişmeler, uluslararası düzeyde önemli bir değişimi vurguluyordu: Avrupa'da dünya sosyalist devriminin kilidini açacak bir devrim olasılığı uzaklaşmakta, öte yandan, başta Asya olmak üzere sömürge ülkelerde ulusal kurtuluş hareketleri yükselmekteydi.

17 Temmuz 1920'de toplanan II. Kongre'de sömürgeler sorunu, doğulu delegelerin de katılmasıyla çeşitli yönlerden ve ağırlıklı olarak ele alındı. Tartışmanın merkezini Lenin'in ve Roy'un görüşleri oluşturuyordu.

Asyalı devrimcilerin sözcüsü olarak Kongre'ye katılan Hintli Roy, devrim doğu ülkelerinde gerçekleşmediği sürece, batıdaki devrimci hareketlerin hiç bir yere varamayacaklarını söylüyordu. Avrupa burjuvazisi sömürgelerden gelen kârların kaynağı kesilmedikçe gücünü koruyacaktı. O halde dünya devrimi, doğudaki devrimin zaferine bağlıydı. III. Enternasyonal olanca gücünü ve olanaklarını sömürge ülkelerdeki devrim hareketlerine yöneltmeli idi. Lenin, kongre sırasında yaptığı konuşmalarda, Roy'un bu görüşlerini aşırı olarak niteledi. Lenin'e göre, 5 milyon proleterin ve 37 milyon topraksız köylünün varlığına rağmen, Hintli devrimcilerin bir Komünist Partisi ögrütlemeyi bile başaramamış olmaları gerçeği, tek başına, bu görüşlerin büyük çapta temelsiz olduğunu göstermekteydi.

Tartışmanın sonunda, II. Kongre, bazı batılı komünist partilerin, özellikle İtalyan Serrati'nin itirazlarına rağmen, Roy'un tezini de içeren şu formülasyonu kabul etti:

"Sömürgelerden elde edilen aşırı kârlar, modern kapitalizmin dayanağıdır ve modern kapitalizm bu aşırı kâr kaynağından yoksun bırakılmadıkça Avrupa işçi sınıfı için kapitalist düzeni yıkmak kolay olmayacaktır." [5]

I. Kongre'de sömürgelerdeki devrimin, batıdaki, özellikle Avrupa'daki sosyalist devrimin zaferine bağlı olduğu görüşü kabul edilmişti. II. Kongre'de ise sömürge devrimlerinin batıdaki sosyalist devrimin zaferi açısından taşıdığı önem belirlenmiştir. Sömürgelerin kurtuluşu metropollerdeki burjuvazinin ekonomik gücüne darbe indirecek, böylece sosyalist devrimi "kolaylaştıracak"tır. Ulusal kurtuluş hareketleri ile batıdaki sosyalist devrim mücadelesi arasındaki bütünleyici ilişkinin bu şekilde belirtilmesiyle birlikte, doğu sorunu, dünya devrimi perspektifi içindeki yerine oturtulmaktadır.

Troçki'nin 7 Ağustos günü kongreye sunduğu manifestoda enternasyonalin, sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin gelişim yönü ile ilgili görüşleri şu sözlerle açıklanıyordu:

"İngiliz ve yabancı egemenliğinin zincir vurduğu müslüman ve müslüman olmayan halkların verimli yakınlaşması, ruhbanların ve şovenist karşı devrimcilerin tasfiyesi ile hareketin dahili olarak arınması, yabancı güçlere ve onların yerli işbirlikçileri olan feodal beylere ve tefecilere karşı mücadele edilmesi; bütün bunlar, sömürge ayaklanmalarının büyüyen ordusunu muazzam bir tarihsel güce, dünya proletaryası için muazzam bir yedek güce dönüştürmektedir."[6]

Lenin, 19 Temmuz günü, "Uluslararası Durum ve Komünist Enternasyonal'in Temel Görevleri" başlıklı konuşmasında, "Bir yanda, kitlelerin ekonomik durumu katlanılmaz hale geliyor, öte yanda, önemsiz bir azınlığı oluşturan güçlü (ve) galip ülkeler arasında Key-

4. Akt. I Deuttscher, *Troçki*, c. I, s. 533-4.

5. F. Claudin, c.I, s. 248.
6. L. Troçki, age, s. 125.

nes'in betimlediği ayrışma meydana geliyor ve büyüyorsa, dünya devriminin iki şartının olgunlaşması durumu ile karşı karşıyayız", diyordu.[7] Bu saptamanın ardından, Komintern'in sömürge ülkelerde dünya devrimi perspektifine uygun olarak nasıl bir örgütlenme tarzını benimseyeceği sorunu gelir: "Emperyalist savaş, bağımlı halkları dünya tarihine sokmuştur. Şu anda karşı karşıya olduğumuz en önemli görevlerden biri, kapitalist *olmayan* ülkelerde Sovyet hareketini nasıl örgütleyebileceğimizi, düşünmektir. Bu ülkelerde sovyetlerin kurulması mümkündür; ama bunlar işçi sovyetleri değil, köylü sovyetleri ya da emekçi halk sovyetleri olacaktır."[8]

Lenin 26 Temmuz günü "Milli Mesele ve Sömürge Sorunu Üzerine Rapor"unu Kongre'ye sundu. Bu raporda ortaya konan tezler, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki sınıf ilişkileri ve işçiler ile köylülerin milli (veya herhangi bir diğer) burjuvaziden ayrı ve bağımsız örgütlenmelerinin zorunluluğu bakımından önemlidir ve Troçki'nin 1925-27 Çin Devrimi sırasında sürdürdüğü tartışmanın dayanak noktalarını oluşturur. Bu nedenle, tezleri, üç noktada toplamak ve Lenin'in sözleriyle aktarmak gerekiyor:

— "Sömürücü ülkelerin burjuvazisi ile sömürge ülkelerin burjuvazisi arasında, belirli bir *rapprochement* (yakınlaşma) oldu; öyle ki, çoğu kez -belki de çoğunluk durumda- ezilen ülkelerin burjuvazisi milli hareketi desteklerken, emperyalist burjuvazi ile tam bir anlaşma içindedir: bütün devrimci hareketlere ve devrimci sınıflara karşı onunla güç birliği yapmaktadır. Komisyonda bu, tartışma götürmez biçimde kanıtlandı. ...Biz, komünistler olarak, sömürgelerdeki burjuva kurtuluş hareketlerini ancak, gerçekten devrimci oldukları, ancak, bu hareketlerin yöneticileri bizim, köylüleri ve sömürülen yığınları devrimci bir ruhla eğitip örgütlenmemize engel olmadıkları taktirde desteklemeliyiz ve (ancak bu durumda) destekleyeceğiz."[9]

— Sömürge ülkelerde, proleteryanın sayıca çok az olduğu yerlerde bile, ezilen kitlelerin bağımsız (milli burjuvaziden) politik hareketini yaratmak mümkündür. Bu durumda, "komünist partileri ile bu partileri kurmaya hazır olan unsurların kesin görevleri, geri kalmış ve sömürge ülkeler de dahil olmak üzere her yerde, köylü sovyetleri veya emekçi halk sovyetleri lehinde propaganda yapmak ve nerede koşullar elveriyorsa orada derhal emekçi halk sovyetleri kurmaya çalışmaktır."[10]

—"Enternasyonal, geri kalmış ülkelerin ileri ülkeler proletaryasının yardımıyla sovyet sistemine geçebilecekleri ve belirli aşamalardan sonra, kapitalist aşamadan geçmek zorunda kalmadan komünizme varabilecekleri, tezini de, teorik gerekçesini göstererek savunmalıdır."[11]

Komintern'in III. Kongresi 22 Haziran 1922'de toplandı. Bu sırada, sömürgelerde yeni yeni gelişmeye başlayan devrimci hareketlerin bu ülkelerin milli burjuvazileri tarafından açıktan açığa engellendiği görülüyordu. IV. Kongre'nin bu konuda alacağı önlemlerin ilk belirtilerini Troçki'nin 4 Temmuz'da sunduğu tezlerde ("Uluslararası Durum ve Komintern'in Görevleri Üzerine II. Dünya Kongresi'nin Tezleri") buluyoruz. Troçki, doğu ülkelerinde, özellikle Hindistan ve Çin'de yabancı sermayenin kapitalizmi geliştirmekte olduğuna işaret eder. Bu ülkelerin burjuvazisi, yabancı sermayeye artan oranlarda bağlanmakta ve giderek emperyalizmin bir aracı (ajanı) haline gelmektedir. Sömürge burjuvazilerinin "...yabancı emperyalizme karşı mücadelesi -zayıf bir mücadele oluşu bir yana- yapısı gereği isteksiz ve yarı yarıya hayalidir. Yerli proletaryanın gelişimi, sömürge burjuvazisinin ulusal devrimci eğilimlerini felce uğratmaktadır. Fakat aynı zamanda, milyonları oluşturan köylü kitleleri bilinçli komünist öncünün kişiliğinde bir devrimci liderlik bulmaktadır."[12]

Dışa bağımlı kapitalist gelişme, hangi oranda olursa olsun, ön plana çıktıkça, sömürge burjuvazilerinin anti-emperyalist devrimci yeteneği ve arzusu, yabancı sermayenin çekiciliği ile proletaryanın yükselen sınıf mücadelesi arasında erimektedir. Köylüler, aynı zamanda büyük toprak sahibi olan burjuvazinin toprak devrimi taleplerini bastırması ve gelişen

7. Lenin, "Report on the International Situation and the Fundamental Tasks of the Communist International", *Collected Works, c. 31, s. 225.*
8. *Lenin, agy, s. 232-3.*
9. *Lenin, "Report of the Commision on the National and the Colonial Questions", Collected Works,* c. 31, s. 242.

10. Lenin, agy, s. 243.
11. Lenin, agy, s. 244.
12. L. Troçki, agy, s. 251.

proletaryanın, burjvaziye karşı bir alternatif olarak ağırlık kazanması sürecinde, emperyalizme ve yerli burjuvaziye karşı proletarya ile ittifaka doğru çekilmektedir.

Bu süreçte III. Enternasyonal, sömürgelerin emperyalizme karşı mücadelesinde "sosyal unsur"un "milli unsur"dan ayrışmakta olduğunu saptamaktadır. Bu saptama, yakın geleceğin başlıca doğrultusunu göstermektedir. Yakın geleceğin tarihsel gelişmeleri tarafından doğrulanacak bir doğrultudur bu. Fakat aynı dönemde, her iki unsurun iç içe geçtiği, dahası, "milli unsur"un ağır bastığı sömürge hareketleri de vardır. Kuşkusuz, bu tip hareketler III. Enternasyonal açısından pek çok sorunu gündeme getirmekteydi. 1921'de Sun Yat-Sen'in Kanton'da kurduğu Cumhuriyet hükümetinin tezleri ve yine aynı yıl içinde Sovyetler Birliği'nin Mustafa Kemal'le imzaladığı "dostluk ve yardımlaşma antlaşması" bu tip sorunlara örnektir.

Sun Yat-Sen 1919'da, "uluslararası savaşa, ticari savaşa ve sınıf savaşına karşı pratik bir çözüm yolu" öneren görüşlerini açıklamıştı. Öneri, "Çin'in gelişiminde etkin olan güçlerin", "samimi bir işbirliği" anlayışı ile Çin'in ekonomik gelişmesine katkıda bulunmalarını (emperyalist ülkelerden) rica ediyordu. Sun, yabancı sermayenin kapitalist olmayan bir çeşit ekonominin inşasına yardım edeceğine inanıyor, öte yandan, Sovyet Devleti ile işbirliği kurmaya çalışıyordu.[13] Mustafa Kemal ise, aynı dönemde, "Batının işçi sınıfı, öte yandan Asya ve Afrika'nın köleleştirilmiş halkları, milletlerarası sermayenin kendilerini yıkmak ve efendilerine büyük çıkarlar sağlamak için köle durumuna getirmek istediğini anladığı ve sömürge politikasının işlediği suç, dünya işçilerince kavrandığı gün burjuvazinin kuvveti sona erecektir."[14] diyor; Sovyetler Birliği ile "dostluk" antlaşmasına bir buçuk ay kala Türkiye Komünist Partisi önderleri esrareniz bir biçimde katlediliyor ve ardından sahte bir Komünist Partisi kuruluyor ve bunun dışında kalan hareketler baskı altına alınıyordu.

II.'sinin aksine III. Kongre'de bu somut olgulardan hiç biri üzerinde ayrıntılı olarak durulmadı. Sömürge burjuvazilerinin tutumları sadece Troçki'nin genellemeleri içinde yer almış ve bu tutumlara karşı izlenecek siyaset biraz sertleştirilmiştir. Aslında, sömürgeler sorunu, Kongre'de oldukça dar kapsamlı olarak yer almıştır. Gündemin 12. maddesi bu konuya ayrılmış ve doğulu delegelerin konuşmaları sadece beş dakika ile sınırlandırılmıştır. Bu durum sömürge ülkelerden gelen delegelerin şiddetli tepkisiyle karşılandı. Hintli Roy, Kongre'de yaptığı konuşmada, III. Enternasyonal'in doğu sorunu ile ilgili tavrının "tam bir oportünizm" olduğunu ve bunun ancak bir II. Enternasyonal kongresine yakışacağını belirtmiştir.[15]

Sömürgeler sorununun ağırlıklı olarak ele alındığı ve Lenin'in katıldığı son kongre olan IV. Kongre, 5 Kasım 1922'de toplandı.

Sömürgeler sorunu üzerine Lenin'le birlikte çalışan Safarov, konuşmasında, sömürge devrimlerinin proleter enternasyonalizmi açısından taşıdığı öneme değinmiş ve emperyalist ülkelerdeki komünist partilerini sömürge sorunu üzerinde yeterince durmadıkları için eleştirmiştir. Sömürge ülkelerden gelen delegeler geçen dönemin deneylerini ortaya koyan konuşmalar yapmışlar, yeni sorunları açıklamışlar ve bazı eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin, Endonezya Komünist Partisi temsilcisi Tan Malaka önceki kongrelerde, Pan İslamizm'in mahkum edilmesini eleştirerek, bunun, komünistleri köylü kitlelerden uzaklaştırmak için burjuva milliyetçileri tarafından nasıl kullanıldığını anlatmıştır.[16] IV. Kongre, "milliyetçi burjuva" olarak nitelediği Kemalist hükümetin TKP'ye karşı giriştiği "barbarca hareketi protesto" eden bir açık mektup yayınlar. Mektupta, "Ankara'daki milliyetçi hükümet, Türk büyük burjuvazisi yararına verilecek belli ödünlere karşılık emperyalistlerle anlaşmaya hazırdır," denilmektedir.[17]

Kongrede kabul edilen tezlere göre, "emperyalizme karşı verilen mücadele bir kitle hareketi biçimine dönüştüğü zaman, sömürge ve yarı sömürge halklarının egemen sınıfları, devrime önderlik etme bakımından isteksizleşmekte ve yetersiz kalmaktadırlar."[18]

Bu yetersizlik, sömürgelerdeki burjuvazinin

13. Akt. Leon Troçki, *The Third International* After *Lenin*, s. 330.
14. Akt. Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c. I, s. 446.

15. Akt. F. Claudin, agy, s. 249.
16. Akt. F. Claudin, agy, s. 258.
17. Akt. D. Avcıoğlu, agy, s. 647.
18. Akt. F. Claudin, agy, s. 266.

ve hakim sınıfların kendi sınıfsal çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Emperyalizme karşı mücadeleye katılan kitleler kendi mücadele örgütlerini kurdukça, burjuvazi, anti-emperyalist mücadelenin sonunda kendi mülkiyetinin, sermayesinin ve politik gücünün başına gelecekleri görmektedir. Bu durumda, ya kitlelerin bağımsız örgütlenmesini ezecek ya da emperyalist burjuvazi ile kitlelere karşı birleşecektir. Büyük bir savaşın ardından altüst olmuş 1920'lerin dünyasında, devrim ile karşı-devrim arasında bir orta yolun bulunmadığı giderek anlaşılmaktadır.

Tezlerde sömürge ülkelerdeki hakim sınıfların bileşimi şu sözlerle açıklanmaktadır: "Burjuva milliyetçilerinin (Hindistan, İran ve Mısır'da) tarım devriminin sözünden bile duydukları korku ve tarım devrimini budayarak yok etmek için gösterdikleri çaba, milli burjuvazi ile feodal ve burjuva-feodal toprak ağaları arasındaki yakın ilişkiyi... göstermektedir."[19]

Yine de bu sınıfsal bileşim, çeşitli sömürge ülkelerin iktisadi koşullarına göre farklı ağırlıklar taşıyarak biçimlenmekte ve bu durum, her bir ülkenin özgül durumundan kaynaklanan değişik politik perspektiflere yol açmaktadır. Carr'ın, kongre dökümanlarından yaptığı şu alıntı, Komintern'in bu farklılığı nasıl değerlendirdiğini gösteriyor:

"Köleleştirilmiş yerli bir köylü nüfusun bulunduğu sömürge ülkelerde ulusal kurtuluş mücadelesi, ya Türkiye'de olduğu gibi bütün ülke halkı tarafından, hep birlikte yürütülecektir, ki bu durumda, ezilen köylünün toprak sahiplerine karşı mücadelesi kaçınılmaz olarak milli kurtuluşun zaferinden sonraya ertelenecektir; ya da Hindistan'da olduğu gibi, feodal toprak sahipleri emperyalist haydutlarla ittifak halindedir, bu durumda, ezilen köylülerin toplumsal mücadelesi milli kurtuluş mücadelesi ile birlikte yürüyecektir."[20]

Bu farklı koşullara rağmen IV. Kongre, sömürgelerdeki devrimci mücadelenin izleyeceği genel siyasi çizgiyi belirlemiştir. Tezlere göre, bağımsız sınıf çıkarlarını savunmak gerekçesiyle emperyalizme karşı verilen mücadeleye katılmamak ne kadar zararlı ve oportünist bir tutumsa, burjuva demokratlarla "milli birlik" oluşturmak ve "iç barış"ı korumak amacıyla işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin günlük talepleri uğruna mücadele etmemek de o derece zararlı ve oportünist bir tutumdur. Dolayısıyla, sömürgelerdeki devrimciler, her şart altında kendi bağımsız siyasal örgütlerini kuracaklar, fırsat buldukları her yerde emekçi ve köylü sovyetlerini örgütleyerek, anti-emperyalist, demokratik devrimin "mümkün olan en radikal çözümü için"[21] mücadele edeceklerdir.

IV. kongre'den sonra sömürgeler sorunu

IV. ve V. Kongreler arasındaki dönemde Sovyetler Birliği'nde Komintern'i de etkileyen bir dizi gelişme oldu. Devlet aygıtlarının Bolşevik Parti'ye ve III. Enternasyonal'e tedrici bir şekilde nasıl egemen olduğunu açıklamanın yeri burası değildir. Ancak şu kadarını belirtelim ki, III. Enternasyonal'in V. Kongresi, Stalinist bürokrasinin olanca yetkileri elinde toplamaya başladığı bir dönemde yapıldı.

V. Kongre'nin toplandığı 1924 yazında Stalin, baş düşman olarak gördüğü "Hain Albion"un, yani İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaş hazırlığı içinde olduğunu düşünmekte ve gerek Sovyet diplomasisine gerekse Komintern politikasına bu olası gelişmeyi engelleyecek biçimde yön vermektedir. Bir yandan İngiliz sendika liderleri ile yakın ilişkiler kurulması için çalışmakta, öte yandan, İngiltere'ye karşı mücadele eden sömürgelerin milli burjuvazilerine daha yakın olmaya yönelmektedir. Bu politikanın bir sonucu olarak V. Kongre, sömürgelerdeki milli burjuvaziler ile işbirliğine doğru keskin bir dönüş yapmış; bu doğrultuda gidilirken, ilk dört kongrenin sömürgelerde sınıf mücadelesi ile ilgili tezleri bir yana bırakılmış veya günlük politikaya tabi kılınmıştır. Bu ilkeler daha sonra tartışmanın zorlamasıyla yeniden gündeme gelecek, fakat bu kez de, devlet bürokrasisinin zorlaması ile tahrif edilecektir.

Bu dönemde İngiliz emperyalizmine karşı mücadelenin en yüksek düzeye vardığı ülke Çin'dir. Bu ülke, Komintern'in sömürgelerdeki dokuz seksiyonu içinde en fazla üyeye sahip olan ülkedir. Çin'in 8000 üyesine karşılık, Java 2000, İran 600, Mısır 700, Filistin 100 ve

19. Akt. F. Claudin, agy.
20. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, 1917-1923, cs. 3, s. 477.
21. Akt. F. Claudin, agy.

Türkiye 600 üyeye sahiptir.[22] Japonya ve Kore'de yasadışı küçük gruplar, Hindistan'da ise dağınık hücreler bulunuyordu. Ayrıca Sovyet elçisi Joffe ile Sun Yat-Sen arasında imzalanan deklarasyon, ilişkilerin geliştirilmesi bakımından, gerek Çin milli burjuvazisi gerekse Sovyetler Birliği için uygun bir zemin oluşturuyordu. Bu deklarasyonda, "Çin'de ne komünist sistem ne de sovyet sistemi uygulanamaz," deniyor ve ortak amaç, "ulusal birleşme ve ulusal bağımsızlık" olarak belirleniyordu.[23]

Bütün bu koşullar bir araya gelerek, Komintern'in o dönemde başlıca tehlikeyi oluşturan İngiliz emperyalizmine karşı Çin milli burjuvazisini sonuna kadar ve kararlı biçimde desteklemesine yol açmıştır.

1925-27 çin devrimi

1644'den beri saltanat süren Manchu Hanedanı'nın 1911'de yıkılmasıyla sonuçlanan ilk Çin devrimi milli birliği sağlayamayınca, ülke, emperyalist güçler arasındaki rekabeti kendi ilişkilerine yansıtan askeri kliklerin (savaş ağaları) eline geçti. Yıllarca süren iç politik karışıklıklardan sonra milli burjuvazinin sınıf ideolojisini temsil eden Sun Yat-sen 200 milletvekilinden oluşan bir parlamento kurarak, 1921'de Kanton'da Çin'in ilk Cumhuriyetini kurdu. Cumhuriyet 1923'e kadar savaş ağalarının sürekli saldırısı nedeniyle gelişemedi, hatta birkaç kez tamamen dağılmak zorunda bırakıldı. Yukarda değinilen Sun-Joffe deklarasyonu ile birlikte Sovyetler Birliği'nden sağlanan askeri yardımlar ve danışmanlar sayesinde Sun Yat-sen kendine bağlı bir ordu kurarak kanton çevresinde tutunmayı başarabildi.

Bu sırada Çin Komünist Partisi iki yıldır faaliyette bulunuyordu. 1915'ten beri eski Çin geleneklerini hedef alarak, politikadan sanata dek geniş bir çalışma alanı yaratmaya çalışan devrimci akım, Çin proletaryasının gelişmesiyle birlikte örgütsel bir yapı kazanmaya başladı. ÇKP, örgütlü bir politik güç olarak 4 Mayıs 1919 ayaklanması ve Çin'in ilk düzenli işçi eylemi olan 1920 grevinden doğmuştur. Yabancı sermayenin geliştirdiği kapitalizm Çin proletaryasının sayısal bakımdan çoğalmasını sağlıyordu. İşçiler, sendikalarda ve parti bürolarında hızla örgütlendiler. Örgütlü işçi sayısı, 1923'te 230.000 iken, 1925'te 570.000'e, 1926'da 1.264.000'e ve 1927'de 2.800.000'e ulaşmıştır.[24]

Çin proletaryasının bu emekleme döneminde Sovyetler Birliği ile Kuomintang arasındaki ilişkiler hızla gelişiyordu. Komintern'in Rus Bürosu, Borodin'i sürekli danışman olarak Kuomintang'a yollamıştı ve Kuomintang subayları Rusya'da askeri eğitim görüyorlardı. Komintern'in 1922'de aldığı bir kararla ÇKP, Kuomintang'a katılmış; bu iki örgüt, gerek yönetim organlarında gerekse kitle örgütlerinde kaynaştırılmıştı. Bununla birlikte her iki parti de biçimsel anlamda bağımsızlığa sahipti.

Kuomintang sınıfsal bakımdan heterojen bir yapıya sahipti. İçinde, Çin'in Sun Yat-sen ilkeleri çerçevesinde milli birliğini savunan milliyetçi subaylardan büyük toprak sahiplerine, fabrikatörlere, küçük ve orta burjuva unsurlara kadar çok geniş bir kesimi barındırıyordu.

Sun Yat-sen ilkeleri (üç halk ilkesi), kurtuluş için mücadele edilerek milli bağımsızlığın kazanılması, ülke içinde demokrasi ve özgürlüklerin sağlanması; halkın refaha kavuşturulması, biçiminde üç maddeden oluşuyordu.[25] Üç halk ilkesi, bir anlamda, Çin milli burjuvazisinin mücadele programı idi. ÇKP bir yandan bu programa katılıyor, öte yandan, kendi programının gerektirdiği sloganları atıyor ve kendi programının propagandasını yapmaya çalışıyordu. Bununla birlikte, Kuomintang'a olan bağımlılığı ve Sovyet uzmanların bu örgüte bağlı birimlerde çalışmaları eylem alanını ve olanaklarını sınırlıyordu. Bütün bunlara rağmen ÇKP, bütün bu dönem boyunca emekçi sınıfların günlük ekonomik ve politik çıkarlarını ve toprak devrimini savundu.

1924 yılı Çin'de emperyalizme karşı mücadele eden bütün sınıfsal güçlerin, gelişen sınıf mücadelesi sürecinde kendi sınıfsal konumlarının gerektirdiği eylem çizgisine döndükleri yıl oldu. Kanton-Hong Kong genel grevi hızla yayıldı ve ülkenin her yanında ÇKP önderliğinde devrimci komiteler kuruldu. Komiteler kendi kurallarını bizzat belirliyor ve güvenliklerini kendi güçleriyle sağlıyorlardı.

Bu bağımsız eylem çizgisi Kuomintag safla-

22. F. Claudin, agy, s. 271.
23. F. Claudin, agy, s. 276.
24. *Pan-Pasific Workers*'dan akt. L. Troçki, age, s. 336.
25. Mao Zedung, *Seçme Eserler*, c. I, s. 319.

rında büyük bir tedirginlik yarattı. Proletarya başını almış gidiyordu ve milli burjuvazinin fabrika ve işyerlerinde grev vardı. Kapitalistlerin ve toprak ağalarının bir bölümünün desteklediği Kuomintang yönetimi hareketi durdurması için ÇKP'ye baskı yapmaya başladı. Gelişen devrimci hareket, başını milli burjuvazinin mülkiyet kalesine vurmuştu.

ÇKP lideri Chen Tu-hsiu, bu gelişmeler karşısında, 1925 Ekim'inde, Komintern Merkez Yürütme Komitesi'ne resmen başvurarak, Kuomintang'dan ayrılmak için izin istedi. Öneri reddedildi. KEYK'in ÇKP'den istediği tek şey, bir iç savaşın çıkmasını önlemesi idi. Çin'de başlayan devrim burjuva bir karakter taşıyordu; böyle bir devrimin sosyalist amaçları olamayacağına göre ÇKP'nin Kuomintang'dan çıkması düşünülemezdi.

Bu dönemde Komintern, Kuomintang'ı nasıl değerlendiriyordu? Kesinlikle denebilir ki, önderler arasında bu örgütün sınıfsal ve politik niteliği hakkında tam bir görüş birliği yoktu. Örneğin, Stalin, 1925 Mayıs'ında Kuomintang'ın "bir işçi-köylü partisi" olduğunu, 1926 Mart'ında, "işçilerin, köylülerin, aydınların ve kent demokrasisinin devrimci bloku" olduğunu, 1927 Mayıs'ında ise "işçilerin, kent ve kır küçük burjuvazisinin ve milli burjuvazinin bir bloku" olduğunu söylemiştir.[26] Bu tanımlardan hareketle, Stalin'in Kuomintang'ı, işçi sınıfı ile milli burjuvazinin bloklaştığı bir örgüt olarak gördüğünü, fakat olayların akışı içinde ifadesini zaman zaman değiştirmek zorunda kaldığını söyleyebiliriz.

Aynı dönemde, Stalin'le aynı safta yer alan Buharin, Kuomintang'ı, daha ayrıntılı biçimde, şöyle tanımlıyordu:

"Kuomintang, politik bir parti ile farklı sınıf gruplaşmalarından oluşan Sovyet benzeri bir örgüt arasında bir geçiş, özel tipte bir örgüttür... Kuomintang, liberal burjuvaziyi, ...küçük burjuvaziyi ve işçi sınıfını kapsar. Örgütsel açıdan bakıldığında Kuomintang, terimin geleneksel anlamında bir parti değildir."[27]

1924-25 döneminde Stalin, Kuomintang örneğini sadece Çin'le sınırlı olarak değil, bütün sömürge ülkeler düzeyinde genelleştiriyordu. Örneğin, Doğulu komünistlere verdiği bir söylevde şöyle diyordu:

"Komünistler, ulusal birleşik cephe politikasından... işçilerin ve küçük burjuvazinin devrimci blokunu (oluşturma) politikasına geçmelidirler. Böyle ülkelerde bu blok tek bir parti, Kuomintang gibi bir işçi-köylü partisi biçimini alabilir."[28]

1926 yılında, milli burjuvaziyi ve ÇKP'ye rağmen işçi sınıfını da kapsayan, kelimenin geleneksel anlamında bir parti olmayan ve Stalin'e göre bütün Doğu ülkelerinde uygulanması gereken bir modeli oluşturan Kuomintang, III. Enternasyonal'e "kardeş parti" olarak kabul edildi ve lideri Chang Kay-şek bir KEYK toplantısında Komintern'in "şeref üyesi" olarak takdim edildi. Bu gösteri ile ilgili karar SBKP Politbürosu'nda oy çokluğu ile alınmıştır. Politbüro'da öneriye red oyu veren ve karşı çıkan tek kişi Troçki'dir.

Bu gelişmeler sırasında Chang Kay-şek de yavaş yavaş havaya girmekte; örneğin Kuomintang kongrelerinden birinde, Mustafa Kemal'in de bazen kullandığı bir retoriği hatırlatacak sözler söylemektedir:

"Sovyetler Birliği ile, dünya devrimi ile ittifakımız, gerçekte, dünya devrimini tamamlamak için emperyalizme karşı birlikte mücadele eden bütün devrimci partilerle bir ittifaktır."[29]

Aynı dönemde Kanton Ticaret Odası'nın yayımladığı bir bildiri, "Yaşasın Dünya Devrimi", sözleriyle son buluyordu.[30]

Kuşkusuz, bu acaip durum, Chang'ın ve Kanton Ticaret Odası'nın, dünya devrimini benimsediklerini değil, Kuzey'deki gericilere karşı mücadelede Sovyet silahlarına ve işçi, köylü kitlelerinin mücadelesine karşı III. Enternasyonal'in teminatına ne denli ihtiyaç duyduklarını gösteriyordu.

kanton darbesinden şangay katliamına

1924 genel grevi ve ÇKP'nin Kuomintang'dan çıkma talebi, Kuomintang burjuvazisinin sınıfsal doğasının gerektirdiği gibi davranmasına yol açtı. III. Enternasyonal'in şeref üyeliğine seçilmesinden bir buçuk ay sonra Chang, 20 Mart 1926 günü Kanton'da bir hükümet

26. F. Claudin, agy, s. 278.
27. Buharin, *Problèmes de la Revolutin Chinoise*'dan akt. L. Troçki, age, s. 332.
28. Stalin, *Problems of Leninsm*, s. 264.
29. O.Suda, *Sosyalizm Sözlüğü*, s. 121.
30. O. Suda, agy.

darbesi yaparak bütün iktidarı kendi elinde topladı. Grevler yasaklandı; Kanton'taki bütün sendikalar kapatıldı; ÇKP'liler Kuomintang bürolarından atıldı; pek çok komünist ve sendikacı lider tutuklandı, direnenler öldürüldü.

Darbeden hemen sonra toplanan Kuomintang Merkez Yönetim Komitesi ÇKP üyelerini baskı altına almayı amaçlayan bir dizi önlemi yasalaştırdı. Komünistler Dr. Sun Yatsen'in ilkeleri ve kişiliği hakkında hiç bir kuşku beslememeleri şartıyla Kuomintang'a kabul edileceklerdi. Kuomintang'ın belediyelerdeki, eyaletlerdeki ve parti komitelerindeki Komünistlerin oranı, toplamın 1/3'ünü geçmeyecekti. Komünistler, Chan Kay-şek'i, devrimin askeri ve politik önderi olarak kabul edeceklerdi.

ÇKP'nin programını ve amaçlarını tamamen anlamsız kılan bu koşullar Komintern temsilcisi Borodin tarafından derhal kabul edildi. Böylece, işçi ve köylüler milli burjuvaziye, ÇKP de Kuomintang yönetimine boyun eğdirilmiş ve her bakımdan bağımlı kılınmış oluyordu.

20 Mart darbesi Komintern basınında derin bir hayretle karşılandı. Olayların nasıl açıklanacağı bilinemiyordu. Komintern'in resmi yayın organı, *International Press Correspondence*, 8 Nisan 1926 sayısında, Kanton darbesi ile ilgili olarak dış basında yer alan haberleri "gerçek dışı" ya da "emperyalistlerin bir uydurması" olarak niteledi.[31] Ne var ki, Chang Kay-şek, komünistlere kabul ettirdiği koşulları dünyaya ilan edince, Komintern basını gerçeği kabul etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte, Kanton darbesi, sonuçlarıyla birlikte, Komintern'in politikasını etkilemeyecek kadar önemsiz bir olay gibi gösterilmeye çalışıldı.

1926 yılında Troçki, SBKP Politbürosunun bir oturumunda Çin'de izlenen politikayı eleştirdi. Çin'de izlenecek tek politika komünist politika olmalıydı. Bu politika Sovyetler Birliği'nin diplomatik hesaplarından ve manevralarından ayrı tutulmalıydı. Burjuva hükümetleri veya Kanton'daki gibi askeri diktatörlükler ile ilişki kurmak diplomatların işiydi; devrimcilerin görevi ise bunları devirmekti.

31. Akt. L. Troçki, age, s. 328.

Kuomintang'ın Komintern'e alınması büyük bir hata olmuştu. Sınıflararası uyum kuramını savunan Sun Yat-senizm ile sınıf mücadelesini savunan Marksizmin birbiriyle uyuşması imkansızdı. Chang Kay-şek'in Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne "şeref üyesi" olarak katılması "tatsız bir şaka" idi.[32]

Öte yandan, Chang'ın dayattığı koşullar ÇKP içinde büyük bir tedirginlik yaratmıştı. Üstelik, Borodin'in ÇKP önderlerini ikna çabalarına rağmen, milli burjuvazinin uyguladığı baskının sonu gelmiyordu. Kuomintang, ÇKP üyelerinin listesini istiyor, ÇKP'nin kendi üyelerine talimat vermeden önce, bunları Kuomintang'ın ilgili komisyonlarının onayına sunmasını şart koşuyordu. Bu durumda Chen Tuhsiu KEYK'na partisinin Kuomintang'dan ayrılması önerisini tekrarlayarak, milli burjuvazi ile "ittifak"ın yeniden gözden geçirilmesini önerdi. Bu öneri derhal reddedildi ve *Pravda*'da peş peşe sert eleştirilere uğradı. Bunun üzerine Chen, Kuomintang'a gönderilen silahların hiç olmazsa bir kısmının partisine verilmesini istedi. Bu istek de reddedildi.

Chang Kay-şek, Kuzey seferini bu sırada gündeme getirdi. Görünürdeki amacı, merkez ve Kuzey Çin'i ele geçirmek, gerici militarist Chang Tso-lin'i devirerek ülkenin ulusal birliğini Sun Yat-sen ilkeleri doğrultusunda sağlamaktı. Askeri harekatın planları Sovyet askeri danışmanları tarafından hazırlanmıştı. Çoğunlukla Rus silahları kullanılıyordu ve komünist yöntemlerin uygulandığı geniş bir propaganda mekanizması Chang'ı destekliyordu. Sefer boyunca sadece Kuomintang'ın sloganları kullanılacaktı. Bunların başında toprak kiralarının %25 azaltılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi geliyordu.

1926 Haziran'ında başlayan Kuzey seferinin ilk aşamalarında Wuhah ele geçirilerek, burada yeni bir Kuomintang hükümeti kuruldu. Askeri başarının hemen ardından Chang devrimci hareketleri baskı altına almaya başladı. Sefer devam ederken Kanton'da grev yasağı konuldu; ilerleyen ordunun geçtiği her yerde sendikalar ve köylü birlikeri kapatıldı. ÇKP liderliği, bir yandan kendi tabanının baskısı, öte yandan Kuomintang disiplini arasında sıkış-

32. Bk. I. Deutscher, age, c. II, s. 336.

maya başlamıştı. ÇKP saflarında Kuomintang'dan ayrılma önerileri gittikçe daha sık tekrarlanıyor ve komünistler nasıl bir "milli demokratik devrim" ile karşı karşıya olduklarını görmeye başlıyorlardı.

Stalin, ÇKP'den yükselen protesto sesleri karşısında 30 Kasım 1926 günü KEYK'nun Çin Komisyonu önünde şöyle diyordu:

"Çinli komünistlerin Kuomintang'dan çekilmeleri gerektiği söyleniyor. Bu yanlış olacaktır, yoldaşlar! Çinli komünistlerin şu sırada Kuomintang'dan çekilmeleri büyük bir hata olacaktır. Çin devriminin gelişimi, niteliği ve genel durumu, Çinli komünistlerin Kuomintang'da kalmalarını ve onun içinde etkilerini arttırmalarını kesin bir biçimde gerektirmektedir."[33]

Oysa Kuzey seferinin ne anlama geldiğini Çinli komünistler yaşayarak anlamışlardı. Bu sefer, Çin'in ulusal birliğinin sağlanması adına, askeri diktatörlüğün pekiştirilmesi, komünist hareketin ve toprak devriminin bastırılması anlamına geliyordu. Milli burjuvazinin sınıf çıkarları, proletarya ve yoksul köylülüğün sınıf çıkarlarına karşıydı.

Bu dönemin ÇKP için taşıdığı anlamı Chen Tu-hsiu daha sonra şu sözlerle açıklayacaktır: "Şimdiki dönem komünistlerin Kuomintang için bir kuli hizmeti gördükleri dönemdir.[34]

Chen, bir yandan izlenen politikayı eleştirmeye çalışıyor, öte yandan, "örgüt disiplini gereği" Komintern'in buyruklarından çıkamıyordu. Chen'e göre Komintern, bir yandan, ÇKP'nin toprak devrimini savunmasını istiyor, öte yandan örgütün, bu devrimin güçlerini yok eden Kuomintang'dan çıkmasını engelliyordu. Kuomintang içinde, "burjuvazi tek başına değildi; büyük toprak sahipleri, Hunan ve Hupeh eyaletlerinin ağaları ve beyleri, Kuomintang görevlilerinin ya akrabaları ya da eski arkadaşlarıydı. Bütün toprak sahipleri, ya doğrudan ya da dolaylı olarak, subaylar ve görevliler tarafından korunmaktaydı."[35]

Harekatı orta ve kuzey Çin'e doğru genişleten Kuomintang birlikleri 1927 Şubat'ında Şangay yakınlarına vardı. Daha önceleri gerek Komintern gerekse ÇKP tarafından Chang'ın bir devrimci, anti-emperyalist bir müttefik olduğu kendisine öğretilen Şangay proletaryası 18 Şubat günü genel greve girişerek ayaklandı. İşçiler Chang'ın işini kolaylaştırmak istiyorlardı. Bu arada Chang kenti kuşatıyor ve daha sonra komutanlıkla ödüllendireceği askeri vali Li Pao-chang'ın ayaklanmayı ezmesini bekliyordu.

Fakat Şangay proletaryası ikinci bir ayaklanmayla, kenti, Kuomintang'dan önce ele geçirdi, militaristleri ve askeri valiyi kovdu. 26 Mart günü hiç bir direnişle karşılaşmaksızın komünistlerin denetimindeki kente giren Chang, ilk iş olarak Çinli ve yabancı bankerlerle üç hafta süren bir dizi gizli toplantı yaptı. Bu arada Şangay proletaryası elde silah, bekliyordu. O sırada Komintern Şangay'daki ÇKP önderlerine yeni bir emir gönderdi. Bu emirde, "Chang'ın provake edilmemesi" ve "silahların toprağa gömülmesi" isteniyordu.[36]

Aynı günlerde, Chang'ın bir darbe yapacağı söylentileri, silahlı ve tedirgin bekleyen Şangay proletaryası arasında yayıldı. Bu söylentileri bastırmak ve işçilere teminat vermek amacıyla 30 Mart 1927 tarihli *International Press Correspondence*'da şu tesbit yapılıyordu:

"Kuomintang'daki bölünme ve Şangay proletaryası ile devrimci askerler arasındaki düşmanlıklar, bugün için tamamen bertaraf edilmiş bulunmaktadır... Chang Kay-şek ...parti kararlarına uyacağını bizzat belirtmiştir ...Chang Kay-şek gibi bir devrimci, emperyalistlerin inanmak istedikleri gibi, kurtuluş hareketine karşı savaşmak için Chang Tso-lin'in safına geçmeyecektir ...Şangay proletaryası için yegane tehlike emperyalist bir provokasyondur."[37]

Birkaç gün sonra, 12 Nisan günü, yerli ve yabancı bankerlerle görüşmelerini tamamlayan Chang Kay-şek, işçilere karşı sadırıya geçti ve Şangay sokaklarında direnen yüzlerce militan ve işçi katledildi.

Komintern basını, katliamdan hemen sonra olayı örtbas etmeye, dahası, durumu mükemmel göstermeye çalıştı. 11 Haziran 1927 tarihli *International Press Correspondence* "Kısmi yenilgiye rağmen devrim bir üst aşamaya ulaşmıştır." diyordu.[38]

33. Stalin, age, s. 10.
34. F. Claudin, agy, dn. s. 11.
35. F. Claudin, agy, dn. s. 83.
36. Akt. L. Troçki, age, s. 329.
37. Akt. L. Troçki, agy.
38. Akt. L. Troçki, age, s. 339.

Fakat uğranılan yenilgi ve buna yol açan politikanın yanlışlığı o kadar açıktı ki, KEYK daha sonra şu kararı almak zorunda kaldı:

"İşçi ve köylü atılımının esas olarak komünist partinin sloganları altında ve önemli ölçüde *onun liderliği altında* gelişen ilk dalgası son bulmuştur. Bu dönem, devrimci hareketin çeşitli merkezlerinde işçi ve köylülerin *en ağır yenilgilere* uğramasıyla, komünistlerin, genel olarak işçi ve köylü hareketinin devrimci kadrolarının fizik olarak imha edilmesiyle son bulmuştur."[39]

Şangay katliamının hemen ardından önemli bir gelişme oldu: Wuhan Kuomintang'ı, Chang'ın darbesini protesto ediyordu. Komintern ve Stalin bu protestoya dört elle sarıldılar. Onlara göre, Wuhan Kuomintang'ı "sınıfların bloku" görüşlerini doğrulayan olumlu bir örnekti. Yeni analiz şöyleydi "Sağ kanat Kuomintang" karşı devrim saflarına geçmişti; "sol kanat" ise devrim saflarında kalmaya devam ediyordu. Wuhan, Kuomintang tabanının, fiilen olmasa da, esas olarak, %90'ını temsil ediyordu; ÇKP Wuhan Kuomintang'ını var gücüyle desteklemeliydi. Bu gelişme üzerine ÇKP'nin 30 Haziran'da aldığı bir kararda şöyle deniyordu:

"Kitle örgütleri, işçiler, köylüler ve diğerleri, Kuomintang yönetiminin liderliğine ve denetimine itaat etmelidirler. Halkın, işçilerin ve köylülerin talepleri, Kuomintang Kongresi ve Yürütme Komitesi tarafından alınan kararlarla, hükümetin kanun ve emirleri ile uygunluk içindedir."[40]

ÇKP böylece "doğru yol"a sokulmuş oluyordu; ama Şangay katliamı için de bir sorumlu bulmak gerekiyordu. Sorumlu kısa sürede bulundu: Chen Tu-hsiu. SBKP ve Komintern yayınları ateş püskürüyordu: Chang'ın ihaneti (Troçki'nin deyişiyle, onların sınıflarının değil, "bizim" hayallerimizin ihaneti) önceden görülmüş, fakat belirlenen çizgi ÇKP tarafından izlenmemiş ve Şangay darbesi ile başedilememişti. Chen, ÇKP genel sekreterliğinden azledildi ve Chu Chiu-pai parti genel sekreterliğine getirildi.

Bütün bu olaylar SBKP ve Komintern içinde bir hesaplaşmaya yol açtı. Sol Muhalefet ile, 1924'ten itibaren Sovyet Devleti'ni adım adım ele geçirerek bütün yetkileri elinde toplayan bürokrat "resmi liderlik" arasındaki bu son hesaplaşmanın konusu; sömürge devrimlerinin karakteri, sınıflararası işbirliği ve bloklaşma politikasının proleter devrimci siyaset açısından taşıdığı anlamla ilgilidir.

1927 Mayıs'ında Troçki, Çin olayları sırasında izlenen politikayı eleştirerek Komintern'de bir tartışma başlattı. 1923'te Troçki önderliğindeki 46'lar Muhalefet Hareketi'nin bir devamı olan bu hareket, bu kez Çin sorunuyla ilgili olarak yeniden örgütlenmişti. Troçki'nin görüş ve önerileri Komintern'in 84 üyesi tarafından desteklendi. 84'lerin Çin sorunu üzerine görüşme açılmasını isteyen önerileri 23-26 Mayıs arasında Merkez Komitesi'ne verildi. Belgeyi imzalayanların sayısı 300'ü buldu.[41]

Bir süre sonra Stalin, Çin'de izlediği politikayı savunmak için harekete geçti. 21 Nisan 1927 tarihli *Pravda*'da yayımlanan yazısında, Çin devriminin ilk döneminde, milli burjuvazinin devrim saflarında yer aldığını yazıyordu. Bu devrim, "Bütün ulusal cephenin birlik halinde olduğu bir devrim" idi.[42] Stalin'e göre bu durum, devrim ile milli burjuvazi arasında bir çelişme olmadığı ve milli burjuvazinin devrimi kendi çıkarlarına tabi kılmak istemediği anlamına gelmiyordu. Nitekim, 1926 Mart'ında, Kanton'da komünistlere karşı girişilen hareket milli burjuvazinin ilk açık saldırısıydı. Bu saldırıdan sonra komünistler Sol Kuomintag'la (oysa bu tarihte resmen "sol" bir Kuomintang yoktu) yakın işbirliğine geçerek çizgilerini sürdürmüşlerdi. Stalin Şangay katliamını şöyle değerlendiriyordu:

"Chang Kay-şek'in darbesi, milli burjuvazinin devrimden ayrıldığını, milli bir karşı devrimci merkezin oluştuğunu, Kuomintang sağcıları ile emperyalistler arasında Çin devrimine karşı bir işbirliğinin ortaya çıktığını göstermektedir."[43] Stalin'e göre darbeden hemen sonra ortaya çıkan durum şöyleydi:

"Çhang Kay-şek'in darbesi Güney Çin'de iki kampın, iki hükümetin, iki ordunun, iki merkezin -Wuhan'daki devrimci merkez ile Nanking'deki karşı devrimci merkez- oluştu-

39. Akt. L. Troçki, age, s. 196.
40. J. Guillermaz, *A History of the Chinese Communist Party*'den akt. F. Claudin, agy, s. 281-2.

41. Bk. I Deutscher, agy, s. 349.
42. Stalin, age, s. 24.
43. Stalin, age, s. 26.

ğunu göstermektedir."[44]

Stalin'e göre, şimdiki durumda milli demokratik devrimin biricik organı ve merkezi Wuhan'daki "sol" Kuomintang'dı. "Devrimci ve sol" Wuhan ile "karşı devrimci ve sağ" Nanking'in gelecekleri, Stalin'e göre şöyle olacaktı:

"...militarizme ve emperyalizme karşı azimli bir mücadele yürüten Wuhan devrimci Kuomintang'ı, proletarya ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün gerçek organı haline gelecek, öte yandan işçi ve köylülerden koparak emperyalizm ile yakın işbirliğine geçen Nanking'deki, Chang Kay-şek'in karşıdevrimci grubu, sonunda militaristlerin kaderini paylaşacak."[45]

Oysa gerçekte, marksizmin sınıfsal perspektifinden bakıldığında, Wuhan ile Nanking arasında hiç bir fark olmadığı gibi, komünistlerin zorlandıkları yeni sınıf işbirliği de öncekinden farklı değildi. Özetle bu görüşü savunan Troçki'ye göre, sınıfsal yapısının doğal sonucu olarak Wuhan, yakın gelecekte soluğu Chang Kay-şek'in yanında alacaktı ve bundan zarar gören yine emekçiler ve burjuvazi ile işbirliğine zorlanan ÇKP olacaktı. Kanton ve Şangay örneklerinin bir kez daha tekrarlanmaması için, ÇKP yakasını derhal Wuhan Kuomintang'ından kurtarmalıydı. Troçki, Mayıs 1927'de, Stalin'in yukarda alıntı yaptığımız yazısına verdiği cevapta ("Çin Devrimi ve Yoldaş Stalin'in Tezleri") demokratik devrimde izlenmesi gereken Bolşevik çizgiyi anlatmaktadır:

"Bolşevik tarzda verilen bir demokratik devrim mücadelesinden söz edebilmek için proleter politikasının esas aracına sahip olmak gerekmektedir: Kendi bayrağı altında savaşan, kendi politikasının ve örgütünün, diğer sınıfların politikası ve örgütü içinde erimesine asla izin vermeyen *bağımsız bir proletarya partisi.*"[46]

ÇKP'nin zorlandığı ittifak politikasını Troçki şu sözlerle açıklamaktadır:

"ÇKP, bütün bu dönem boyunca Kuomintang'ın devrimci küçük burjuva kesimi ile bir *ittifak* kurmuş değil; aksine, orduyu ve iktidarı kendi elinde tutan burjuvazinin önderlik ettiği tüm *Kuomintang'a bağımlı kılınmıştır.*"[47]

Troçki, işçi ve köylü sovyetlerinin derhal kurulmasını ve silahlandırılmasını önermektedir.

"Şimdiki durumda işçi ve köylülerin silahlanması kaçınılmaz biçimde sovyetlerin oluşturulmasını gerektirmektedir... Devrimin gelişiminde, işçilerin silahlanmasını sağlayabilecek organlar, ancak Sovyetler olabilir."[48]

Öte yandan Stalin, Sovyet sloganına şiddetle karşı çıkmakta ve sormaktadır:

"Muhalefetin Çin'de acilen, işçi, köylü ve asker delegeleri Sovyetleri oluşturulması talebi ne anlama gelmektedir?... Bu, yeni bir iktidar sloganının, devrimci Kuomintang iktidarını dışlayan... Kuomintang solu ile bir blok içinde çalışan komünistleri de kapsayan devrimci Kuomintang iktidarına karşı olan bir sloganın atılması anlamına gelir."[49]

Stalin'e göre bu, ittifakın bozulması, müttefiklerle onarılması imkansız bir kopuşma demektir. Troçki ise pek yakında, sınıfsal yapısı gereği bu "devrimci Kuomintang'ın, "proletarya ve köylülüğün (bu) gerçek organı"nın, işçileri ve toprak devrimi isteyen köylüleri boğazladıktan sonra Chang Kay-şek'in safına geçeceğini haber vermektedir. KEYK'nin 8. Plenumu'nda, Troçki, Wuhan yetkililerinin devrimci bir merkez oluşturamayacaklarını vurgulayarak şöyle diyordu:

"Sovyetler, işçi Sovyetleri gerekmektedir... Biz, Çinli köylülere şunu söylüyoruz: Whang Ching Wei ve ortakları tipindeki Sol Kuomintang liderleri, eğer kendi bağımsız Sovyetlerinizi oluşturmaksızın Wuhan liderlerini izlerseniz, kaçınılmaz olarak size ihanet edeceklerdir... Biz Çinli işçilere şunu söylüyoruz: Siz, yani devrimci proletarya olmaksızın, köylüler, küçük burjuva radikallerinin önderliği altında tarım devrimini sonuna kadar götüremezler. Bu yüzden, kendi işçi Sovyetlerinizi kurun, köylü Sovyetleri ile birleşin, asker temsilcilerini Sovyetlere çekin, Sovyetleri tanımayan generalleri vurun; Sovyetlere karşı ayaklanma örgütleyecek olan bürokratlarını ve küçük burjuva liberalleri, vurun... *Çin burjuva demokratik devrimi ya Sovyetler'in oluşturulmasıyla*

44. Stalin, agy.
45. Stalin, age, s. 27.
46. L. Troçki, *Problems of the Chinese Revolution*, s. 35.
47. L. Troçki, agy.
48. L. Troçki, age, s. 44.
49. Stalin, age, s. 29.

ilerleyecek ve muzaffer olacaktır ya da hiçbir zaman."[50]

Mücadele bu şekilde sürerken, Chang'ın Şangay katliamından tam üç ay sonra, 15 Temmuz 1927 günü, Stalin'e göre "devrimci merkez"i oluşturan Wuhan Kuomintang'ı kendi sınıfsal çizgisi boyunca ilerleyerek Chang Kay-şek'le birleşti. Troçki haklı çıkmış ve Wuhan hükümeti, Stalinist kliğin şaşkın bakışları arasında elindeki bütün silahları Nanking'e teslim etmişti. "Milli burjuva" müttefik, silahları teslim etmeden önce, devrimci liderleri ve militanları aynı silahlarla katletmeyi ihmal etmedi. Çin kaynaklarına göre, Wuhan Kuomintang'ının komünistlere vurduğu bu darbe ile birlikte sadece 1927 yılı içinde öldürülen devrimcilerin sayısı 28 000'dir.

Wuhan "devrimci merkezi"nin de ihanet etmesinden sonra KEYK, Çin devriminin o anki aşamasını şu sözlerle ilan etti: "Wuhan hükümetinin devrimci rolü sona ermiştir." Bu sözler ve gerekli açıklamalar, Komintern yayın organı *International Press Correspondence*'ın 27 Temmuz 1927 tarihli sayısında yer aldı.[51]

"oportünizmin bir ürünü olarak maceracılık"

Stalinist liderlerlik güç durumdaydı; çünkü bu kez, ittifak edilecek bir "devrimci milli burjuvazi" kalmamıştı. Bu arada SBKP'nin 15. Kongresi (Aralık 1927) yaklaşmaktaydı. Örgütsel ve bürokratik ipleri elinde tutan resmi liderlik, durumu kurtarmak için bir şeyler yapmak zorundaydı. Hazırlanan plan son derece basitti: Önce bir suçlu bulunmalıydı; ardından o güne dek izlenen politika değiştirilmeliydi ve bu değişiklik, 15. Kongre'de muhalefete karşı bir silaha dönüştürülmeliydi.

Stalin'in bir suçlu bulması zor olmadı. Suçlu bu kez de Chen Tu-hsiu idi. Chen 1927 Temmuz'unda lanetlenerek ÇKP-MK'dan uzaklaştırıldı. O güne dek izlenen çizgi Chen'in kişiliğinde "sağ sapma" olarak mahkûm edildi. (Bu mahkûmiyet resmî Çin kaynaklarında hâlâ sürmektedir.) Aslında Chen'in bütün suçu, ÇKP'nin kuruluşundan beri Stalin'in sözünden çıkmamış olması idi. Gerçi Komintern'in çizgisini zaman zaman eleştirmişti, ama bu, hiçbir zaman, verilen emirleri sadakatle yerine getirmesine engel olmamıştı. Chen 1929'da partiden atılacaktır. Bütün sorumluluğun Stalin tarafından üzerine yıkıldığı güünlerde ÇKP'ye yazdığı bir mektupta, Chen, durumunu şu sözlerle açıkladı:

"Yoldaşlarımızla birlikte ÇKP'yi kurduğumuzdan beri, enternasyonal liderlerinin, Stalin, Buharin, Zinovyev ve diğerlerinin Çin devrimini utanç verici yenilgilere uğratan oportünist politikalarını içtenlikle uyguladım... Oportünizmin eski hatalarını eleştirmekle yetinen ve kendi hatalarını görmek istemeyen bazı sorumlu yoldaşların tavırlarından, her şeye rağmen zaman zaman utanç duyuyorum."[52]

7 Ağustos'ta ÇKP yönetimine Chu Chiu-pai'nin başını çektiği yeni bir kollektif liderlik getirildi ve bu liderliğin "doğru çizginin ve Bolşevik liderliğin garantisi" olduğu iddia edildi. 9 Ağustos günü Moskova'da toplanan SBKP ve ÇKP Merkez Komitelerinin Birleşik Plenumu, "Çin kardeş partisinin liderliğinde beliren bu sağ sapmanın tasfiye edilmesini ve liderliğin izlediği politikanın doğru yola girmiş olmasını memnunlukla saptama" durumunda olduğunu açıklamaktadır.[53]

"Suçlu"nun tasfiyesinden sonra politikadaki değişikliğin ilk izleri "Sol" Kuomintang'ın "ihanet"inden 13 gün sonra, 28 Temmuz 1927 günü, Stalin'in *Pravda*'da çıkan yazısında belirtiliyordu:

"Bugün için Çin proletaryasının müttefikleri var mıdır?" diye soruyordu Stalin. "Vardır. Bu müttefikler köylülük ve kent yoksullarıdır. Şimdiki döneme damgasını vuran, Kuomintang'ın Wuhan liderliğinin karşı-devrim kampına geçmesi ve küçük burjuva aydınların devrimden ayrılmasıdır."[54]

Proletaryanın müttefiki, başlangıçta, Enternasyonal'in "şeref üyesi" Chan Kay-şek idi; Şangay katliamı ile bu müttefik karşı-devrim kampına geçinde, proletarya bu kez "Sol" Kuomintang ile ittifak kurdu; ne var ki, bu "müttefik" de proletaryayı katlederek karşı devrim kampına geçti... Şimdiki müttefikler ise, köylülük ve kent yoksulları idi. Böylece devrim, yeni bir aşamaya ulaşmış oluşuyordu. Yaklaşan 15. Kongre nedeniyle, Stalin, uğra-

50. L. Troçki, age, s. 97-98.
51. Akt. Troçki, *The Third International After Lenin*, s. 333.
52. Guillermaz'dan akt. F. Claudin, agy, dn, s. 84.
53. L. Troçki, age, s. 337.
54. Stalin, age, s. 104.

nılan yenilgiyi gözlerde küçültmek için, yeni bir devrim dalgasının yakında kaçınılmaz olarak yükseleceğinden söz ediyordu. Bu noktada muhalefete olabildiğince taviz vermeye kararlıydı. Bunun için de muhalefetin görüşlerini bir şekilde sahiplenmesi gerekiyordu. Daha önceki görüşlerinin üstünü örterek, ayaklanmadan, hatta Sovyetlerin kurulmasından söz etmeye başladı. Stalin şöyle diyordu:

"Eğer yakın gelecekte -birkaç ay değil, fakat 6 ay veya 1 yıl içinde devrimin yeni bir yükselişi gerçekleşirse, işçi ve köylü delegeleri Sovyetler'inin oluşturulması sorunu, güncel bir slogan ve burjuva hükümetine karşı bir denge unsuru olarak hayata geçirilebilir."[55]

Buradaki "denge" sözcüğü, muhalefetin savunduğu, Sovyetler'in kurulmasını izleyen "ikili iktidar" önerisine tıpatıp uyuyordu.

"Niçin?" diyordu Stalin, "Çünkü, gelişiminin şimdiki aşamasında devrimin yeni bir yükselişi gerçekleşirse, Sovyetler'in kurulması tamamen olgunlaşmış bir mesele olarak ortaya çıkacaktır."[56]

Stalin'e göre, daha birkaç ay önce Sovyetler sloganı muhalefetin maceracılığını karakterize ediyordu; çünkü bu dönemde Kuomintang devrimin düşmanı değildi. Fakat, "şimdi, aksine, Sovyetler'in kurulması sloganı, eğer yakın gelecekte yeni ve güçlü bir devrimci yükseliş meydana gelirse gerçekten devrimci bir slogan olabilir"di.[57]

Oysa bu dönemde devrimin yeni bir yükselişi bir yana, ÇKP'nin kendisi bile pratik anlamda dağılmış durumdaydı. Parti'nin en değerli öncü ve militan kadroları katledilmiş, kalanlar da yeraltına itilmişti. Kentlerde hiçbir açık direniş belirtisi görünmüyordu. Bu durumda Stalin'in sözünü ettiği "devrimci yükseliş" nasıl gerçekleşecekti? Kullanılacak yöntem kısa süre sonra anlaşıldı. Devrim yükselmeyecek, *yükseltilecekti.* Kaldıraç olarak da sol maceracılık kullanılacaktı. Stalin'in 15. Kongre'de muhalefetin elindeki en önemli silahı almak için giriştiği eylem Kanton'da sahneleniyordu.

1927 sonbaharında Stalin'in yakın çalışma arkadaşlarından Alman Heinz Neumann ile Gürcistan Komsomol lideri Besso Lominadze (her ikisi de 1936 tasfiyeleri sırasında kurşuna dizildi) Kanton'a gönderildiler. Burada 7 Aralık günü yapılan gizli bir toplantıda 15 kişilik bir ayaklanma komitesi seçildi. Bunların 9'u 3000 işçiyi, diğer 3'ü 1200 kişiden oluşan askeri okul alayını, geriye kalan 3 kişi ise Kwantung köylülerini temsil ediyordu. (Bu köylülerin ayaklanmaya katılmaları sağlanamadı.)[58]

Kanton ayaklanması 11 Aralık 1927 günü gerçekleştirildi. Sabahın 6'sında, adına "Kanton İşçi, Köylü ve Asker Delegeleri Sovyetleri" denilen güçler iktidarı ele geçirdi. Harekete 4200 kişi katıldı. 1200 kişiden oluşan askeri öğrenciler dışında kalanlar en ilkel silahlarla donatılmışlardı. Ayaklanma, bir hükümet darbesini andırıyordu. Bu düzensiz ve rastgele oluşturulmuş güçlerin bir Sovyet oluşturmaları ve Kuomintang'ın iyi silahlarla donatılmış 50 000 kişilik birliklerinin üstesinden gelmeleri imkansızdı. Nitekim 50 saat süren çarpışmaların sonunda, Kanton Komini, ardında 5700 devrimcinin ölüsünü bırakarak dağıldı.

Troçki, "günahlarından ötürü kendini emniyet altına almaya çalışan liderlik, bu yılın sonunda, olayların gelişimini felaketli biçimde zorlayarak, zamansız Kanton ayaklanmasına neden oldu" diyerek durumu özetledi.[59]

Troçki'ye göre Kanton darbesi 15. Kongre öncesinde kendi prestijini kurtarmaya çalışan "resmi liderlik"in Çin devriminin ilk iki aşamasında izlediği oportünist politikanın bir sonucuydu. Kanton maceracılığı bütünüyle "oportünizmin bir ürünü" idi.

aşamalı devrim ve sürekli devrim

Stalin'e göre, 1925-27 döneminde Çin devrimi burjuva demokratik devrim aşamasındaydı. Bu aşama tamamlanmadan ÇKP'nin iktidarı tek başına ele geçirmeye çalışması düşünülemezdi. Burjuva demokratik devrim aşamasında, daha güçlü olan milli burjuvazinin önderliğinde bir blok oluşturulmalı ve devrimci proletaryanın partisi, bu blok içinde yerini almalıydı.

Troçki'ye göre ise devrim *a priori* (olarak) aşamalara bölünemez. Proletaryanın, devrimci bir durumda, bujuva demokratik aşamada duraksaması ve milli burjuvazi ile ortak bir yö-

55. Stalin, age, s. 118.
56. Stalin, agy.
57. Stalin, age, s. 118-9.
58. Huang Ping, "The Canton Commune and its Preparation", *The Canton Commune* derlemesi içinde; akt. L. Troçki, age, s. 341.
59. L. Troçki *Problems of the Chinese Revolution,* s. 123.

netim oluşturması, her iki sınıfın çıkarları açısından da, imkansızdır. Çin'in demokratik devrim aşamasında olması, proleteryanın yoksul köylü kitlelerini kendi safına çekerek sosyalist devrime geçmesine ve milli burjuvazi dahil hakim sınıfların mülkiyet ilişkilerinin tasfiye edilmesine engel değildir. Çin devrimi sürekli bir devrimdir ve proletarya, yoksul köylülük ile birlikte kendi bağımsız sovyetlerini kurarak mücadele etmelidir.

Troçki şöyle diyordu:

"Marksizm'in gücü, geleceği önceden görebilme yeteneğinden gelir. Muhalefetin yaptığı teşhislerin bu anlamda ve kesinlikle pratikte doğrulandığı gösterilebilir. Önce, bütünüyle Kuomintang'la, daha sonra 'Sol' Kuomintang ve Wuhan hükümeti ile ilgili olarak; nihayet, üçüncü Çin devrimi, yani Kanton ayaklanması için verilen 'teminat' ile ilgili olarak."[60]

Troçki, Çin proletaryasının bir sınıf olarak gücü hakkında ayrıntılı analizlere girişir. Çin kökenli istatistiklere göre, 1927 yılında, ulaşım, dok, inşaat ve maden işçilerinin toplam sayısı (örgütü ve örgütsüz) 2 750 000'dir. Çeşitli el sanatlarıyla uğraşanlar, çıraklar, kuliler ve diğerleri 11 960 000 kişidir. Böylece, el emekçilerinin toplam sayısı 15 000 000'u bulmaktadır. Bu sayı, 1905 Rusya'sı için 10 000 000 kadardır.[61] Kuşkusuz, proletaryanın Çin'deki toplam nüfus içindeki oranı oldukça azdır. Stalin'in hareket noktalarından biri de emekçilerin toplam nüfus içindeki bu göreli azlığıdır. Oysa, Lenin'in şu sözleri, özellikle devrimci bir durumun varlığında, kesin bir geçerlilik kazanmaktadır:

"Kapitalist bir ülkede proletaryanın gücü, toplam nüfus içindeki oranına nazaran sınırsız bir biçimde daha fazladır. Bu, proletaryanın, bütün kapitalist ekonomik sistemin merkezi noktalarının, sinir merkezlerinin ekonomik kumandasında bulunması ve yine proletaryanın kapitalizm altında, ekonomik ve politik bakımdan emekçilerin büyük çoğunluğunun gerçek çıkarlarının temsilcisi durumunda olması nedeniyle böyledir."[62]

Çinli devrimcileri mili burjuvaziyi desteklemeye zorlayan Stalin ve Komintern, III. Enternasyonal'in özellikle II. ve IV. Kongreleri'nde sömürgelerde sınıf mücadelesi ile ilgili olarak belirlenen ilkeleri örtbas etmişler ve Troçki'ye göre, Lenin'in şu sözlerini unutturmaya çalışmışlardır:

"Devrimimiz bir burjuva devrimi olduğu için, işçiler burjuvaziyi desteklemelidir, diyenler likidatörlerin kampından gelen değersiz politikacılardır. Biz marksistler de devrimimizin bir burjuva devrimi olduğunu söylüyoruz. İşçiler, burjuva politikacılarının sahtekârlıklarına karşı halkın gözlerini açmalı, onlara vaadlerle kanmamayı, KENDİ güçlerine, KENDİ örgütlerine, KENDİ birliklerine ve sadece KENDİ silahlarına güvenmeyi öğretmelidirler."[63]

Stalin ve resmi liderlik, muhelefetin ve Troçki'nin Çin devriminin karakterine ilişkin görüşlerini eleştirirlerken "sürekli devrim" deyimini mahkûm etmeye çalıştılar. Örneğin, 1928 Şubat'ında toplanan bir KEYK oturumunda şöyle deniyordu:

"Çin devrimini 'sürekli' bir devrim olarak karakterize etmek yanlıştır... burjuva demokratik devrimin atlanarak geçilmesi doğrultusunda gösterilen eğilim, Troçki'nin 1905'te yaptığı hatanın bir benzerini tekrarlamaktır."[64]

Bu mantığa göre, 1917 Ekim Devrimi'nde Lenin de aynı hatayı, burjuva demokratik devrim aşamasını atlayarak geçme hatasını işlemişti. Çünkü, 1917 Şubat devrimi Rusya'da demokratik devrimin görevlerinden hiçbirini çözmedi. Lvov'ların ve Guçkov'ların, Kerenski'lerin ve Milyukov'ların hükümeti, 1917 Şubat'ından Ekim'ine kadar geçen süre içinde ne toprak sorununu ne de savaş sorununu çözdü. Bu durumda Ekim Devrimi, bir sürekli devrim karakteri kazanarak, burjuva demokratik devrimin programını da kapsayarak bir sosyalist devrime dönüştü. 1917 Kasım ayından 1918 Mayıs'ına kadar geçen süre içinde yapılanlar bunun açık bir göstergesidir. Bu yedi aylık süre içinde, toprak sahiplerinin mülkiyet hakkı tazminatsız olarak kaldırılmış, bankalar ve sanayi toptan millileştirilmiş ve bunların kontrolü bütünüyle proletaryanın denetimine geçmiştir. Böylece devrimin demokratik ve sosyalist aşamaları iç içe geçmiş ve devrim, bir sürekli dev-

60. L. Troçki, *The Third Internationa. After Lenin*, s. 198.
61. L. Troçki, age, s. 335.
62. Lenin, "The Year 1919", *Works*, c. 16, s. 450; akt. L. Troçki, age, s. 209.
63. Lenin, age, c. 14, s. 11'den akt. L. Troçki, age, s. 179.
64. L. Troçki, age, s. 186-7.

rim karakteri kazanmıştır. Lenin'in *Nisan Tezleri* devrimin bu sürekliliğini, yani burjuva demokratik aşamadan sosyalist aşamaya sürekli ve eşanlı geçişini formüle eder. Bu formülasyon *İki Taktik*'teki formülasyondan farklıydı. "Eski formül şöyleydi: Burjuvazinin egemenliğinin yerini proletarya ve köylülüğün egemenliği, onların iktidarı alabilir ve almalıdır. Oysa gerçek hayatta, daha şimdiden bambaşka bir şey görüyoruz: Bu ikisinin... şimdiye kadar hiç görülmemiş bir biçimde birbirine geçişini."[65]

Menşevikler buna karşı çıkıyorlardı, çünkü Lenin, aşamaları atlıyordu ve bu bir Blanquism idi. Bolşevik Partisi'nin içinden de protestolar yükseliyordu: Kamenev ve Zinovyev, "proletarya ve köylülüğün devrimci, demokratik iktidarı"ndan söz ediyorlardı. Bu iktidar, burjuvazi ile eşit şartlara dayanan bir koalisyon hükümetini öngörüyordu. Bu hükümet ülkede burjuva demokrasisinin bütün kurumlarıyla birlikte sağlayacak ve toprak sorununu çözecekti. Oysa Lenin, aynı dönemde, proletarya diktatörlüğünü ve sosyalist demokrasiyi savunuyordu. Lenin, proletarya ve köylülüğün demokratik ikidarını öneren bu Bolşevikleri şu sözlerle eleştiriyordu:

"Her kim, *bugün*, 'proleteryanın ve köylülerin devrimci demokratik iktidarından başka söz etmez; hayatın gerisinde kalır ve bu yüzden de, pratik olarak proleter sınıf mücadelesine karşı küçük burjuvaziye *geçer* ve 'bolşevik' devrim öncesi 'antikalar' arşivine kaldırılması... gerekir."[66]

Stalin bu tartışmayı 1925-27 Çin devrimi sırasında yeniden alevlendirdi ve sorunu demagojik biçimde, Çin'in sosyalizm bakımından azgelişmişliğine bağladı. Oysa Troçki'ye göre sorun, Çin'in ekonomik bakımdan sosyalizmi için olgunlaşmış olup olmadığı değil, "Çin'in proletarya diktatörlüğü bakımından politik olarak olgunlaşmış olup olmadığı sorunudur. Bu iki sorun hiçbir surette özdeş değildir."[67]

Çin'de emperyalistlere karşı mücadelede proletarya hiçbir şart altında hiçbir ittifaka girmemeli mi, diye sorulabilir. Troçki bu soruya olumlu yanıt vermektedir. Bağımlı ülke proletaryası, örgütünü ayakta tutabilecek güce ve politik ağırlığa sahipse *belirli koşullar* altında milli burjuvazi ile anlaşmalar yapabilir. Nitekim Çin Devrimi'nin ilerleyen aşamalarında bu tip anlaşmaların başarılı örnekleri görülecekti. Ancak burada önemli olan, altını çizdiğimiz bu *belirli koşullar*'ın sağlanmasıdır. Troçki bunları şöyle özetlemektedir:

"Burjuvazi ile her ayrı duruma uyan her ayrı, pratik ve geçerli anlaşmanın biricik 'koşulu', ne örgütlerin ne de bayrakların birgün ya da bir saat için bile karışmasına izin vermemekten ibarettir; Kızıl ve Maviyi (Komintern bayrağı) birbirinden ayırt etmekten ve burjuvazinin ne emperyalizme karşı *gerçek* bir mücadeleye önderlik edebilme yeteneği ve hazırlığına ne de işçileri ve köylüleri *engellemeyeceğine* bir an için bile inanmamaktan ibarettir. Pratik ve geçerli anlaşmalar için yukarda sözü edilen böyle bir şartın[68] bizim için katiyen bir yararı yoktur. Tam tersine, kısa bir anlaşma döneminde bile askıya alınmayan, kapitalizme karşı mücadelemizin genel çizgisine ters düşerek bize ancak zarar verebilir. Daha önce de söylendiği gibi, bizi zerre kadar bağlamayan ve bizi politik olarak hiçbir şeye zorunlu tutmayan türden tamamiyle pratik anlaşmalar, eğer belirli bir anda yararlıysa, bizzat şeytanla bile imzalanabilir."[69]

Stalin Kasım 1927'de muhalefete karşı saldırıya geçti. Bundan önce Çin devriminin çeşitli aşamalarında şiddetlenen mücadele boyunca pek çok muhalefet üyesi ya sürgüne gönderilmiş ya da hapsedilmiştir. 1928 yılı sol muhalefet hareketinin, partiden, ülkeden ve Komintern'den sürüldüğü yıldır.

Troçki, çok sonra, 1938 yılında IV. Enternasyonal'in Sosyalist Devrim İçin Geçiş Programı'nda Çin devrimi ile ilgili olarak şöyle yazdı:

"Komintern, geri ülkelere, güçlü ve ümitvar bir devrimin nasıl çökertilebileceğine klasik bir örnek vermiştir... (Stalin'in planına göre, burjuva partisi Kuomintang hem ulusal meclisin hem de sovyetlerin yerini alacaktı.) Kitlelerin Kuomintang tarafından ezilmesinden

65. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, s. 20.
66. Lenin, agy.
67. L. Troçki, age, s. 208.

68. Burada, "yukarda sözü edilen böyle bir şart"tan Troçki, Enternasyonal'in Taslak Programı'ndaki şu cümleyi kast etmektedir: "(Sömürge ülkelerin milli burjuvaları ile) geçici anlaşmalar, ancak burjuvazi, işçilerin ve köyülerin devrimci örgütlenmesini engellemediği ve emperyalizme karşı gerçek bir mücadele verdiği sürece kabul edilebilir bir şeydir" (Troçki, age, s. 167-8). Troçki, bu şartın "geçici anlaşmalar" için öne sürülmesinin yararsızlığını anlatır.
69. L. Troçki, age, s. 168-9.

sonra, Komintern Kanton'da karikatür bir sovyet örgütledi. Kanton ayaklanmasının da kaçınılmaz çöküşüyle birlikte, Komintern, sanayi proletaryasının tamamen pasif olduğu bir durumda, gerilla savaşı ve köylü sovyetleri yolunu tuttu. Kendini çıkmazda bulan Komintern, Çin-Japon savaşını fırsat bilerek 'Sovyet Çin'ini bir kalem oynatışıyla tasfiye edip, hem köylü "Kızıl Ordu'yu hem de sözde 'Komünist' Partisi'ni aynı Kuomintang'a, yani burjuvaziye bağımlı kıldı."[70]

1928'in başlarında Stalin, Kanton yenilgisi için yeni bir suçlu buldu: Chu Chiu-pai. Chu darbecilik ve maceracılıkla suçlanarak azledildi, yerine, bir işçi olan Hsiang Hsung-fa getirildi. Böylece ÇKP "proleter bir tarzda" yeniden düzenlenmiş oluyordu. Ne var ki, bu dönem de oldukça kısa sürdü, çünkü yeni liderliğin, proleter bir yapıya sahip olmasına rağmen ÇKP'yi yönetmek bakımından yetersiz olduğu fark edildi. Bu kez Li Li-san partinin yeni lideri olarak atandı.

ÇKP liderliğindeki bu değişiklik, Komintern'in "üçüncü dönem"[71] politikasına geçmesiyle aynı zamana rastgeldi. "Üçüncü dönem"in maceracı çizgisini Çin'de büyük bir azimle, dahası zaman zaman abese vardırarak izleyen Li Li-san, bir dizi Kanton felaketine neden oldu.

Yeni liderlik kıyı kentlerinde genel grevleri izleyen ayaklanmalar örgütlemeye çalıştı, bu olmayınca eyaletlere dışardan saldırılar düzenledi ve her defasında yenilgiye uğradı. 1930'a gelindiğinde yenilgiler öylesine birikmişti ki, Komintern, bütün felaketlerin sorumluluğunu bir kez daha ÇKP'nin üzerine yıkmak zorunda kaldı ve Li Li-san darbecilikle suçlanarak azledildi.

Bu sıralarda Moskova'da eğitim gören ve başlarında Wang Ming'in bulunduğu bir gurup öğrenci, Çin tarihine "yirmisekizbuçuk Bolşevikler" adıyla geçen bir gurup örgütlediler. Stalin, Wang Ming ve adamlarını doğrudan ÇKP'yi ele geçirmeleri için Çin'e gönderdi.

Bu dönemde, kentlerdeki proletaryanın birbirini izleyen yenilgilerle sürekli güç kaybetmesine karşılık, kırlardaki kızıl silahlı güçler, gerek üretimden koparak kentlerden gelen işçiler, gerekse köylü katılmalarıyla giderek güçleniyordu.

Şangay'da illegal varlığını korumaya çalışan ÇKP (merkezi) ve Wang, bu bölgede tutunamayacaklarını anlayınca 1932'de kırsal kesime çekildiler. Bu sırada Komintern Çin Devrimi'nin esas güçlerinin kırsal kesimde oluşmaya başladığını fark ediyordu. Stalin, bir yandan bu güçlerden yararlanmayı düşünüyor, öte yandan, Kiangsi'deki Kızıl Üs'sün Komintern çizgisine sadakatinden kuşku duyuyordu.

Wang Ming 1932 Ekim'inde Kiangsi'ye geldi ve kızıl güçlerin başında bulunan Mao Zedung'u görünüşte tasfiye ederek komutayı ele geçirdi. Mao Zedung, yıllar sonra, Wang Ming'in bu dönemde izlediği politika hakkında şöyle diyecektir:

"Li Li-san'ı, yeteri kadar 'sol' olmadığı için eleştiriyordu. Üsleri tamamen kaybedinceye kadar tatmin olmadı ve sonuçta da tam bu oldu. 1931'den 1934'e kadar ki dört yıl içinde benim, merkezde hiçbir sözüm geçmiyordu."[72]

Wang Ming, Kiangsi'ye gelinceye kadar Chang Kay-şek buradaki Kızıl Merkez Üs'se karşı dört büyük saldırıya girişmiş ve bütün bu saldırılar Mao'nun özgün gerilla taktikleriyle geri püskürtülmüştü. Chang'ın beşinci saldırısı sırasında bu taktikler terk edildi ve Kızıl birliklerin tehlikede olduğunu gören Mao, uzun bir geri çekilme harekâtına girişti. Uzun Yürüyüş böylece başladı. Çinli tarihçi Hu Chiao-mu bu geri çekiliş harekâtını şöyle anlatmaktadır:

"Chang'ın başlattığı beşinci saldırı sırasında Kızıl Ordu, parti merkez yönetimi tarafından izlenen tamamen hatalı ve sadece savunmaya dayanan çizgi ve diğer yanlışlar yüzünden düşman kuşatmasını yarmakta başarılı

70. L. Troçki, "Geçiş Programı", *Sürekli Devrim* (Bildirge), Temmuz 1978, sayı 1, s. 42.

71. 1928'de başlayan "Üçüncü Dönem"de Stalinist Komintern faşizm olgusunu, "sosyal demokrasinin sağ kanat uzantısı" olarak nitelemiştir. Stalin'in faşizm tanımı şöyledir: "Burjuvazinin, sosyal demokrasinin aktif yardımına dayanan savaşçı teşkilatıdır faşizm. Objektif bakımından sosyal demokrasi faşizmin ılımlı kanadıdır" (bu konuda bk., I. Deutscher, *Stalin*, c. II, s. 164). "Üçüncü Dönem" politikaları, güçlü bir işçi ve sendika hareketinin varlığına rağmen, 1928-1933 döneminde Almanya'da Nazilerin güçlenerek iktidarı ele geçirmelerine yol açtı (bk. L. Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, KÖZ Yayınları, Haziran 1977). 1933 yenilgisinden sonra Komintern "Üçüncü Dönem" politikalarından vazgeçti ve yerine "Halk Cephesi" politikalarını (1935-39) uygulamaya başladı. Bu politika, komünist partilerin, faşist olmayan bütün partilerle, özellikle de sosyal demokrat ve liberal partilerle koalisyon kurmalarını amaçlıyordu.

72. Mao Zedung, *Yayınlanmamış Yazılar*, s. 248.

olamadı... Kızıl Ordu'nun uzun yürüyüşü sırasında parti merkez yönetimi, düşmanın ilerleme yolunu kesmesi ya da geriden izlemesi karşısında Kızıl Ordu'yu büyük kayıplara uğratan hatalı askeri taktikler izlemeye devam etti."[73]

1935 Ocak'ında Tsunyi eyaletinin Kwerchow bölgesine varan Kızıl Ordu, ÇKP Merkez Komitesi'ni toplayarak Mao Zedung'u partinin lideri olarak tanıdı. Böylece Stalinist Wang Ming, Komintern'in "Üçüncü Dönem" politikalarının Çin'deki taktisyeni olmasına rağmen, bizzat Çin devrimcileri tarafından tasfiye edilmiş oluyordu. ÇKP, tarihinde ilk kez sessizce Kremlin'e karşı çıkıyordu.

Stalin, dağlardaki silahlı halk hareketini her zaman kuşkuyla karşıladı ve ÇKP'yi, gücünü kentlerde toplaması için zorladı. Örneğin KEYK 1930 Kasım'ında ÇKP merkezine gönderdiği bir mektupta Kızıl Ordu için şöyle diyordu:

"...ÇKP tarafından yeterince denetim altında tutulmamaktadır. Kızıl Ordu'nun toplumsal bileşimi yeterli değildir. Ordu, proletaryanın önderliğinde 'işçi ve köylülerin ordusu'na dönüştürülmelidir."[74]

Bu dönemde Komintern'in Çin'de, özellikle de kırsal kesimde olanları anlamakta büyük zorluk çektiği ortadadır. KEYK'in yaptığı analizler soyutlama düzeyinde kalmaktadır. Örneğin, partinin izlemesi gereken çizgi şu sözlerle belirtilmektedir: "Ekonomik ve politik mücadelenin birleştirilmesi için, bütün endüstri merkezlerinde ya da en azından birkaçında genel politik grevin hazırlanmasına yönelik politik grevlerin gerçekleştirilmesi için parti çok yönlü mücadelelere girişmelidir."[75]

1924 yılı için anlamlı olabilecek bu tür kararların 1930'larda pratik açısından hemen hiç anlamı yoktu. Bu dönemde ÇKP kadrolarının ve emekçilerin Komintern'e olan güvenleri büyük çapta sarsılmıştı. ÇKP özellikle kentlerde çok güçsüzdü. ÇKP içindeki işçilerin oranı 1928'de % 10'dan, 1930'da % 2.5'a ve 1931'de % 2'nin altına düşmüştü.[76] İşçiler, kentlerdeki parti örgütünün, Li Li-san'ların, Wang Ming'lerin yönetimine uymaktansa, üretimden koparak Kiangsi'deki silahlı güçlere katılmayı seçiyorlardı.

Wang Ming çizgisine karşı, bu dönemde, bazen açık bazen kapalı, ama her zaman şiddetli bir mücadele yürütüldü. Bununla birlikte, Mao Zedung, Stalin'in görüşlerine iç savaş boyunca hiçbir zaman açıktan karşı çıkmadı. Karşı çıkmak bir yana, *Seçme Eserler*'in pek çok yerinde, Wang Ming çizgisi ayrı tutularak, Stalinist çizgi açıkça övülmüştür. Fakat bütün bu övgüler, olayların gelişimi bakımından birer süs, gerekli birer retorik gibi durmaktadır. Kendinden önceki ÇKP liderlerinin deneylerinden yeterince yararlanan Mao, Komintern ve Stalin'le arasını bozmamak için büyük özen göstermiştir. Gerçekte, dönemin en belirgin iç çelişkisi, önce Stalin Li Li-san, daha sonra Stalin-Wang Ming çizgisi ile Mao Zedung'un özgün mücadele çizgisi arasındaki stratejik ve taktik çelişki idi.

Devrimin kaderi uzun zaman bu çelişkiye bağlı kaldı. Yıllar sonra Mao, bu konuda şöyle diyecektir:

"Wang Ming ile 1937'den 1938 Ağustos'una kadar süren tartışma sırasında biz on büyük siyaseti ortaya koyduk. Buna karşılık Wang Ming altmış siyaseti ortaya koydu. Eğer Wang Ming'in ya da başka bir deyişle Stalin'in yöntemlerini izleseydik, Çin devrimi başarıya ulaşamazdı. Devrimimiz başarıya ulaştığında Stalin bunun sahte bir şey olduğu söylemişti. Onunla tartışmaya girmedik."[77]

Komintern'le ilişkilerini anlatırken de şöyle diyecektir:

"III. Enternasyonal'in dağılmasından önce bile, biz, III. Enternasyonal'in emirlerine itaat etmiyorduk. Tsunyi Konferansı'nda itaat etmedik ve daha sonra... 7. Kongre'ye kadar uzanan on yıl bouyunca onlara hiç itaat etmedik. Bu dogmatikler, Çin'in özelliklerini hiç ama hiç incelemiyorlardı."[78]

Mao'nun liderliğinin kesin kabul edildiği Tsunyi Konferansı'nı izleyen dönemde Komintern "Üçüncü Dönem" politikasına son verdi. Bu kez yeni bir politika benimsemişti: Anti-faşist olan her hareketle koşulsuz işbirliği ve birleşik cephe politikası.

Bu politika değişikliği Çin'de Stalin'in ma-

73. Hu Chiao-mu, *Thirthy Years of the Communist Party of China*'dan akt. F. Claudin, agy, dn, s. 85.
74. F. Claudin, agy, s. 86.
75. S. Schram ve C. d'Encausse, *Marxism and Asia*, s. 245-6.
76. Akt. Troçki, age, s. 338.

77. Mao Zedung, *Yayınlanmamış Yazılar*, s. 54.
78. Mao Zedung, age, s. 172.

ceracılığı körükleyen baskılarına son verdi ÇKP'nin manevra alanını genişletti. Japonya'nın müdahalesi ile birlikte Kuomintang ile ÇKP arasında gerçekleştirilen koalisyon hükümeti, bu dönemde Komintern'in izlemekte olduğu politika ile çakışıyordu. Aynı politika, Avrupa'da komünist partilerin faşizme karşı mücadelesini reformizmin ve giderek emperyalist ülkelerin peşine takıyordu.

Japonya'ya karşı savaş sırasında Kuomintang giderek zayıfladı ve Amerikan emperyalizmine olan bağımlılığı arttı. ÇKP ise, ulusal bağımsızlığın ve toprak devriminin güçlü savunucusu olarak gelişmeye devam etti ve böylece, 1946-1949 arasında bir kez daha iç savaş biçimine dönüşen mücadeleyi kazanabilmesi için gerekli olan toplumsal ve politik etkiyi sağlayabildi.

Ama bu kez Stalin, bütün Asya'da, Tahran-Yalta-Potsdam çizgisine uygun ve özellikle ABD ile sorun çıkarmayacak bir politik çözüm arayışına girmişti. ÇKP'nin aşamaları atlayarak, Kuomintang'ı bertaraf ederek, tek başına iktidara gelmek niyetinde olduğunu anlayınca Çin Devrimi'ni önlemeye çalıştı. Çünkü böyle bir devrim, Asya'da, SSCB ile ABD'yi karşı karşıya getirebilir ve bu durum Avrupa'daki güçler ilişkisini de etkileyerek Sovyet Blok'un yeniden emperyalist kuşatma altına alınmasına yol açabilirdi. Bu yüzden Stalin, ÇKP Kuomintang'a karşı iç savaşa girince, buna şiddetle karşı çıktı. Stalin'e göre ÇKP'nin yegane ve vazgeçilmez görevi, bir çeşit Halk Cephesi olarak gördüğü, Kuomintang'la kurulan kolasiyonun devamını sağlamaktı. Mao Zedung bu durumu yıllar sonra şu sözlerle özetler:

"Çin'in devrim yapmasına izin vermediler. Bu, 1945'te oldu. Stalin iç savaşa girişmememizi ve Chang Kay-şek'le işbirliği yapmamızı, aksi halde Çin milletinin yok olacağını söyleyerek Çin'in devrim yapmasını önlemek istedi. Ama biz O'nun söylediğini yapmadık. Devrim zafer kazandı."[79]

Geniş köylü kitlelerinin uzun süreli gerilla savaşı vererek kentleri kırlardan kuşatmasıyla gerçekleşen Çin Devrimi, özellikle kıyı kentlerinde yoğunlaşan işçi sınıfının, *üretim sürecinde yer alan bir sınıf olarak* katılmadığı ve önderlik etmediği, proletarya önderliğinin "fiili" değil "ideolojik" olduğu bir devrimdir. Bu devrim, kendi içinde, bütün "tek ülke sosyalizmleri"nde olduğu gibi, ama belki de daha içe kapalı ve kendine özgü ulusal renkler taşıyan, Asyatik bir parti ve devlet bürokrasisi üretti. Veri durumundaki toplumsal ve ekonomik koşulların kaçınılmaz sonucu olan bu bürokrasi, Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında, Sovyetler Birliği'nin uydusu durumundaki küçük Doğu Avrupa ülkelerinin durumuna düşmemek için, şiddetle silkinip, kendi bürokrasisinin zincirlerinden de kurtulmaya çalıştı; bir dış politika çizgisi olarak "Üç Dünya Teorisi"ni geliştirip, dünya proletaryasının, yarı-sömürge ulusların ve ezilen halkların mücadelesine, yine kendine özgü bir enternasyonalizm boyutu kazandırmaya çalıştı. Özellikle 1980'den itibaren Çin, bu kez başka bir yöne savrularak, kendine özgü sosyalizmini terk etmemekle birlikte, dünya kapitalist sistemi ile adım adım entegrasyona doğru giden yeni bir "modernleşme" çizgisini benimsedi. Bu gelişmenin Çin'de sınıflaşmayı hızlandıracağı açıktır. Yüz milyonlarca insanın bu "modernleşme"yi nasıl yaşadığını önümüzdeki on yıllar gösterecek. Önemli olan, bugünkü durumu, Çin'deki sınıf mücadelelerinin tarihsel boyutunu ve yüzyıllardır Çin'i yönetenlerin, ideolojileri ve politikaları ne olursa olsun, daima bir volkanın üzerinde oturdukları gerçeğini ihmal etmeden değerlendirmeye çalışmaktır.

79. Mao Zedung, age, s. 145.

Orhan İyiler

seçimi gerçekten kim kazandı? halkımız mı? bankalar mı?

Türkiye'nin Pentagon kurmaylarına bile "What (Ne)?, İt is incredible (İnanılacak gibi değil), Oh my God (Aman tanrım)" dedirten 26 Mart yerel seçimlerinin tozu dumanı biraz durulur gibi olduğunda, doğrusu ya, yine de en akıllıca soruyu bizden sorumlu Beyaz Saray kurmayları yöneltiyor: "Peki ama n'oldu? Özal 6 ay önceki referandumda oyların % 36'sını aldığında da Türkiye'de enflasyon % 75'lerdeydi. Bu durumda oyların % 22'ye kadar düşmüş olması yalnızca enflasyonla açıklanamaz. Başka nedenler olmalı?"

Bu başka nedenleri Marksist sol teorisyenlerimizin bir bölümü şöyle açıklıyor: "Doğru, yalnızca hayat pahalılığıyla açıklanamaz bu sonuçlar. Bu halkımızın demokrasi ve özgürlük istemlerine duyduğu özlemin bir tepkisidir. 12 Eylül'e artık yol göründü." Marksist solumuzun öteki kanadı: "Bu sonuçlar diyor, sağın artık Türkiye'yi yönetmedeki çıkmazını gösteriyor. Şimdi sağ kendi solu olan SHP'yi iktidara getirmek için gerekli girişimlerde bulunuyor. 26 Mart seçimleri işte bu girişimlerin ilk raundudur."

Hiç kuşkusuz Marksist solumuz kendi metodolojisine uygun çalışmalarıyla en doğru açıklamayı belli bir süre sonra getirecektir.

Ekonomik olayları yakından izleyenler için bu sonuçlar -bu oranda olmasa bile- pek de şaşırtıcı değildi.26 Mart gecesinde herşeyi yerle bir eden dehşetli sarsıntının merkez üssü 1988'in Ekim ayında açıklanan "Serbest Faiz" politikalarının birbiriyle bağlantılı politikalarında yatmaktadır denebilir. Aslında ekonomiyi istediği gibi hiçbir zaman kendi modelinde temellendirememiş olan Özal'ın 14 Ekim 1988 kararları 24 Ocak kararları kadar, belki de ondan da ağırlıklı kendi yazgısını belirleyecek bir sonuç taşıyordu. 1988'in 14 Ekim Kararları 8 yıldır askeri bir disiplinle uygulanan Özal eko-

nomisinin tam bir yol çatımına geldiğinin özgün bir göstergesidir.

Neden 24 Ocak kararlarından daha ağırlıklıydı 14 Ekim kararlarının "Serbest Faiz" politikası? Kısacası şu nedenden: 24 Ocak kararları felsefesi yönünden yerli burjuvazinin Türkiye'yi kalkındırmadaki, ya da yönlendirmedeki misyonunun iflas ettiğinin resmen ilân edilmesidir. Bunu, Demirel'le kesinlikle götüremeyeceklerini anlayan İMF, OECD, dış finans kaynakları uzun zamandır politik yapılanmada oluşturdukları pek geçerli gerekçeleriyle Generaller Yönetimi'nde uygulamaya koymuşlardır. Söz konusu olan dışardaki gerçek monopolist sömürgeci burjuvazinin gümrük duvarları gerisine çekilmiş, şişindikçe şişinen yerli burjuvazinin bir büyük bölümünü tasfiye ederek 50 milyonluk pazara artık kendisinin düpedüz el koyması, bu pazarı kendisinin yönlendirmesidir. Bu bir transformasyon ve bir integration dönemidir. Gerçekten de ilk bakışta herşey öngörüldüğü gibi gitti denebilir. Bu tasfiye işlemi acımasız bir biçimde gerçekleştirilmiştir yalnızca 6 yıl içinde feshedilen şirket sayısı 12.154 dür. 16 bin gerçek kişi de ticaret ya da küçük işletmecilik alanlarından çekilmiştir. İflaslarsa korkunç boyutlara ulaşmıştır bu dönemde. 1980 yılında yalnızca 64 şirket iflasını istemişken 1988 yılına gelindiğinde bu sayının 200'leri aştığı görülmüştür. İflas edenler içinde kimler yoktu ki? Çok değil, üç-beş yıl önce yerli burjuvalarımızın tüm kanatları böyle bir düş görseler hepsi yataklarından fırlarlar "hayrolsun, hayırdır inşallah" diye odalarında fır döne döne sabahı zor ederlerdi. Çünkü iflaslar sıradan kişilerden gelmiyor, kendi sınıfsal konumlarının *oturuşduğunu* sandıkları kolonların çatlamasından, yıkılmasından kaynaklanıyordu. Türkiye'nin yıllardır en büyük 500 şirketi arasında yer almış, vergi roketmenlikleri yapmış, kimileri 40 yıllık şirketler, holdinglerdi. Örneğin Kula Mensucat. 2 bin 200 işçi çalıştırıyordu. Bezmenlere bile yapılan o anlamsız saçma sapan operasyonun ardında tasfiyecilik eğilimlerinin yattığını söylemek olasıdır. Sungurlar, Sapmazlar, Okumuş Holding, hemen onların ardından 500 büyük firmanın 180. sırasındaki Aker Holding, 197. sıradaki Başak grubu, İşkur, ünlü Amasyalı firması, Batılılar, Altınbaşak, Sezak, Yün Mensucat, Merbolin, Pro-Fay fabrikaları gibi; ve daha niceleri... Zorlananlar, kan kaybına uğrayan öteki zavallı burjuvalarımızdan örneğin, Has'lardan, Transtürk Holding'den, Anadolu Endüstri grubu gibilerden hadi söz etmeyelim. Onlar şimdi ateşli bir sarılıktan çıkmış gibi sararıp solmuş, kendilerinde bet beniz kalmamış yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Tehlikeyi önceden sezinleyen yerli burjuvazimizin bir kesimi önceden davranıp gümrük duvarlarının gerisindeki o rahat şişinmeden canı istemeye istemeye cayarak batı finans kapitali önünde diz çöküyor, kendini ona teslim ederek bu dehşetli kasırgadan kendini kurtarmaya çalışıyordu. Koç Holding'in yatırımlarındaki öteden beri var olan yabancı ortaklık bu dönemde tam bir integration'la ve de dışsatım firmaları kurarak ayakta kalmaya çalışırken büyük burjuvazimizin özgün temsilcisi Sabancılar Akbank aracılığıyla BNP-Ak-Dresdner Bank,BNP-Ak-Dresdner Finans kiralama, Brisa Bridgestone Sabancı Lastik, Birleşik Alman İlaç Sanayi Fabrikaları, Türk Philips, Philips Aydınlatma Şirketleri, Ak İtrenational Bank, (Londra) Japonlarla Bimsa gibi kuruluşlarıyla kurt yasasının, yani düşen kurdun öteki kurtlarca parçalanıp yendiği bu dönemde düşmemeyi başarabiliyorlardı.

Hiç kuşkusuz bu tasfiye politikası bankalar aracılığıyla, ilginç bir uygulamayla gerçekleştirilmiştir. 1980 yılının Eylülünde banka getirisi % 12, en çok % 20 dolaylarındayken 12 Eylül'den çok kısa bir süre sonra, iki, ikibuçuk ay kadar sonra bu banka getirisi birdenbire % 50'lere çekiliverdi. Bu görülmedik bir kazançtı. Monetarist sistemin iki yüzeyide son derece ince bilenmiş bu bıçağı gerçekten de tam anlamıyla işlevini yerine getirdi. Bir yandan küçük ve orta büyüklükteki işletmeciye "Uğraşma, tasfiye et, sırtüstü yat, banka rantıyla geçin" mesajını veriyor, öte yandan yatırımcı, montajcı politikalarla büyüme ve kazanç elde etme yapılanmasındaki firmalara karşı alacaklarını tahsil etmede önceki gibi anlayışlı davranmaktan hızla bankaları kaçındırıyordu. O güne değin, birikimlerini düşük faizle toplayan bankalar bunu işadamlarına, firmalara satarak son derece rahat, güvenilir kazançlar elde ediyorlardı. Ama şimdi arındırma işlemiyle yükümlendirilmiş bankalar hem mevduat sahiplerine %50 gibi görülmedik rantlar sağla-

yabilmek, hem de ayakta kalabilmek, hem de yarışta bir kurt gibi düşmemek için dün al gülüm ver gülüm'lü kuzu kuzu geçinmeleri bir yana bırakarak özsermayesinin büyük kaynağını kendisinin verdiği krediler oluşturan işadamlarının, firmaların boğazına sarılmakta gecikmedi. Dışarısının da beklediği zaten buydu. Ve bu kapışma 8 yıl gibi bir süreçte yukarıdaki tabloyu çerçeveleyerek sonuçta Patronlar Patronu diye adlandırılan Türkiye İşverenler Sendikası Başkanı'nı bile müflis duruma getirmekte gecikmedi. Bankalar bu işlemlerini öylesine acımasız bir biçimde tam kurt yasasına uygun bir biçimde gerçekleştirmişlerdir ki İşverenler Sendikası başkanının konkordato istemine bile hileli'dir gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Elindeki tüm tesislere el konulmasını ve kendilerine verilmesini istemişlerdir. Bu dönemi şöyle kuş bakışı izleyenler bile, ekonomi sayfalarındaki her satırda, bankaların düşük kredi oranlarıyla ve gümrük duvarlarının gerisindeki korumacı politikalarla serilip serpilmiş burjuvazimizin gözyaşlarına parmaklarıyla dokunabilirler.

Bu gözü kara monetarist sistem sonunda bankalarda toplanan mevduat 1987 yılında şudur: Sayısal değerlendirmeler görmekten dehşetli bir tiksinti duyan küçük burjuva solcularımızın bu sayıları doğru dürüst yorumlayamadan gidebilecekleri hiçbir yer de ne yazık ki kalmamıştır, kendi çalgılarının o hiç bitmeyen romantizminden başka.

Bankalarda toplanan mevduat hesabı sayısı 7 milyon 169 bin 274. Bu hesapların oluşturduğu mevduat miktarı 5 trilyon 418 milyar 200 milyon. Ne ki asıl üzerinde durmamız gereken çözümleme bundan sonrasında: bu 5 trilyon 418 milyarlık mevduatın % 98,6'sının 0-6 milyon lira arasında bankaya para koyabilmiş 7 milyon 68 bin hesap ya da insan oluşturuyor. Her zaman büyüğün kazandığı bir sistemde, banka rantında da asıl getiriyi 100 milyon liradan fazla para yatırmış olan 1.167 hesapla, 6 milyondan 100 milyona değin para yatırmış olan 99 bin 645 kişinin elde ettiği söylense de sosyo-ekonomik açıdan bir başka değerlendirme yapmamızın kaçınılmaz olduğunu da yaşadığımız gerçekler bize gösteriyor. Banka rantının en alt düzeyinde yer alan bu 7 milyon insanın mevduat hacmi 3 trilyon 81 milyar 800 milyon. Bunlar 1987 yılının sonuna değin bankalardan 1,5 trilyondan çok gelir elde ediyorlardı. Yani bu diyelim ki Ege Tütün ekicilerinden, o bölgenin tüm pamuk üreticilerinden, Karadeniz'in tüm çay yetiştiricilerinden, ülkede patates tarımı ile uğraşanların elde ettikleri gelirden kat be kat üstün ve güvenilir ve de en rahat patırtısız gürültüsüz bir gelirdi. Hiç kimse çok ayırdına varamamıştı ama 1981-1987 yılları arasında çok önemli yapısal bir değişiklik gerçekleşmiş, banka rantının geliriyle kendi gelirini alt alta düşürüp toplayan ve de bununla geçimin yolunu bulmuş bir yeni orta direk oluşmuştu. 1960-1980'li yılların arasında iç pazara dönük politikalardan eline üç-beş kuruş geçirebilmiş olanlar, aslında onunla han hamam sahibi olamamış ama dükkan, kendi oturduğundan başka bir ya da iki daire, orada burada arsa, toprak, daha çok parasını yatırarak ortak olabildiği küçük bir işletmecilik elde etmişler, kimileri de gizliden gizliye küçük tefecilikler ederek bunların gelirleriyle yani: kira, toprak, emek rantıyla yuvarlanıp gider olmuşlardı. Sezgilerini son derece iyi geliştirmiş bu orta direk 12 Eylül'ün moneterist sistem mesajını 31.12.1981'de banka rantlarının % 50'lere çıkarılıvermesiyle en iyi kavramış olan tabakadır denebilir. Bu mesajları çok iyi izlemek zorundaydılar da. Onların moneterist sisteme karşı direnebilecek bankaları, binlerce işçi çalıştırabilecek fabrikaları, yabancı ortaklıkları, devlet teşvikinden yararlandırılan ilişkileri yoktu. Ellerindeki arsaları, daireleri, dükkanları, küçük işletmelerdeki tezgâhları bir bir elden çıkararak bankalara yatırmaya başladılar ve sayıları bu insanların 7 milyonu aştı. Dün kira, emek, arsa, toprak randı ile geçinip Demirel yönetiminin destekçisi olanlar, sessiz sedasız geliştirdikleri olağanüstü bir değişimle bankalarda toplanarak Özal hükümetinin bugünkü moneterist politikalarının destekçisi olmayı üstlendiler. 1987 seçimlerinde 8 milyonu aşkın oy potansiyeliyle ANAP'ın 290 milletvekili elde etmesinin asıl kaynağı onlardı. Ondan önce de, 12 Eylül yasaklarının kaldırılıp kaldırılmaması konusunda yapılan halk oylamasında hani neredeyse 12 Eylül yasaklarının, bu anti-demokratik uygulamanın sürdürülmesi doğrultusunda oy kullanacaklardı ama neyse ki bizzat Özal'ın bu işe pek yüklenmediğini sezinleyip % 49'luk bir oyla kendisine arka çıkmakla yetindiler

ANAP kurmaylarının Amerika'da, Amerika'nın dev şirketlerinde, IMF-OECD ve öteki dev finans kuruluşlarında eğitim görmüş, ekonomi mühendisleri ellerindeki bilgisayarlarla bu orta direğin sosyo-ekonomik ve psişik yapısını kumpasla ölçer gibi ölçmüşler, seçim yasalarında yaptıkları sürekli değişikliklerle, % 32-35 arasında bir oy potansiyeli oluşturacak bu insanların tabansal yapısına kendi ik tidarlarının sürekliliğini kurgulamışlardı. O nedenle değil midir Başbakan: "Aynı seçim yasasıyla giriyoruz seçimlere, siz bulun % 35'i siz iktidar olun" diyebilmiştir. Sonra da doğrusu o pek öfkelendiği zamanlardaki boyundan posundan beklenmeyen hozorlanmasıyla: "Hiç kimse merak etmesin, diye alanlarda yumruğunu sallaması, en azından 2000'li yıllara kadar iktidardayız biz" diye haykırması hep bu hesap bilirliliğin derin güvencesindendir. İki de bir "halkımızın bankalardaki tasarrufunu enflasyona ezdirtmeyeceğiz" diye göz kırptığı, moralini yüksek tuttuğu bu orta direğin de doğrusu ya ulusal gelirden gittikçe payı azalan, % 26,66'lardan % 14'lere düşen ne işçiler, ne de ulusal gelirden aldığı pay % 23,87'lerden %15'lere düşen kırsal kesim, köylüler, ne de iflas eden firmalar umurundaydı. Onun bu süre içindeki getirisi % 49'lardan % 70'lere çıkmıştı. Hayat pahalılığından kahvelerdeki, ev sohbetlerindeki, toplu taşımacılık ya da dolmuşlardaki yakınmalara o da katılıyor, onlarla birlikte ikiyüzlüce ah ediyor, vah ediyor ama seçime gelince hiç kimseye çaktırmadan oyunu tıpış tıpış ANAP'a veriyordu. Her seçim sonuçlarından sonra toplumun tüm öteki kesimi öfkeden kuduruyordu: - Peki yahu hiçbir Allahın kulu aferin Özal demediğine göre kim götürüp de atıyor oylarını sandığa... Bir elime geçirsem şunu...

Ve bu orta direk hiç beklenmedik biçimde ele geldi. Çünkü bir sömürge ekonomisinde kendisinin gerisinde öteki küçük burjuva katmanları iskambil kağıtları gibi devrilip giderken, büyük burjuvazinin önemli bir bölümü boğulup giderken, Gürün Han esnafının bile yürüyüş yaptığı bir süreçte kendisinin ayakta kalabilmesi şu iki nedenden olanaksızdı. Birinci neden: Bir sömürge ekonomisinde monetarist sistemin dış uygulayıcıları ve denetimcileri başlıca şu iki olguya son derece büyük önem vererek bakarlar: a) Dış ödemeler dengesi, b) Kamu finansman açığı. Her yıl, bir yıl içinde de gerekirse birkaç kez masaya yatırdıkları sömürge ekonomisine bakan İMF-OECD-Amerikan Hazine yetkilileri ve Morgan gibi Türkiye'ye borç veren büyük bankerlik kuruluşları bu iki olgunun sağlıklı işleyip işlemediğini didik didik ederler. 1984-1987 arasında yalnızca üç yılda 19 milyardan 45 milyar dolar borçlandırdıkları Türkiye'nin kendilerine borçlarını zamanında ödeyebilmesi için bu iki olguyu sağlıklı biçimde işletmesi gerekir. Yoksa ne kredi kalır, ne o pek övündükleri dış itibar'lık. Özal ekonomisi içerdeki tüm dengeleri altüst ederken bu ikisinde gerçekten başarılı olmuştur. Yani dış ödemeler dengesinde ve kamu finansman açığının kapatılmasında. Ne ki kaynak aktarılarak desteklenen dışsatım ve de kamu finansman açığını sürekli yapan zamlarla ve borçlanmalarla destekleme politikasının "deniz bitti" gibilerden biteceği, tükeneceği bir yer vardı. Nitekim sürekli finansman açığını kapamak için yapılan zamlar 1988 yılının ortalarında öyle bir aşamaya gelmişti ki zavallı orta direk artık banka rantına rağmen geçinemez olmuştu. Kendisine verilen % 65 rantın yanında enflasyon % 75'lerde, bazı kaynaklara göreyse % 100'lerdeydi. % 35'lik rantçılar ilk kez hayat pahalılığından öteki kesimler gibi sahinden şikâyetçi oldular, bunun ilk sinyalini de 1988 yılında yapılan yerel seçimlerle ilgili güven oylamasına dönüştürülen referandumda verdiler. Destek puanını bir-iki geri çekti. % 34'lere dek düştü ANAP. Tehlikeyi sezen Özal "Giderim ha" "anarşi gelir ha" "Yokluklar başlar ha" diye kendisini korkutmasaydı desteğini daha da çekecekti ama orada kalmayı yeğledi. Ne ki Özal yönetimi, destekçisi orta direğin bu mesajını çok doğru biçimde algılamıştır. Hayat pahalılığın altında kendi destekçisini ezdirmemek için her zaman yaptığı gibi bu kez de işin kolayına kaçarak banka faizlerini 14 Ekim 1988 günü % 85'den aşağı olmamak üzere serbest bırakıvermiştir.

Banka rantlarıyla, geri ve sömürülen bir 3. dünya ülkesinde sömüren sanayi toplumu ülkelerdeki gibi kaygısızca geçinmenin olanaksız olduğunu gösteren ikinci neden de şuydu: O güne değin % 65'lere çıkarılmış ama mevduat sahibinin karnını doyurmayan banka faizlerini ödeyebilmek için bankalar korkunç bir

boğuşma içine girmişlerdi. Topladıkları mevduatı plase edecek yer bulamıyorlardı. Boğazladıkları işadamlarını diriltmeleri de olanaksızdı. Hükümetin gösterdiği kolaylıklar, örneğin reeskont hadlerinin daha da düşürülmesi, mevduat munzamlarının merkez bankasına en düşük oranlarda yatırılması gibi önermeler gerçekten de derde deva olmuyorlardı. Onların derdi yüksek maliyetle topladıkları paraları güvenli ve kârlı bir biçimde satabilmek, anaparayla birlikte kredi faizinin geri dönüşünü sağlayabilmekti. Bırakın yeni kredi açmak, örneğin Akbank işadamlarına kaptırdığı 3 trilyon 500 milyar borcun 1987 yılında kuruşunu geri alamamıştı. İyice bunalan bankalar yeni yollar aramaya başladılar. Ve yollarını da doğrusu bulmakta gecikmediler. Bu yol, sömürülen bir ülkede her zaman olduğu gibi spekülatifti. Koskoca bankaların koskoca müdürleri o maroken koltuklardan akşamüstüne doğru kalkıyorlar, hiç kimselere çaktırmadan Tahtakale'ye çıkıp ellerindeki Türk lirasıyla döviz, dolar toplayıp yine sessizce bankalarına dönüyorlardı. Korkunç bir şey ama Türk ekonomisinin kolonlarını oluşturan bankalar karaborsacılığa başlamışlardı. Kendilerine kala kala gerçekten de tek yol bu kalmıştı. Akşam yükselttikleri dolarla, yine düşürdükleri lira arasındaki fark büyük çapta kendi kazançlarını oluşturuyordu. Çok sıkışırlarsa kendi yükselttikleri dolar fiyatı üzerinden bir miktar Türk Lirası bozduruyorlar, olayı son derece kârlı bir biçimde götürüyorlardı. Böylece tasarrufçunun o günlerdeki % 65'lik faizini de karşılıyabiliyorlardı.

Ama bu kez değneğin öbür ucuda hızla kirlenmeye başladı. Dolar hızla yükselmeye başladı. Ve doların iki fiyatı oluştu. Resmi kurdaki ve Tahtakale'deki fiyatı. Özal ekonomisinin temel felsefesi doların tek fiyatı olması gereğinin stratejisi üzerine oturtulmuştu. Bu teorinin çatırdamakta olduğunu görenler dehşetli bir paniğe kapıldılarsa da önce bu paniği ustaca hiç çaktırmadan önlemler almaya başladılar. Alınan önlemler çok değil birkaç ay önce izlenen politikalara taban tabana karşıt önlemlerdi: Bir kararnameyle bankaların reeskont hadlerini yükselttiler. Böylece bankaların kredi kullandırmada zorluk çekeceğini ve dolar alımına fazla yüklenemeyeceğini sandılar. Bana mısın demedi. Bu kez Mevduat munzamlarının Merkez Bankası'na yatırılma oranlarını sanıldığından da çok yükselttiler: % 15'lere değin. Bununla lira darlığı yaratmayı amaçlıyorlardı; vız geldi tırıs gitti. Bu munzamların belli oranlarının dolar olarak yatırılması koşulunu koydular: bankalar Tahtakale'den daha çok dolar toplar oldular. Demirel döneminde, aslında burjuvazinin zor yıkılan kalelerinden olan Tahtakale'yle resmi kur arasındaki fiyat ayrılığının nasıl bir yangın başlatıp hazinede 70 cent'cik bile bırakmadığının tanıklığını yaşamış olanlar bu kez benzer olayın kendi başlarına da gelmemesi için son silahlarını kullanma kararı aldılar. 14 Ekim tarihi işte bu son silahın birden hedefine yönelerek tetiğinin çekildiği tarihtir ve eğer karşısındaki düşmanı tam alnından vuramazsa ikinci bir kurşunla düşmanına saldırma olanağının olmadığı Özal modelinin trajik bir düellosudur. Burada silah Merkez Bankası'dır ama kullanan hükümettir. Nitekim Merkez Bankası faiz oranlarının yükseltilmesiyle birlikte piyasaya müdahale etmeye, Tahtakale'ye girerek oraya dolar, döviz sürmeye başladı. Bu bankaların işte hiç beklemedikleri bir varsayımdı. Şaşkınlık, telaş banka kesiminde büyük oldu. Dolar ikiyüz lira birden geriledi. 1800 liralara dayanmış olan dolar 1600, giderek 1575 liralara kadar geriledi. Alınan önlemlerin kıvancıyla Brüksel'deki IMF patronlarının yanına koşan Hazine müsteşarı Canevi ile DPT müsteşarı Ali Tigrel oradan yaptıkları açıklamalarda nasıl bulutlar üzerinde dolaştıklarını gösterdiler: "Merkez Bankası'nın son bir hafta, on günlük müdahalesi Türkiye'de spekülasyonun her zaman kârlı olmayacağını göstermiştir. Müdahalelerimiz sürecektir. Bundan sonra bankaların çok daha dikkatli davranmaları gerekir. Herkes ayağını denk alsın".

Pek anlı şanlı ilân edilmiş 14 Ekim "Serbest Faiz" kararları ve Merkez Bankası'nın Tahtakale'ye dolar süren operasyonu sürerken, yer yerinden oynuyor, insanlar o bankadan bu bankaya, o vadeden bu vadeye kedi enciğini taşır gibi parasını taşırken, kıyıda köşede kalmışlarla, son eldekiler de paraya dönüştürülür, tahvil-para-altın-döviz-emlâk yamuğunun köşegenlerinde insanlar deli danalar gibi koşuşturur, yuvarlanıp dururlarken, birden bire piyasaya yeniden çıkıvermiş 5 trilyonluk taze kanı emmek için bankalar hummalı bir çılgınlığın ate-

şinde puanları % 90'lara, gizli gizli % 110'lara tırmandırırlarken... Odalar Birliği'ne ilk koşan zavallı Sabancı oldu. Sabancı Sanayi Odası'nda çok acıklı bir konuşma yaptı. İki de bir değişen kararlarla Türk ekonomisinin (bunu lütfen SA Holding'in kazancı olarak anlayınız) düzlüğe çıkmasının olanaksız olduğunu, ekonominin 8 yıldır süren çelişkili kararlarla birtürlü rayına oturtulamadığını vurguladı. Sanayicilerimizden birisi kendisini pek ince bir biçimde selamladı: "Sayın Sabancı uzun zamandır aramızda görünmüyordunuz. Hayrola bir şey mi var? Yine de aramıza yeniden hoş geldiniz demekle mutluyum". Ama o da başkalarından sanırım İbrahim Bodur ya da Nurullah Gezgi hiç de öyle incelikli bir açıklamada bulunmadılar: "Bankacıların hükümetin ekonomik politikasından şikâyet etmede şimdi mi akılları başına geldi? Bizim başımıza gelenler kısa süre sonra sizin de başınıza gelecek diye kaç kez uyardık kendilerini. Doğrusu ya içimden oh olsun... demek geliyor". Hiçbir söz ya da çözümleme 1980-1988 yılları arasında uygulanan IMF yönlendirmeli sömürge politikasını bunca net, bunca apaçık belirleyemez.

Tanrıya şükürler olsun ki burjuvalarımız arasındaki çatışmalar sürekli değildir. Çıkarın o güzel birleştiriciliği, en kanlı bıçaklı sanılanları biribirlerine hasret kalmış insanlar gibi kucaklaştırır, biribirlerinin boyunlarında barışmanın en utanmaz gözyaşlarını döktürür. Bu korkunç savaşta bugüne değin sağ kalabilmişlerle Resmi Odalar'da yapılan görüşmeler, özel odalarda sürdürülerek genel politika hemen oluşturuldu: bu ANAP'ın kendilerine tetiği çektiği silahla ANAP'ı vurmaktı. Bankalar ve yeniden kendisiyle kol kola girmeye hazırlanan sağ kalabilmişler kararlaştırdıkları gibi, ilk önce başta Akbank olmak üzere, ANAP'ın kıvançtan göklerde uçan 7 milyonluk destekçisinin % 85'lerde saptanan banka rantı puanlarını bir bir indirmeye başladılar. 4 ay içinde de bir yıl önceki durumuna getirdiler. Bu tasarrufçunun birikimlerini bankada yakmak demekti. Yakmayı göze aldılar. 1989'un Mart ayının 15'inde yani yerel seçimlere yalnızca 10 gün kala faiz oranları 20, 25 puan düşürülerek bir yıl öncesi gibi % 70'lere çekilivermişti. Bırakınız faizle geçinmeyi, ANAP politikalarının 7 milyon insanın anaparasını % 50 dolaylarında enflasyonla geri almak demekti bu. Ve bankalar bu geri almayı acımasız bir biçimde, bu kez sayın yüzde otuzbeşliklerin göz yaşlarına aldırmadan gerçekleştiriveriyorlardı. Sokak ortasında çırılçıplak bırakılıverdiği anlamına gelen bu davranışa son derece öfkelenen 7 milyon rantçı otuzbeşliklerin öfkesi gerçekten hiç beklenmedik boyutlarda oldu, sandığı öylesine bir tekmeledi ki bir gecede, ne gözleri Haliç mavisine benzeyen İstanbul'un Dalan'ı, ne Türkiye genelinde Belediye başkanlıkları, ne Özal politikalarının 290 milletvekili parlamento etkinliği kaldı. Herşey havalara uçuştu.

Kurt Yasası'nın savaşı henüz noktalanmış değildir. Dipte büyük balıkların boğuşmasında derin yara alan balığın, ANAP'ın kanı su üstüne vurmuştur. Öteki balıklar kendisini parçalamak için çevresinde şimdi daha hızla dolanmaktadırlar. Zaman zaman da orasından burasından koparıp gitmektedirler. İyice parçalanıp gitmemek için Özal da kendince bir takım önlemler almıştır. Bu önlemlerin başında tüm resmi bankaların doğrudan kendisine bağlanması gelir. Bununla şunu demektedir Özal: "Üstüme daha çok gelmeyin, benim bankalarım % 85-90'la faiz verebilir". Ama artık iş işten geçmiştir. Ekonomide bir kez atılan dikiş tutmamışsa aynı yere ikinci bir kez dikiş atılamaz. Bunu bilen büyük özel bankacılar ve yeniden onlarla kol kola girmeye başlamış kalan bizim sağlar Özal iktidarını yaşatmamaya, onu parçalayıp etlerini DYP çengeline asmaya kesin kararlıdırlar. Bu yazgıdan onu ne ekonomiden uzaklaştırdığı kardeşinin yerine geçen bakanın hemen ayağının tozuyla Odalar'a yapmaya başladığı ziyaretler, ne kendilerine verilen iftar yemekleri kurtarabilir. Cumhuriyet tarihimizde ilk kez, büyük burjuvazimizin önde gelen sorumluları bu yıl Gelir Vergisi ödemeyeceklerini apaçık gazetecilere söylemekten çekinmemektedirler. Bu tam bir meydan okumadır. Kendilerine ait Sanayi kuruluşlarında ödenen vergilerle yetineceklerini açıklamışlardır. Ayrıca kendi kuruluşlarının sanayi bazındaki Gelir ve Kurumlar Vergisi oranları da bir önceki yıla oranla müthiş düşük gösterilmektedir. Örneğin Sabancı 1987 yılında kârını bir önceki döneme göre % 280 oranında artırmışken 1988 yılı kârını yalnızca % 17 dolaylarında artışla göstermektedir. Bu yaralı dipteki balığa bir zıpkın daha fırlatmaktan başka birşey

değildir. Bununla da yetinilmemekte hükümetin % 21,75 oranla iktidarda kalmasını dehşetli eleştirmektedirler. "Kalırsa riskini büyütür" diye tehdit etmekten bile çekinmemektedirler. Özal siyasal erki bırakmamada ısrarlı davranırsa o zaman da artık kendi istediklerini O'na yaptıracaklardır. Nitekim Özal sömürge ekonomilerinin felsefesine ters düşen açıklamalar yapmaya başlamıştır bile. Kamu finansman açığını zam yaparak karşılamaktan kaçınacağı gibi.. Bu sevgilisinin başkasıyla çıkmasına rıza göstermesi gibi zor ve acı gelmektedir hiç kuşkusuz sayın Özal'a.

Marksist solumuz "12 Eylül'e yolgöründü" sevincine kendini kaptırmadan önce 26 Mart'ta ANAP politikalarının yazgısını belirleyen bu 7 milyon seçmenin oylarını nereye yönlendirdiğini iyice görmesi gerekir. 1987 ile 1989 yılları arasında seçmen sayısı binde 676 arttığına göre, aslında partilerin son yerel seçimlerde alması gerekenle aldıkları arasındaki oran ANAP'ın binde 482, SHP'nin binde 4, DSP'nin binde 77 oy yitirdiğini göstermektedir. Hiç kuşkusuz SHP'nin oylarının aslında düşmüş olmasının temel nedenlerinden biri, kendi sol kanadını utanç verici ihbarlarla tasfiye etme yöntemlerini gündemde tutması, kendi doğal seçmenine bile bu nedenle güven verememesidir. Oy oransalı olarak kazananlarsa başta MÇP, sonra RP ve daha sonra da DYP'dir.

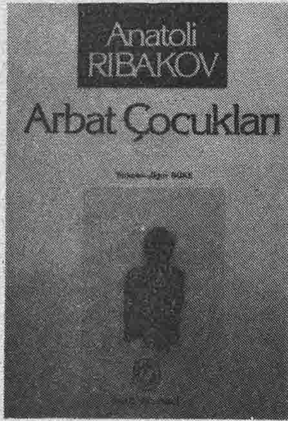
Ama bence asıl üzerinde durulması gereken ANAP'ın yitirdiği 3 milyon 894 bin 929 oyun iki milyonunu sağ partiler bölüşürken geriye kalan 1,5 milyondan çok oyun hiç kullanılmamış olması ya da geçersiz olmasıdır. 1977'den bu yana görülen en yüksek oran: % 21,5. Yani ANAP'ı destekleyen yüzde 35'liklerimizin yarısına yakını ya sandık başlarına gitmemişler ya da gittiklerinde "Allah hepinizin cezasını versin, hiçbirinizden bana hayır yok" inancıyla oy kullanmışlardır. Bu boşluktaki oy yarının siyasal erkini belirleyecektir. Ama yine bu boşluktaki oy faşizan eğilimlerin, askersel operasyonların hemen ilk hevesli destekçisi olmaya da hazırdır. Yok olup gitmektense kendisini tutup çıkartacak güçlü bileği öpmeye, önünde diz çökmeye hazırdır bu boşluktaki oy potansiyeli.

Seçim sonuçları ne yazık ki "12 Eylül'e yol görünmediğini" gösteriyor. Belki de yeni 12 Eylül'ler yeni arayışlar içinde, yeni yönelmelerinin symtome'larını ele veriyor. Hiç kuşkusuz Marksist solumuz hem kendisi için hem sömürge politikalarıyla inim inim inletilen halkımız için en doğru çözümlemeleri yapacak, en doğru, gerçekçi politikaları üretecektir. Örneğin Özal hükümetini eleştiren sağ-liberal ekonomistlerin hemen hemen söyleyebilecekleri hiçbir şey kalmamıştır. Yapabildikleri tek şey borçlanmaların uzun dönemlerde mi, yoksa kısa dönemlerde mi gerçekleştirilmesinin tartışmasından öteye gidememektedir.

Biziz gerçekte diyalektik gerçekleri gösterebilecek tek güç. Yeter ki Odusseus'un Sirenler'-in adasından geçerken arkadaşlarının kulaklarını tıkaması gibi gizemli, büyüleyici türkülere, insanı kendinden geçiren çağrılara kulaklarımızı tıkamasını bilelim. Çünkü olağanüstü güzellikteki sesleriyle denizcileri adalarına çağıran Sirenler, el değmemiş kuğular kadar güzel genç kızlar değil, adaya coşkuyla çıkan denizcileri parçalayıp yiyen devlerdi.

Erol Bulancaklı

arbat çocukları'nın düşündürdükleri

Ribakov'un romanı Moskova'da bir entellektüel sokağı olan bugünkü Arbat'ı değil, orada yaşayan çocukların babalarını anlatıyor. 1933'ler Sovyetler'inde olanları resmi tarih anlayışının dışında yazan ve bu nedenle de 1967'den beri romanı kendi ülkesinde yayınlanamayan Ribakov'u ve onun kahramanı Saşa'nın başından geçenleri okurken hiç de bize yabancı olgu, olay ve insanlarla karşılaşmayacaksınız. Her sayfa bir tanıdık. Lenin, Stalin, Kirov, Yagoda, Buharin, Troçki vb.

Arbat çocukları bugünkü tartışmalara da bir ışık. Bilindiği gibi geçmişi değerlendirmek için elimizde yeterli döküman yok ve ancak Sovyet resmi tarihçilerinin yazdıklarıyla bugüne kadar yetinme durumunda kalmışız. Oysa objektif bir anlayışa sahip olmak için farklı görüşleri bilmeye de ihtiyaç var. Örneğin Buharin'in kitaplarının çevrilmesine, Carr'ın Rus devrim tarihine.

Anatoli Ribakov'un romanında savcı olmak için mücadele eden gönlü eski Rusya'daki Yura ile Komsomol üyesi, Sibirya sürgünü Saşa'nın yaşam sürecini izlerken gerçekte reel sosyalizmin 70 yıllık pratiğini görmüş oluyorsunuz. Kimbilir, belki Ribakov savcı adayı Yura'da Moskova duruşmalarının başsavcısını somutlaştırmıştı. Bilindiği gibi bu savcı da eski bir

Menşevik ve iç savaşta devrim karşıtıydı. Saşa Pankratov ise parti çizgisine bağlıydı ve ülkesinin gelişmesini destekliyordu. Ama demokrasisiz sosyalist pratiğin uygulayıcıları için bir engel ve muhalif olmaktan kurtulamamıştı.

"Arbat çocukları neden bunca acıyı yaşadılar ve inançlı bolşevik olmalarının bedelini sürgünlerde ödediler. Bunun kaynağında neler yatıyor" sorusuna yanıt çeşit çeşit olacaktır. Öncelikle dönemi savunanlar, o döneme diyalektik maddeci yöntemle değil zorunluluklar metoduyla bakıyorlar. Dünya çapında sosyalizmin iniş dönemine denk düşen 1924'ten sonraki yıllarda zorunluluğun bilince çıkarılması ve enternasyonalizmin yerine kendi sınırlarına daha bir bağlılık anlayışı filisten bir sosyalizm dönemini ortaya çıkarttı. Elbette ki bütün bu gelişmeler Sovyet halkının kendi içinde sürüp gitmedi. Dünyanın ilk devrimini yapmış bir ülkenin yaşadıklarının diğer ülkeleri de etkilemesi kaçınılmazdı. Nitekim bu ilk devrimin sonuçları gelişimini sürdüren sosyalizm avantajıyla da özellikle Avrupa'da benimsetilmeye çalışıldı.

Bir dönem yaşandı, şimdi onu anlamak ve tartışmak gerekiyor. Bilimsel gelişme laboratuvarlardan geçiyor. İnsanlık günün birinde AIDS'in de panzehirini çeşitli denemeler sonucunda bulacak. Sosyal bilimler ise daha çok pratikte kendini gösteriyor. Sosyalizmin de geçerliliği için laboratuvar dünyanın kendisidir. Bu yanıyla Sovyetleri ancak laboratuvarlardan biri olarak görebiliriz.

Acılı, bedeli ağır denekleriyle sonuca varılan bir laboratuvar...

Burada iki tarih yazılmış, kimi Sovyet yurttaşları için gerçek tarih Sergey Kirov'un Stalin tarafından öldürülmesi, kimisi içinse devrim karşıtlarının bir komplosu. Usulsüz mahkeme sonuçları gerçeğin ilk yazdığımız olduğunu, iktidardakilerin amacının tek doğru benim mantığında buluştuğunu gösteriyor. Bir kez devletin yetkinliği, Sovyet ülkesinin bağımsızlığı demogojisine sarılınca SSCB anayasasının 58. maddesinde yazılan devrim karşıtı suçlamasına herkes sokulabilir. Tabii buna Buharin, Zinovyev, Kamanev ve birçokları dahil. Sonuçta tek bir sesin hakim olduğu bir ülke. Ve onun tarih kitaplarında Ekim devriminin ikinci adamı olarak görülmeyen bir Troçki, Gulag takım adalarında sürgün oldukları saklanan insanlar, Alman casusu oldukları söylenen Bolşevik partisi merkez komitesi üyeleri! Tam yetmiş yıllık bir süreci Stalin'in yazdırdığı tarih kitaplarından öğrenen halisünasyon altındaki bir kuşak. Arbat çocuklarında ne yazık ki kişisel insiyatifi ve yaratıcılığı göremiyoruz. İnsanlar büyük şefin o her şeyi bilen düşünce dünyasına tabi olmak durumunda. Moskova'da. Sibirya'da, en uzaktaki bir köyde bile yerleşik katı bir bürokrasinin ezici baskısını duyumsuyorsunuz. Bu kör ve çalışmaz bürokrasinin kimi memurlarını Ekim devriminin elinden kaçırdığı Çarlık dönemi gizli polisleri bile oluşturabiliyor. Burada aklımıza tam da Lenin'in söylediği "Çar'ın memurları gitti yerine kızıl rozetlerini takmış memurlar geldi" sözü takılıyor.

Saşa Pankratov'unda aslında böyle bir işleyişin içinde yer alan biri olmasına karşın gerçek bir insan; namuslu, alçakgönüllü bir Sovyet insanı olması yeterli bulunmamış ve kendi partisi tarafından suçlanmıştı. Romanın esas trajedisi de zaten burada. Öyle bir devlet düşünün ki kendisinin işleyişini sağlayanlardan bile şüphelensin. O devlet Stalin'dir. Saşa sanki bir paranoya'nın kurbanı gibidir ve O'nu Sibirya'ya dünyanın en büyük metalurji tesisini kuran dayısı Mark Aleksandroviç bile kurtaramaz. Saşa yanında arkadaşı Boris'le Uralları aşıp Doğu Sibirya'ya giderken at arabasının yanındaki Boris kaçınılmazlığı düşünür. Stalin olmasaydı Rusya'nın geleceği ne olurdu diye? Boris'in aklından o günlerde geçenler bugün çoğunlukla sovyet yurttaşlarının aklından geçiyor.

Bir Komünist parti neden böyle bir noktaya geldi. Çoğulculuğa saygı duyan, farklı görüşlere yaşam hakkı veren bir yapıdan kemikleşme noktasına nasıl vardı. Bu sorulara herkes farklı bir yanıt verebilir. Rusya'da demokrasi geleneği olmadığı söylenebilir. Bolşevik partisinin örgütlenme biçimi bu sonucu yarattı denir, hatta kaynağın Marks'ta olduğu bile söylenebilir ve söyleniyor, ama bütün bunların hepsi bir yanıt yerine geçmez/ya da tek başlarına gerçekçi sayılamazlar. Bugün için sorulan sorulara kesin ve net yanıtlar verilemez, çünkü süreç can alıcı bir noktadan itibaren olanca güncelliği ile devam etmektedir. Yine burada Boris'in ütopik düşüncesine bir yanıt

verilebilir. Bir noktaya varmış Soyvet toplumu için Stalin yerine başkaları da olsa Sosyalizm ileri gitmek durumundaydı. Bu noktada Stalin'e özel bir önem atfetmek tarihte bireylerin rolünü abartmaktan öteye gitmez.

Ne ki, Sovyetlerde bireylerin rolü abartılmış, Lenin'in önemsediği tarihçi Pokrovski bile Stalin tarafından tarihi çarpıtmakla suçlanmıştır. Pokrovski'nin suçu Petro ve Korkunç İvan'ın çarlık sistemini gerici olarak nitelemesiydi. Stalin'e göre ise Rus Çarları içinde en aklı başında olanlar ve Rusya için birşeyler yapan kişilerdi onlar. Pokrovski'nin tezi Stalin'e ters düşüyordu, çünkü o bireylerin rolünü abartmıyordu. Böylesine bir anlayışın hakim kılınmaya çalışıldığı toplumda Saşa Novosibirsk'te Menşevik, sol eser ve troçkist sürgünlerle karşılaşınca onların hâlâ var olduklarına şaşırmıştı. Bu şaşkınlık kitle iletişimsizliği ve yönetici erkin toplumu edilgin örgütlemeye çalışmasının sonucuydu. İstikrarlı ve durgun bir toplumda yaşadığını sanan bireyin şaşkınlığını Saşa Pankratov da "Rusya'nın öbür yüzüyle" karşılaştığında anlamıştı. Şimdi revaçta olan Lenin'in hoşgörüsü ve Pokrovski'nin objektif tarihi değil, halka Hitler-Stalin saldırmazlık paktını tek yolmuş gibi gösteren, köylü sorununun çözümü için milyonların heba edilmesine yol açan bir politikanın savunucusu Stalin'di.

Tarihi ve romanları yazan insanlardır. Ribakov da Stalin gibi eksikleri ve yanılgılarıyla bir insan. Onun özgün yanı ileri sürdüğü düşüncelerinin orjinalliğinde. Bu düşünceleriyle Arbat Çocukları kitabına, tarih kitabı özelliğini de katabiliriz. Stalin güçlü ve kendi partisi içinde bile muhalefetsizdi. Bu nedenle "Nina Matbaası" örneğinde olduğu gibi tarihi çarpıtıp rolünü fazlalaştırmıştı. Bir nevi başoyuncu; Milyonlarca insan da o dönemin resmi tarihçilerinin yazdıklarından öğreniyordu her bir şeyi. Artık su durulmuş, balıklar oltaya takılmış durumda ve kimi sovyet yurttaşlarının bildikleri birer birer gün ışığına çıkıyor. Burada öğrendiğimiz ikinci tarih dersi bize Marksist öğretide eleştirel mekanizma kurmanın ne olduğunu öğretiyor, tartışmanın önemini kavratma yolunda adımlar atmamıza yol açıyor.

1956 yılında binlerce suçsuz insanın geri dönmesine kadar yaşanan bir sürecin ağırlığı ve sorumluluğu sosyalizm bilimine inanan her bir insan için yükümlülük ve sorumluluk sayılmalıdır. Bu, insanlık tarihinde hiç bir zaman kaçınılmazlık ve zorunlulukla açıklanmaması gereken, sorumluluğu kabullenilen bir süreç olmalıdır.

Yarın hayat daha bir güzel olacaktır. Ama o güzel günlere varmanın yolu Stalin'in deyişiyle, "Temizlik harekatlarının kaçınılmazlığı ve sonuçlarının faydalı olmasından ve artık yeni bir temizliğe ihtiyaç kalmamasından" geçmemeli. Eğer geçerse İsaac Deutscher'in "Stalinizm, Marksizm ile Rusya'nın tarih öncesi ve vahşi gericiliğinin karışımı olarak tanımlanabilir" yorumuna içtenlikle katılmak gerekecektir. Oysa insanlık böyle bir tanım yapmak ve bir kez daha gelecek için zorunluluklar yaşamak istemiyor, aksine zorunluluksuz ve kesin tanımlar yapmayan bir gelecek istiyor.

Saşa Pankratov'a gelince, o zaten baskı ve terör yıllarına karşın inancını kaybetmemişti. Bunu yıllar sonra 1944'de binbaşı rütbesiyle arkadaşı Maksim İvanoviç'in karşısına geçtiğinde de ispatlamıştı. Saşa'nın tarihi doğru idi ve onun açık ve yürekli yüzünde katledilişinin nedenleri hâlâ açıklanmayan Sergey'in halkına inanan gözleri yerleşmişti.

Arbat Çocukları ikinci tarihtir. İkinci tarihse gerçeği içerir.

Nazilli Cezaevi'nde açlık grevi

Nazilli Özel Tip Cezaevi bir yıl içinde üçüncü uzun açlık grevini yaşıyor. Şu anda 32 kişinin katıldığı açlık grevinde, grevcilerin sağlık durumları oldukça kötü. Özellikle, tüberküloz olan Sezai Ekinci, ülser hastalığına yakalanan Ali Biçer, Zekeriya Çelik, Hasret Kuş adlı arkadaşların ve kollarındaki rahatsızlıktan dolayı tedavi gören Gülay Kerimoğlu'nun sağlık durumları ciddiyetini koruyor.

Basında çıkan "Nazilli Cezaevi'nde İsyan" haberleri, idarenin açlık grevini kırmak, grevcileri hücreye almak için uydurduğu bir yalandır. Aynı senaryoyu Mayıs'taki açlık grevinde de oynamışlardı. Hücre hapisi vermeden, döverek hücreye götürmenin başka bir yolu yok. İdare geceleri hücreden insan çıkartıp dövebiliyor. Dövüldüğüne dair raporu bulunan Cemal Tatar arkadaş için Savcılığa yaptığımız suç duyurusu "faili meçhul" olduğu gerekçesiyle rafa kaldırıldı.

Cezaevinde keyfi infaz yakmalar ve hücre cezası, kitap ve dergilerin keyfi yasaklanması, mektuplara keyfi el koyma, koğuşlar arası ilişkinin ve her türlü kültürel ve sportif faaliyetler üzerindeki keyfi yasaklar devam etmektedir. Kadınlar Koğuşu tecrit edilmiştir.

Şekerli su ve tuz vermeyen Cezaevi İdaresi'nin tutumu açlık grevini fiilen ölüm orucuna dönüştürmüştür. Her an çıkabilecek bir ölümün sorumlusu bu tutum olacaktır.

Tüm devrimci-demokrat kamuoyunu bu konuda duyarlı olmaya ve dayanışma göstermeye çağırıyoruz.

Nazilli Cezaevi'nden yeni tahliye olan bir hükümlü

solda yeni bir gelenek

Yeni ve zor bir döneme girdiniz. "Sosyalist Birlik" olmazdan önce yaşadığınız sıkıntıları kısıtlı da olsa izleme imkanımız oldu. Bu yeni dönemin size ve sosyalist mücadeleye başarılar getirmesini dilerim.

Sosyalist Birlik'in ilk sayısını gönderme inceliğini gösterdiğiniz için çok teşekkür ederim. İlgiyle okudum. Tartışmalarınız ve onun arka planı benim için oldukça öğretici oldu.

Tartışmalarınızı tüm açıklığıyla kamuoyuna maletmeniz anlamlı bir çıkış... Dileriz sol açısından böylesi yeni bir gelenek başlar.

Ruşen Sümbüloğlu
Gaziantep Özel Tip Cezaevi

çeşitlilik içinde birlik

Mart ayı içinde basından, yeni bir dergi çıkarmak zorunda kaldığınızı öğrendik. Dileğimiz, çeşitlilik içinde birliğin sürmesi, platform özgürlüklerinin yok edilmemesi, farklı fikirlerin, gelişmenin motoru ve bir zenginlik kaynağı olarak kavranılması. Bir siyasi organizasyon ayrılıklarıyla var olmalı.

Nazilli Özel Tip Cezaevi'nde bulunan bir grup "Barış ve Demokratik Yenilenme" yanlısı Ağır Cezalı hükümlüler olarak, yayın yaşamınızda başarılar diliyoruz.

Yener Metiner
Nazilli Özel Tip Cezaevi

sosyalistlere yaraşır bir erdemle tartışmak

İkinci sayınız da çıktı. Hiçbirini okuyamadım. "Saçak" çevresinden değilim. Hiç olmadım da. Diğer dergiler gibi Saçak'ı da düzenli olarak izliyorum. Sosyalist Birlik'i hiç okumasam da, Saçak'ta sergilenen tutumu görünce bazı şeylerin ve kişilerin hiç değişmediğini düşündüm.

"Etiket edebiyatı" Saçak sayfalarını süsler oldu. Bu tutumun hiç yabancısı değiliz. Bir siyasal gelenekte, ne zaman görüş ayrılığı başlarsa "etiket edebiyatı" da devreye giriverir ve

ayrılanların ya da farklı görüş sahiplerinin "zaten eskiden beri sosyalist olmadığı, kaçkın olduğu vs." söylenir. Afaroz, ortaçağ zihniyetinden devraldığımız bir miras. Saçak'ın son sayılarını ve "belgeler"i okurken bunlar açıkça görülebiliyor. Örneğin H. Berktay'ın mektupları, yani "belgeler". Diyelim ki, H. Berktay "kaçkın". Mektubun yazılış tarihi ile D. Perinçek'in bunu kullanıma sokma tarihi arasındaki fark ne anlama geliyor? Anlaşılan D. Perinçek'in böylesi "arşivleri" ayrılık günlerinde bir kullanım değeri bulabiliyor. Bugün bir karikatür örneği olarak komediye dönüşen bu ve benzeri tutumların, Mehmet Şeho vb. örnekler hatırlanırsa, geçmişte trajedi olduğu açıktır. Hiç kimse, en kanlı diktatörlükleriyle tiranlıklar bile tartışmaları önleme becerisini bugüne kadar gösterebilmiş değil. Afarozların buna gücünün yetmesi de mümkün değil.

Saçak çevresi ve özellikle D. Perinçek, son Saçak sayfalarında iman tazeliyor. İmanlara seslenip, geçmiş muhasebesini gölgeleme, örtme, geçiştirme, boğuntuya getirip unutturma çabasında. Stalin'i eleştiren sosyalistleri çirkin yöntemlerle "Yeni Forum"la kıyaslıyor. Sosyalizmin putları, ilahları yoktur, sosyalistlerin bağlılıkları da "yüce, ulu önderlere" değildir.

Katılmadığım onca görüşünüz var. Ama bu, sosyalistlere yaraşır bir erdemle tartışılması gereken bir durum.

Bir sosyalist olarak, Saçak'ta sergilenenlerden ve karşılaştığınız tutumlardan tiksinti duyduğum için dayanışma ruhuyla sizlere başarılar diliyorum.

Yusuf Gülaşlar
Malatya E Tipi Cezaevi

solda teorik, politik ve ideolojik yenilenme ihtiyacı

Cezaevinde derginizin içeriği ve tartışmalarınız ilgi ile izleniyor. Cesur ve analizci adımınız birçok insan tarafından sevinçle karşılandı. Geçmişte sizin de içinde yer aldığınız "Aydınlık" çizgisine ne geçmişte ne de şimdi sıcak bakmayan bu insanlar, aldığınız tutumu, özeleştirinizi önemli ama yeterli olmayan bir adım olarak değerlendiriyorlar. Ben, kısmen katılmakla birlikte, böyle köklü bir değişiklik için zamanın henüz erken olduğunu düşünüyorum.

Köktenci bir tutum aldınız. Ülkemizde teorik sığlığın, dogmaların aşılamadığı koşullarda, birilerinin çıkıp yenilenmeye öncülük edebilmesi, bilinç, özveri ve cesaret istiyor.

Ben, geçmişte "sosyal faşist" olarak değerlendirdiğiniz kesimdenim. Biraz da bu açıdan, geçmiş çizginizdeki uç değerlendirmelerin yanlışlığını görmenizi saygıyla karşılıyorum.

Solun, bir daha karşı karşıya geleceği ortamların yaratılmaması için, bütün bir solun teorik, politik, ve ideolojik yenilenme yaşamasının gerekli olduğuna inanıyorum. "Yeni politik kültür" konseptini bu açıdan önemsiyorum.

Yaşar Yıldız
Bayrampaşa Özel Tip Cezaevi

gelecek açısından güzel olan

Sosyalist Birlik dergisinin çıkış sürecini öncesinden beri izliyorum. Derginin özellikle birliğe yaklaşımı ve çözümü sosyalist demokrasi çerçevesinde araması bence olumlu ve gelecek açısından da güzel, sevindirici bir olay.

Derginin 2. sayısındaki Metin Özuğurlu'nun yazısı, önemli ve gözden kaçırılmaması gereken saptamalar içeriyor. Yine, Vartan İhmalyan'ın anıları üzerine Öner Yağcı'nın yazdığı makale, geçmişe ilişkin ipuçları vermesi nedeniyle önemliydi. Bu noktada bir okuyucu olarak sizden isteğim, Türkiye'de sosyalist hareketin tarihine ilişkin yazılar da yayınlamanız.

Erol Bulancaklı

sınıf mücadelesine ışık tutacak tartışmalar

Derginizi okuma olanağını buldum. Olumlu değerlendiriyorum. Ancak ileriki sayılarda daha güncel ve sınıf mücadelesine ışık tutacak tartışmaların yer almasını diliyorum. Dergiye emeği geçen herkese selamlar, başarılar.

Fatih Sönmez
Gaziantep Özel Tip Cezaevi

Charlie Chaplin

André Bazin/Eric Rohmer

Çeviren:
İlkay Kurdak

"Sesli sinemanın ortaya çıkışından önceki yıllarda dünyanın her yerinde insanlar, özellikle de entellektüeller ve yazarlar, sadece bir panayır eğlencesi ya da önemsiz bir sanat olarak gördükleri sinemaya dudak büküp küçümsemişlerdi. Bir tek örnek dışında: Charlie Chaplin!... Böylece şu tema çevresinde bir çekişmedir başladı: Sinema bir sanat mıdır? Ama ... bu tartışma halkı pek ilgilendirmiyordu. Bu soru kafaları kurcalamıyordu bile! İkinci Dünya Savaşı sonlarında halk, boyutlarını bugün tasarlamanın çok zor olduğu bir hayranlıkla Chaplin'i dünyanın en tanınmış kişisi haline getiriyordu."

François Truffaut

Fransız eleştirmen ve sinema kuramcısı André Bazin, 16 Nisan 1989'da 100. doğum günü kutlanacak olan Charlie Chaplin'in en önemli filmlerini ele alarak Şarlo mitinin günümüzde hâlâ gücünden bir şey yitirmediğini gözler önüne seriyor.

Fellini Fellini'yi Anlatıyor

Çeviren:
Cüneyt Akalın

Fellini Fellini'yi anlatıyor. *Corriere della Sera*'nın sinema eleştirmeni Giovanni Grazzini'nin ustaca yönlendirdiği bu söyleşide, yönetmen ve insan Fellini olağanüstü bir açık yüreklilikle, hem gururlu hem içten bir alçakgönüllülükle kendini anlatıyor.

Siyaset, savaş, din, İtalya ya da para; bütün temalar kendiliğinden ortaya dökülen, ancak üzerinde uzun uzadıya düşünülmüş ve üstün bir şekilde dile getirilmiş anılara konu oluyor. Ve bu yapıtı son derece sürükleyici bir yeni *Amarcord* haline getiren son derece ilginç sekanslar birbirini izliyor. Fellini ve çocukluk, Fellini ve müzik, Fellini ve Jung ya da Freud, Fellini ve spor, Fellini ve çocuklar, Fellini ve terörizm, Fellini ve *Dolce Vita* Roması ve tabii ki Fellini ve sinema, Rossellini'nin yanında ilk adımlarını atışından olgunluk döneminin *E la nave va*'sına dek. İşte zamanımızın en büyük sinemacılarından birinin kişiliğini enfes bir şekilde çizen ve sırlarını bir bir bize açan büyüleyici bir yapıt.

AMAÇ'tan haberler...

bu kitapları okudunuz mu?

Kapitalizm Nedir?

"Kapitalizm nedir? Nasıl oluşmuştur, özü nedir? Bu sorular, dünyanın tümünde, özellikle de kapitalist ekonominin bulunduğu toplumlarda ikiyüz yıla yakındır sorulur, yanıtları araştırılır."
'Yoksulluğunu azaltmadan zenginliğini artıran ve suç işleme bakımından, sayılardan daha hızlı artış gösteren bir toplumsal sistemin özünde çürümüş birşeylerin olması gerekir.' (Marks)

4000 lira 2. baskı **Alexander Buzuev**

Tencere Dibin Kara
Türk Yunan İlişkilerine Bir Önsöz

"Bu konuları biraz bildiğimi sanırdım. Fakat Herkül'ün kitabını okumakla birçok şeyler öğrendim. (...) Davos süreci yürüse de yürümese de Herkül'ün kitabı iki ülkenin ilişkilerini yapısal olarak, kökten düzeltmek için dörtbaşı mamur bir çözümleme ve öneri." (Sina Akşin)

4000 lira **Herkül Millas**

Felsefe Tarihinin Sorunları

"Felsefe Tarihinin Sorunları, doğal olarak, marksist bilimsel-felsefi dünya görüşünün ortaya çıkmasına yol açmış olan felsefi bilginin gelişme sürecine ilişkin kuramsal bir araştırmadır."

7000 lira **Theodor Oizerman**

Nazım Hikmet, Yaşamı, Eseri, Sanatı

"Asım Bezirci, Nazım Hikmet'in yaşayışı ile sanat düşünüşü üstüne güzel, gerekli bir inceleme ortaya koyduktan sonra, şairin şiir yazdığı dönemler üzerinde ayrı ayrı değerli bilgiler veriliyor. Bunun arkasından şair üstüne çok yararlı kaynakça koymuş. İnsan, Nazım üstüne aradığı her kitabı, her yazıyı bu hazineden bulabilir." (Hasan İzzettin Dinamo)

5200 lira **Asım Bezirci**

Bitirilmemiş Devrim

"İnsanlık tarihi açısından muazzamlığı Fransız Devrimi ile kıyaslanabilecek Ekim Devrimi'nin üzerinden yetmiş yıl geçti. 'Dünyayı sarsan on gün'ün ardından dünyayı bir türlü sarsamayan yetmiş yıl yaşandı. Bu süre boyunca yeni dünyayı, yeni toplumu vaadeden sosyalizm daha rahat bir yaşam, daha geniş bir demokrasi alternatifini yeterince bir türlü sunamadı. Bu yetersizliğin nedenleri nerede aranmalıydı? (...)"

(haz. Tarık Demirkan) 3800 lira

Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?

"Eğitim yalnız meslekten eğitimcilerin ya da yetiştirilecek çocukları olan ana-babaların sorunu değil, hepimizin aslında. Eğitim, toplumsal kültürü, içine geleceğin kapılarını açacak anahtarları da koyarak, bir kuşaktan ötekine aktarma olduğuna göre, toplumca yararımız ona bağlı bir bakıma."

Server Tanilli 4. baskı 4500 lira

SBKP 19. Konferans Belgeleri

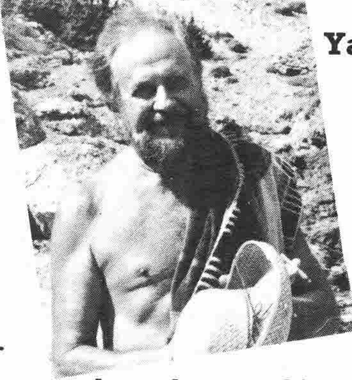
Yargılanması İstanbul DGM'de süren kitap için savcı iddianamesinde şöyle diyordu:
"Komünist sistemin lideri olan Gorbaçov'un tabiatıyla komünizmi yermesi mümkün olmadığına göre, bu kitap komünizmin övülmesidir..."
Konferans belgelerinden:
"Özellikle toplantının atmosferi hakkında konuşmak gereklidir. Yoldaşlar, böyle bir tartışmayı, Kongre Sarayı daha önce yaşamamıştı ve ben inanıyorum ki, yaklaşık altmış yıldır benzeri birşey olmamıştı bizde." (Gorbaçov)

4400 lira

Bir Çağdaş Öncü: Namık Kemal

"Halktan yana ve Batıya dönük aydınların ilk temsilcisi ve Aydınlanma hareketimizin öncülerinden Namık Kemal, yalnızca geçmişteki kültür değerlerimizin unutulmaması için değil, bugünkü demokrasi mücadelesine sarılmak için de öğrenilmek ve anılmak durumundadır."

1750 lira

Yannis Ritsos
Graganda

türkçesi: Özdemir İnce

Yunanlıların ama aynı zamanda bizim büyük ozanımız **Yannis Ritsos**, 1 Mayıs 1989'da 80. yaşını kutluyor. Yayınevimiz, ozanımız **Ritsos'un 80. yaşgünü** için **Özdemir İnce**'nin güzel türkçesiyle Graganda'yı okurlara sunmanın kıvancı içindedir.

2500 lira (birinci hamur kağıda basılılar 5000 lira)

okumadıysanız, kitapçınızdan alabilirsiniz. Ya da yayınevimize ederinin yüzde 75'i kadar posta pulu göndererek isteyebilirsiniz.

AMAÇ □ Çatalçeşme sk. 15/1 Cağaloğlu, İstanbul / 522 11 96

Amaç 'aydınlanma'dır